

DİÇOD

DİSİPLİNLERARASI ÇOCUK HAKLARI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Yıl / Year: 2 Sayı / Issue: 3 Bahar / Spring 2022

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
ÇOCUK HAKLARI
ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ

DİSİPLİNLERARASI ÇOCUK HAKLARI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Interdisciplinary Research on Children's Rights

DERGİNİN SAHİBİ

Doç. Dr. Yasemin MAMUR IŞIKÇI

SAYI EDITÖRÜ

Doç. Dr. Çağla YİĞİTBAŞ

EDİTÖRLER KURULU

Prof. Dr. Azize Serap TUNÇER

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Prof. Dr. Belma TUĞRUL

İstanbul Aydın Üniversitesi

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Emine Efe ÖZEL

Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Emine ERATA

Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖNEN

İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Reyhan Ayşen WOLFF

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Selma KARATEPE

İstanbul Gelişim Üniversitesi

Prof. Dr. Sema KUĞUOĞLU

İstanbul Medipol Üniversitesi

Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL

Süleyman Demirel Üniversitesi

Prof. Dr. Önder KUTLU

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Prof. Dr. Claudia MAIER-HÖFER

Evangelische Hochschule Darmstadt

Prof. Dr. Rebekka Bending

Hochschule für angewandte Pädagogik

Doç. Dr. Aliye BULUT

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üni.

Doç. Dr. Ashhan ARDIÇ ÇOBANER

Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Çağla YİĞİTBAŞ

Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Handan ÖZCAN

Sağlık Bilimleri Üniversitesi

Doç. Dr. Hayriye ŞENGÜN

Bayburt Üniversitesi

Doç. Dr. Filiz Tufan EMİNİ KURTULUŞ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Doç. Dr. Müzeyyen ALTUNBAY

Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet SAĞLAM

İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Doç. Dr. Özge METİN ASLAN

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi

Doç. Dr. Özkan SAPSAĞLAM

Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Seydi Ahmet SATICI

Artvin Çoruh Üniversitesi

Doç. Dr. Yalçın KANBAY

Artvin Çoruh Üniversitesi

Assoc. Prof. Ana Cristina BACIU

Babeş-Bolyai University, Romania

Dr Sarah COOMBS

University of Suffolk, England

Dr Ana JOVIĆ

Lazić Faculty of Law Osijek, Josip Juraj

Strossmayer University, Croatia

Dr. Öğr. Üyesi Ahu ÖZTÜRK

Bursa Uludağ Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Burcu KÜÇÜK BİÇER

Gazi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Esmeray ALACADAĞLI

Bayburt Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Murat ARTUÇ

Adnan Menderes Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Süheyla ERİKLİ

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Dr. Aykut Can DEMİREL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Dr. Canan DURAL TASOUJİ

Mersin Üniversitesi

Dr. Fatih GÜLER

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Dr. Harika UÇAR

Gazi Üniversitesi

Dr. Seda ÇARIKÇI

Milli Eğitim Bakanlığı

Dr. Oktay TATLICIOĞLU

Dicle Üniversitesi

SEKRETERYA

Öğr. Gör. Levent ŞİMŞEK

Arş. Gör. Abdullah DİRİKOÇ

KAPAK TASARIMI

Dr. Öğr. Üyesi Selahattin YILMAZ

Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların tüm sorumluluğu yazarlara aittir. Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmek suretiyle kullanılabilir.

Dergimiz ASOS Index tarafından taranmaktadır.

İletişim: dicod.editor@gmail.com

Yıl: 2 Sayı: 3

ISSN: 2757-9107

YAYIN POLİTİKASI

1. Eğitim, sağlık, hukuk, siyaset bilimi, kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, felsefe, psikoloji, sosyoloji, tarih, iletişim, teknoloji, mimarlık, sanat, spor, iktisat, edebiyat, dil başta olmak üzere çocuk hakları ve çocukluk kültürü ile ilgili konular derginin kapsamını oluşturmaktadır.
2. Makale değerlendirme sürecinin tüm aşamaları Dergipark sistemi üzerinden yürütülmektedir. Başvuru sürecinden itibaren tüm aşamalarda gerekli belgelerin iletilmesi, yazışmaların sağlanması, bilgilendirmelerin yapılması için tüm taraflar sadece bu sistemden yararlanacaktır.
3. Dergiye gönderilecek aday makaleler için yazarların benzerlik raporlarını aşağıdaki belgelerle birlikte iletmeleri gerekmektedir. Benzerlik oranı %20'den fazla olan çalışmalar herhangi bir işleme gerek kalmaksızın yazara iade edilir.
4. Dergiye gönderilen çalışmalarla ilgili değerlendirme sürecinin başlatılabilmesi için ilk işlem ön incelemenin gerçekleştirilmesidir. Bu incelemede çalışmanın yayın politikasında belirtilen koşulları sağlayıp sağlamadığı belirlenir. Bu aşamadan geçemeyen çalışmalar reddedilir.
5. Dergiye sunulan tüm çalışmalar çift kör hakem sistemi ile değerlendirilir. Hakem değerlendirmelerinin çelişmesi veya yetersiz bulunması halinde Yayın Kurulu ek hakem değerlendirmelerine başvurabilirler.
6. Hakemler tarafından düzeltme istenen çalışmalar, yazarlar tarafından gözden geçirildikten sonra aynı hakemlerin incelemesine yeniden sunulur. Bu aşamada hakemler tarafından yeterli bulunmayan çalışmalar reddedilir.
7. Dergide yayımlanacak çalışmalarla ilgili nihai karar Yayın Kuruluna aittir.
8. Makale değerlendirme süreci en fazla iki ayda tamamlanır.

HAKEM LİSTESİ

Prof. Dr. Bülent KARA

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü
Kurumlar Sosyolojisi Anabilim Dalı
bkara@nigde.edu.tr

Doç. Dr. Aliye Bulut

Gaziantep İslam Bilim Ve Teknoloji
Üniversitesi
Tıp Fakültesi
Dahili Tıp Bilimleri Bölümü
aliye.bulut@gibtu.edu.tr

Doç. Dr. Emel BAHADIR YILMAZ

Giresun Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Hemşirelik Bölümü
Piraziz/Giresun
emel.bahadir.yilmaz@giresun.edu.tr

Doç. Dr. Emine Ela KÜÇÜK

Giresun Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Hemşirelik Bölümü
emine.kucuk@giresun.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Esmeray

ALACADAĞLI
Bayburt Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Yönetim Bilimleri
ealacadagli@bayburt.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Neşe ŞAHİN TAŞGIN

Maltepe Üniversitesi
Sosyal Hizmet Bölümü
nesetasgin@maltepe.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Nurgül KARAKURT

Erzurum Teknik Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Hemşirelik Bölümü
nurgul.karakurt@erzurum.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Havva KARADENİZ

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Hemşirelik Bölümü
hkmumcu@ktu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Hasibe GÜL SEVİNÇ

Mardin Artuklu Üniversitesi
İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler
Bölümü
hasibegulsevinc@artuklu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Meral BEŞKEN ERKİŞİ

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Fatih Eğitim Fakültesi
İlköğretim Bölümü
mergisi@ktu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Nazlı NALCI ARBAŞ

İnönü Üniversitesi
İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Bölümü
nazli.aribas@inonu.edu.tr

Dr. Mehmet BAŞÇILLAR

Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Sosyal Hizmet Bölümü
mehmetbascillar@gmail.com

Dr. Semih SÜTÇÜ

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Sosyal Hizmet Bölümü
semih.sutcu@erdogan.edu.tr

Dr. Hacer GÖK UĞUR

Ordu Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi
Hemşirelik Bölümü
hgokugur@odu.edu.tr

İÇİNDEKİLER

Araştırma Makalesi

Kurum Bakımı Altında Kalan Bireylerin Deneyimleriyle Korunma İhtiyacı Olan Çocuk Olmak: Retrospektif Bir Araştırma

Ercüment ERBAY & Nurullah ÇALIŞ10-32

Derleme Makalesi

Okul Öncesi Eğitimdeki Çocukların Hakları ve Etik Yaklaşımlar

Müge TAMKAN33-48

Erken Yaşta Evliliklerin Bireysel ve Toplumsal Sonuçları

Yasemin DEMİR & Cansın ÖZEL & Semih SÜTÇÜ49-62

Sağlık Sistemindeki Çocukların Sağlık Hakları

Emine BAYBABA & Emine YURDAKUL ERTÜRK63-73

Siyasi Partilerin Çocuk Hakları ile İlgili TBMM Bünyesindeki Çalışmaları

Fatih GÜLER74-82

CONTENTS

Research Article

Being a Child in Need of Protection Through the Eyes of Individuals Who Have Experienced Institutional Care: A Retrospective Study

Ercüment ERBAY & Nurullah ÇALIŞ10-32

Review Article

The rights of children in preschool education and ethics

Müge TAMKAN33-48

Individual and Social Consequences of Early Marriage

Yasemin DEMİR & Cansın ÖZEL & Semih SÜTÇÜ49-62

Health Rights of Children in The Health System

Emine BAYBABA & Emine YURDAKUL ERTÜRK63-73

Political Parties' Work on Children's Rights Within The TBMM

Fatih GÜLER74-82

SUNUŞ

Günümüzde dünyada baş döndürücü gelişmeler, tüm kurum ve sistemleri ile toplumları değiştirmeye zorlamaktadır. Toplumlar değişirken, çocuk ve çocuklukla ilgili algı, değer ve uygulamalar da dönüşmektedir. Bu dönüşüm bazı açılardan çocuklar için umut vaat ederken birçok yönden de yeni sorun alanları yaratmaktadır. Bu nedenle “çocukluk” üzerinde hiç olmadığı kadar düşünmemiz, hiç olmadığı kadar soru ve çözüm üretmemiz gereken bir dönemi yaşıyoruz. İçinde bulunduğumuz dünyanın karmaşası ve geleceğin belirsizliği çocuk hakları sorunlarını büyütürken, konunun farklı ama birbirini tanıyan disiplinler tarafından ele alınması zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.

Böyle bir ihtiyaçtan yola çıkarak Mart 2021 yılında ilk sayısını çıkardığımız “*Disiplinler arası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi*’nin” üçüncü sayısını siz değerli okurlarımızın ilgisine sunuyoruz. Bu sayımızda farklı disiplinlerden birbirinden değerli beş makale yer almıştır.

İlk makalede; Ercüment Erbay ve Nurullah Çalış, geçmişte Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu’na bağlı kuruluşlarda korunma altına alınmış yetişkinlerin yaşam deneyimlerini retrospektif olarak incelemiştir.

Sonraki makalede Müge Tamkan, okul öncesi öğretmenlerinin çocuk hakları ile ilgili etik yaklaşımlarını açıklamıştır.

Üçüncü makalede Yasemin Demir, Cansın Altınel ve Semih Sütçü, çalışmalarında erken yaştaki evliliklerin bireysel ve toplumsal sonuçlarını ele almışlardır.

Dördüncü makalede Emine Baybaba ve Emine Yurdakul Ertürk, sağlık alanında çocukların haklarını açıklamışlardır.

Son makalede ise Fatih Güler, siyasi partilerin TBMM içinde çocuk hakları ile ilgili çalışmalarına dikkat çekmiştir.

Dergimize çalışmaları ve hakemlikleri ile katkı yapan tüm akademisyen ve araştırmacılara, dergiyi yayına hazırlayan ekibimize teşekkürlerimi sunar, derginin konuya ilgi duyan herkes için yararlı olmasını dilerim.

Doç. Dr. Yasemin MAMUR IŞIKÇI

Dergi Sahibi

PRESENTATION

Today, dizzying developments in the world force all institutions and systems and societies to change. As societies change, perceptions, values and practices about children and childhood also transform. While this transformation promises hope for children in some ways, it also creates new problem areas in many ways. For this reason, we are living in a period where we need to think about “childhood” more than ever before and produce more questions and solutions than ever before. While the complexity of the world we live in and the uncertainty of the future exacerbate the problems of children's rights, it reveals the necessity of handling the issue by different but recognizable disciplines.

Based on such a need, we present the third issue of the "Interdisciplinary Journal of Child Rights Studies", which we published in March 2021, to our esteemed readers. There are five valuable articles from different disciplines in this issue.

In the first article; Ercüment Erbay and Nurullah Çalış retrospectively analyzed the life experiences of adults who were placed under protection in institutions affiliated to the Social Services and Child Protection Agency.

In the next article, Müge Tamkan explained the ethical approaches of preschool teachers about children's rights.

In the third article, Yasemin Demir, Cansın Altınel and Semih Sütçü discussed the individual and social consequences of early marriages in their studies.

In the fourth article, Emine Baybaba and Emine Yurdakul Ertürk explained the rights of children in the field of health.

In the last article, Fatih Güler drew attention to the work of political parties on children's rights within the Grand National Assembly of Turkey.

I would like to thank all the academicians and researchers who contributed to our journal with their studies and refereeing, and our team who prepared the journal for publication, and I hope that the journal will be useful for everyone who is interested in the subject.

Assoc. Prof. Yasemin MAMUR IŞIKÇI

Journal Owner

Kurum Bakımı Altında Kalan Bireylerin Deneyimleriyle Korunma İhtiyacı Olan Çocuk Olmak: Retrospektif Bir Araştırma

Ercüment ERBAY¹Nurullah ÇALIŞ²

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geliş Tarihi : 18/02/2022

Makale Kabul Tarihi : 22/03/2022

Anahtar Kelimeler: Kurum Bakımı, Korunma İhtiyacı Olan Çocuklar, Retrospektif Çalışma

ÖZET

Çocukların gelecekte sağlıklı bireyler olarak topluma katılabilmeleri için biyopsikososyal gelişimlerini destekleyecek yaşam deneyimleri içinde bulunmaları gerekmektedir. Ancak dünya genelinde milyonlarca çocuğun gelişimsel ihtiyaçlarının yeterince karşılanamaması insanlığın önemli sorunlarından biridir. Bu nedenle çocukların karşı karşıya olduğu riskler devletler tarafından sürdürülen sosyal politikalar açısından da önemli bir konudur. Bu politikaların bir yansıması olan çocuk koruma sistemleri aracılığıyla devlet çeşitli riskler ve karşılanamayan ihtiyaçlar nedeniyle çocukları koruma altına almaktadır. Ne var ki, koruma altına alınan çocukların bakım süreçlerinde önemli sorunlarla karşılaşmaktadır. Özellikle kurum bakımı modellerinden yararlanan çocukların bu süreçte maruz kaldığı ihmal ve istismarlar, akran zorbalığı ve kurum personelinin nitelik sorunları çocuklar için örseleyici yaşam deneyimlerine neden olabilmektedir. Bu çerçevede bu araştırma geçmişte Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağlı kuruluşlarda korunma altına alınmış yetişkinlerin yaşam deneyimlerini retrospektif olarak incelemeyi amaç edinmiştir. Niteliksel yöntemle dayalı olarak gerçekleştirilen çalışmada kurum bakımı deneyimi olan 25 yetişkin bireyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları bireylerin hem kurum bakımı altında buldukları süreçte hem de kurum bakımı sonrasında olumlu ve olumsuz yaşam deneyimlerine sahip olduklarını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, katılımcıların görüşleri doğrultusunda çocukların kurum bakımı deneyimlerini geliştirmeye yönelik önerilere yer verilmiştir.

Being a Child in Need of Protection Through the Eyes of Individuals Who Have Experienced Institutional Care: A Retrospective Study

ARTICLE INFORMATION

Submission Date : 18/02/2022

Accepted Date : 22/03/2022

Keywords: Institutional Care, Children In Need Of Protection, Retrospective Study

ABSTRACT

It is essential for children to have life experiences that support their biopsychosocial development in order to engage in society in a healthy manner. However, one of humanity's major issues is that millions of children around the world are unable to have a developmentally positive childhood. For this reason, the risks faced by children are also an important issue in terms of social policies pursued by governments. Through the child protection system, which reflects these policies, the government protects children due to various risks and unmet needs. Children under protection, on the other hand, might have substantial challenges in their care. Neglect and abuse, bullying, and quality issues with employees can result in traumatic life experiences for children, particularly

¹ Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmet Bölümü, eerbay@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3760-0224

² Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi SBF Sosyal Hizmet Bölümü, nurullah.calis@giresun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9958-5525

those who benefit from institutional care models. In this context, this research aims to retrospectively explore the life experiences of adults who were placed in institutional care affiliated to the Social Services and Child Protection Agency. In the study, which was based on the qualitative method, in-depth interviews were conducted with 25 adults with institutional care experience. Research findings revealed that individuals had positive and negative life experiences both during and after the institutional care. In addition, in line with the opinions of the participants, suggestions were made to improve the care experiences of children.

1. Giriş

Tarihsel süreç içerisinde toplumların yaşadığı sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlere bağlı olarak toplumsal konumu farklılaşan çocuk, genel olarak 18 yaşını doldurmamış kişi olarak tanımlanmaktadır. Çocukluk, gelişme çağının yoğun olarak yaşandığı, insan yaşamındaki temel değerlerin, bilgi ve becerilerin kazanıldığı bir dönem olması açısından çok önemlidir. Genel olarak bakıma ve korunmaya ihtiyaç duyan çocuk 19. yüzyılda bireysel olarak tanınmaya, 20. yüzyılda ise çocuk hakları kavramı benimsenmeye başlanmıştır.

İnsanın kişiliğinin ve gelecek yaşamının şekillenmesinde çok önemli bir yere sahip olan çocukluk döneminde çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimleri açısından ailenin büyük bir önemi bulunmaktadır. En önemli bakım verenler olarak anne ve baba çocuğun sağlıklı gelişiminde birincil rol oynamaktadır. Ancak ailenin karşı karşıya olduğu riskler kimi durumlarda çocukların bakımının aile yanında sağlanmasını güçleştirebilmektedir. Yoksulluk, aile içi sorunlar, anne veya babada bedensel ve ruhsal yetersizlikler, annenin, babanın veya her ikisinin de ölümü, ihmal, istismar, erken yaşta evlilik ya da evlilik dışı doğum sonucunda çocuğun terk edilmesi gibi pek çok nedenle çocuklar korunma ihtiyacı olan bireyler haline gelebilmektedir (Şimşek, Erol, Öztıp ve Özer Özcan, 2008; Yurteri-Tiryaki ve Baran, 2015; Yüksel ve Öncü, 2016; Kúsmez, 2020).

İlk çağlardan beri tüm toplumlarda “korunma ihtiyacı olan çocukların” bakım hizmetlerinin sağlanması önemli bir mesele olmuştur. Bu durumun değişen şekillerde günümüzde de önemini koruduğu görülmektedir (Şenocak, 2006). Çocuğun doğal bakım ve koruma alanını oluşturan ailelerin toplumda dezavantajlar yaşaması ailenin de desteklenmesini içeren sosyal politika yaklaşımlarını ön plana çıkarmıştır. Dolayısıyla çocuğu ait olduğu aile yaşamı içinde desteklemek, bu mümkün olmadığında çocuğun korunmasını ve bakımı üstlenmek günümüzdeki refah devleti anlayışının en temel yansımalarından biridir. Bu yaklaşımlar devletin hukuk temelinde vatandaşlarına karşı sorumlulukları arasında korunma ihtiyacı olan çocuklara sunduğu hizmetleri şekillendiren yasal düzenlemeler ve uygulamalarla çocuk koruma sistemini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, sosyal hizmet mevzuatının verdiği yetkiler doğrultusunda (Başçılar, 2021), çocuk koruma hizmetleri, çocuğun kasıtlı veya kasıtsız eylemler sonucunda tehlikelere açık hale gelmesi veya zarar görmesi nedeniyle korunmasını ve bakımını sağlamak üzere sosyal hizmet uzmanları ve diğer profesyoneller tarafından gerçekleştirilen eylemleri kapsamaktadır (Karataş, 2007; Yolcuoğlu, 2009). Anne babasının varlığından tamamen yoksun kalan, yakınları tarafından terk edilen ya da ailesiyle yaşasa da ihmal ve istismara maruz kalan çocuklar için bu hizmetlerin oldukça önemli olduğu söylenebilir. Bu hizmetler temel olarak kurum bakımı, evlat edinme, koruyucu aile ve aile yanında destek sağlama boyutlarını içermektedir (Yolcuoğlu, 2009; Ervüz, 2021; Sarı, Ergüt ve Ünlü Çeber, 2021).

Kurum bakımı, Türkiye’de 2000’li yıllara kadar çocuk koruma ve bakım hizmetlerinin ana eksenini oluşturmuş ve “çocuk yuvaları” ile “yetiştirme yurtları” şeklinde düzenlenmiştir. “Çocuk yuvaları” 0-12 yaş arası korunmaya ihtiyaç duyan çocuklarla gerektiğinde 12 yaşını dolduran kız çocuklarının biyopsikososyal ve eğitsel ihtiyaçlarını karşılama amacına yönelik hizmet verirken “yetiştirme yurtları” 13-18 yaş arası korunma ihtiyacı olan çocukları korumak, bakmak ve bir iş veya meslek sahibi edilmeleri ve topluma yararlı kişiler olarak yetişmelerini sağlamak üzere hizmet

vermiştir. Çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları ile şekillenen kurum bakımı modelinde çok sayıda çocuğun büyük binalarda ve koğu sistemiyle bir arada yaşadığı, çoğu zaman yeterli personelin bulunmadığı, otoriter ve merkezîyetçi bir kurum yönetiminin görüldüğü koşullar ortaya çıkmıştır (Şenocak, 2006; Yazıcı, 2014). Bu nedenle, bu tip bakım hizmetleri ‘kışla tipi’ bakım modeli olarak adlandırılmış ve çocukların gelişimsel ihtiyaçlarına aykırı uygulamalar barındırması nedeniyle yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Bu durum, kurum bakımı uygulamalarında kışla tipi bakım modellerinin yerine alternatif modellerin ortaya konulmasına yönelik arayışları beraberinde getirmiştir.

Geleneksel kurum bakımını yansıtan kışla tipi kuruluşlar yerini 1999 yılından itibaren ilk örnekleri görülen ve “sevgi evleri” adıyla anılan yeni tip kurum bakımına bırakmaya başlamış, böylece büyük kuruluş bakımı yerine daha küçük birimlerde, daha modern ve az katlı yapılar içerisinde aile ortamına yakın bir atmosfer oluşturulmaya çalışılmıştır. İçerisinde 10-12 çocuğun kalabileceği küçük müstakil binalardan oluşturulan sitelerde çocukların bakım, eğitim ve sosyalleşme gereksinimlerine yönelik hizmetler sunulmaya başlanmıştır. 2007 yılından itibaren yaygınlaşmaya başlayan bu kuruluşlar 2014 yılından itibaren ‘çocuk evleri sitesi’ olarak adlandırılmaya başlanmıştır. 2000 yılında pilot uygulamasına başlanan ve 2005 yılından itibaren yaygınlaştırılan “çocuk evleri” modelinde ise çocukların kurum bakımı altındayken aynı zamanda bağımsız yaşama geçmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, her ilin sosyal-kültürel ve fiziksel yapısı göz önüne alınarak çocuk yetiştirmeye uygun görülen kentsel alanlarda apartman dairesi veya müstakil dairelerde 0-18 yaş grubu 6-8 çocuğun bağımsız bir ev ortamında korunma ve bakımını sağlamak amaçlanmıştır. Böylece çocukların bedensel ve psiko-sosyal gelişimlerinin desteklenerek sosyal hayata uyum sağlayabilmeleri, arkadaşlık, komşuluk gibi sosyal ilişkiler içerisinde toplumsal değerlerini yaşayarak öğrenmeleri, kuruluş bakımının olumsuz etkilerini en az düzeyde hissetmeleri, öz güveni yüksek bireyler haline gelmeleri ön plana çıkarılmıştır (Ervüz, 2021; Uğur ve Kaya-Kılıç, 2022). Bu gelişmelerle birlikte, 2017 yılından itibaren kurum bakımı modellerini tamamen çocuk evleri ve çocuk evleri siteleri oluşturmuş, yıllar içinde sayısı azalmış olan çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları ise tamamen kapatılmıştır.

Günümüz çocuk refahı politikalarında çocukların ailelerinin bakımı ve korunması altında kalmalarını sağlamaya öncelik verildiği görülmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye’de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın yürüttüğü Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) hizmetiyle yoksulluk nedeniyle temel ihtiyaçlarını karşılayamayan ve çocuklarının bakımını sağlıklı şekilde sürdürmekte zorlanan aileler için psiko-sosyal ve ekonomik destek sağlanması amaçlanmaktadır. Geçmişte pek çok çocuğun kurum bakımına alınma nedenleri arasında başlarda gelen yoksulluk nedeniyle çocukların ailelerinden kopması söz konusu olmuştur. Bu nedenle ailelerin sosyal ve ekonomik sorunlarına destek olarak çocukların aileleri yanında bakımını temin etmek önemli bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır (Uğur, 2018). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı verilerine göre SED hizmeti ile ailesi yanında bakımı sağlanan çocuk sayısı devlet korumasına alınarak kurum bakımı hizmetinden yararlanan çocuk sayısının 10 katına yakındır (ASHB, 2021). Öte yandan, daha az çocuğun kurum bakımı altında bulunmasını sağlamak amacıyla koruyucu aile, evlat edinme gibi aile odaklı bakım modellerine yönlendirmeyi amaç edinen politikalara önem verilmektedir. Ancak bu hizmet modelleri açısından Türkiye’de istenen düzeyde bir ilerleme kaydedilemediği belirtilmektedir (Erbay ve Çalış, 2021). Bu konuda genel bir anlayış oluşturabilmek amacıyla Türkiye’de yıllara göre çocuk koruma hizmetlerinden yararlanan çocukların sayısına ilişkin bilgiler Tablo 1’de yansıtılmıştır.

Tablo 1. Yıllara Göre Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Tarafından Hizmet Sunulan Korunma İhtiyacı Olan Çocuk Sayıları

Yıllar	Kurum bakımında	Koruyucu aile yanında	Evlat edindirilen	Aile yanında desteklenen
2014	12.171	4.008	824	56.018
2015	12.667	4.615	869	71.845
2016	13.319	5.004	492	84.872
2017	14.189	5.642	1.164	104.729
2018	14.214	6.468	638	119.537
2019	13.867	7.259	594	125.258
2020	13.524	7.864	493	129.422

Kaynak: ASHB, 2021.

Tablo 1’de görüldüğü üzere Türkiye’de yıllar içerisinde çocuk koruma sistemine dahil olan toplam çocuk sayısında artış görülmektedir. Bununla birlikte, aile yanında desteklenen çocuk sayısında ortaya çıkan belirgin artışın yanında önemli sayıda çocuğun kurum bakımı modellerinden yararlanmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Kurum bakımının birçok açıdan koruma altındaki çocukların sağlıklı gelişiminde diğer modellere göre daha dezavantajlı olduğunu belirtmek gerekir.

Yapılan araştırmalar, kurum bakımında kalmakta olan çocuk ve ergenlerin anne-baba sevgisinden, bakımından ve ilgisinden yoksun kalmaları sebebi ile duygusal, davranışsal, sosyal, zihinsel ve psikolojik yönden olumsuz etkilendiklerini (Şimşek vd., 2008; Yıldırım ve Hız, 2018) güvenli olmayan bağlanma biçimleri geliştirdiklerini (Şahin ve Sürücü, 2011; Yüksel ve Öncü, 2016) ortaya koymuştur. Kurum bakımı hizmetlerinin çocukların maddi ihtiyaçlarını karşılamaya ağırlık verirken psikolojik ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalması vurgulanan bir diğer önemli sorundur (Yıldırım ve Hız, 2018). Bu bağlamda kurum bakımı modelleri içinde çocukların gelişimsel sağlıkları açısından en dezavantajlı olanı kışla tipi bakımdır. Nitekim bu tip kuruluşlarda çocukların sevgi ve saygı görme ihtiyacı, bireyselliğinin desteklenmesi, özel alanı ve mahremiyeti çoğu durumda göz ardı edilebilmektedir (Yurteri-Tiryaki ve Baran, 2015; Özdemir, Sefer ve Türkdoğan, 2008). Öte yandan, kışla tipi bakım kuruluşlarında çoğunlukla görülen disiplin odaklı otoriter yönetim anlayışı, personelin katı ve çocuk yetiştirmeye uygun olmayan tutumları pek çok çocuk için gelişimsel ve davranışsal bozukluklara neden olabilmektedir (Şimşek vd., 2008). Bu koşullar altında kurum bakımına daha erken dönemde yerleştirilen ve kurumda kalma süresi daha fazla olan çocukların bu süreçten olumsuz etkilenme düzeylerinin arttığı belirtilmektedir (Yurteri-Tiryaki ve Baran, 2015).

Çocukların kurum bakımı süreçlerinde karşılaştıkları olumsuzluklarla birlikte kurumdan ayrılması da başka bir sorun alanına dönüşmektedir. Kurumdan ayrılan bireylerin yeni bir yaşama başlamak için gerekli olan beceri ve olanaklara sahip olmaması bireylerin kurum sonrasında da olumsuz yaşam deneyimleriyle karşılaşabilmelerine neden olmaktadır (Yanardağ, 2019). Kurum bakımı altında kalan bireyler kurumdan ayrıldıktan sonraki yaşamlarında ekonomik güçlüklerin yanı sıra barınma, iş hayatı ve aile ilişkileri bağlamında çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır (Boduroğlu, 2016; Turgut ve Özkan, 2019). Bunun yanı sıra kurum bakımı deneyimi olan bireylere karşı toplumsal kabulün düşük olması, dışlanma ve ayrımcılık gibi sorunlar araştırmalara yansıyan diğer önemli sonuçlar arasındadır (Boduroğlu, 2016; Turgut ve Özkan, 2019; Yanardağ, 2019). Bu durum kurum bakımının sonlandırılmasından sonraki süreçte de çocuklara yönelik destekleyici hizmet modellerinin geliştirilmesinin önemine işaret etmektedir.

Ele alınan çerçevede bu çalışmanın genel amacı geçmişinde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) bünyesinde kurum bakımı altında bulunmuş bireylerin kurum bakımı sürecine ve kurum bakımı sonrasında ilişkin deneyimlerini ortaya koymaktır. Bu genel amaç çerçevesinde belirlenen alt amaçlar aşağıda soru cümleleriyle ele alınmıştır:

Araştırma Makalesi

- Bireylerin korunma altındayken kurum bakımında geçirdikleri sürece ilişkin olumlu ve olumsuz deneyimleri nelerdir?
- Bireylerin kurum bakımından ayrıldıktan sonrasına ilişkin olumlu ve olumsuz deneyimleri nelerdir?
- Bireylerin kurum bakımı sürecinde bulunan çocukların bakımına yönelik önerileri nelerdir?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak fenomenolojik yaklaşım doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Alguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği fenomenolojik araştırmalarda sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırma ve anlama çabası ön plana çıkmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu doğrultuda, geçmişinde korunma ihtiyacı olan çocuk olarak kurum bakımı altında bulunmuş olan yetişkin bireylerin özgün deneyimleri ve düşünceleri bu çalışmanın odaklandığı temel olguyu yansıtmaktadır.

2.2. Araştırmanın Katılımcıları

Çalışma kapsamında araştırmacıların kişisel iletişim kurmuş olduğu kurum bakımı deneyimi olan bireyler çalışmanın başlangıç noktasını oluşturmuştur. Araştırmacıların insani hizmetlerden yararlanan bireylerle çeşitli mesleki uygulama ve araştırma çalışmaları yürütmüş olması bu tür bir kişisel iletişimin sağlanmasında rol oynamıştır. Araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden bireylerin yönlendirmeleriyle benzer deneyimi bulunan kişilerin çalışmaya dahil edilmesine çalışılmıştır. Bu bağlamda katılımcılarının belirlenmesinde kartopu örnekleme yönteminden yararlanılmış ve ulaşılan her bir potansiyel katılımcıya araştırma hakkında bilgi verilerek katılmayı kabul etmeleri halinde kendilerinden bilgilendirilmiş onam formunu imzalamaları istenmiştir. Bu çerçevede yazılı onayı alınan 12 yetişkin erkek ve 13 yetişkin kadın olmak üzere 25 kişiyle ses kaydı alınarak (izin almak koşuluyla) derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara ilişkin temel tanıtıcı bilgiler E1, K1 gibi kısaltmalar kullanılarak Tablo 2'ye yansıtılmıştır.

Tablo 2. Araştırmanın Katılımcılarına İlişkin Tanıtıcı Bilgiler

Kod	Cinsiyet	Yaş	Çalışma Durumu	Eğitim Durumu
E1	E	23	Hayır	Üniversite öğrencisi
E2	E	25	Evet	Lise mezunu
E3	E	31	Evet	Lise mezunu
E4	E	32	Evet	Yüksek lisans mezunu
E5	E	28	Evet	Üniversite mezunu
E6	E	29	Evet	Yüksek lisans öğrencisi
E7	E	22	Hayır	Üniversite öğrencisi
E8	E	26	Evet	Yüksek lisans mezunu
E9	E	25	Evet	Lise mezunu
E10	E	31	Evet	Üniversite mezunu
E11	E	29	Evet	Üniversite mezunu
E12	E	28	Evet	Üniversite mezunu
K1	K	27	Evet	Önlisans mezunu
K2	K	23	Evet	Önlisans mezunu
K3	K	21	Evet	Lise mezunu
K4	K	23	Evet	Önlisans mezunu
K5	K	22	Evet	Üniversite öğrencisi
K6	K	24	Evet	Üniversite mezunu
K7	K	25	Evet	Üniversite mezunu
K8	K	22	Evet	Üniversite mezunu
K9	K	23	Evet	Önlisans mezunu
K10	K	29	Evet	Üniversite mezunu
K11	K	25	Evet	Üniversite öğrencisi
K12	K	29	Evet	Lise mezunu
K13	K	24	Evet	Lise mezunu

Tablo 2’de yer alan katılımcı bilgilerinde görülebileceği üzere katılımcıların tamamı genç yetişkinlik döneminde bulunan ve yaş ortalaması 25,8 olan bir grubu oluşturmuştur. Araştırmacılar tarafından katılımcıların cinsiyet dağılımının birbirine yakın olması çeşitlilik açısından önemli görülmüş ve böylece katılımcı grubunda 12 erkek ve 13 kadın yer almıştır. 25 katılımcının ikisi dışında tümü aktif olarak tam zamanlı bir işte çalışan bireylerdir. Eğitim durumuna bakıldığında en büyük grubun lisans mezunlarından (12) oluştuğu en düşük eğitim seviyesinin lise mezunu olduğu görülmektedir.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmaya gönüllü olarak katılmak isteyen bireylerle araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı-yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşme formunda

Araştırma Makalesi

araştırma amaçlarına uygun olarak katılımcıların kurum bakımı altında buldukları ve kurumdan ayrıldıktan sonraki süreçlere ilişkin deneyimlerini keşfetmeye yönelik temel konu başlıkları yer almıştır. Yapılan görüşmeler ortalama 53 dakika sürmüştür. Veri toplama süreci Temmuz 2020 ile Eylül 2020 arasındaki dönemde COVID-19 pandemi koşullarının gerektirdiği tedbirlere uygun olmak koşuluyla yüz yüze gerçekleştirilmiştir.

Elde edilen görüşme verileri yazılı metinlere dönüştürülerek incelenmiş ve analize hazırlanmıştır. Bu süreçte görüşme dökümlerinde kişilerin kimliğine yönelik fikir verebileceği düşünülen bilgiler (örn. kaldığı kuruluşun, daha önce oturduğu mahallenin, okulunun veya öğretmenin adı vb.) dökümlerden çıkarılmıştır. Ses kayıtlarından elde edilen ham veriler, katılımcıların kontrolüne sunulmuştur. Böylece, katılımcıların görüşme sürecinde verdikleri bilgilerin son olarak teyit edilmesi amaçlanmıştır. Görüşme kayıtlarını alan katılımcıların hiçbiri görüşme kayıtlarının içeriğine ilişkin olumsuz geribildirim ya da düzeltme isteğinde bulunmamıştır. Hazırlanan metinler üç kez okunduktan sonra temaların ve kategorilerin oluşturulmasına yönelik ön inceleme gerçekleştirilmiştir. Daha sonra görüşme dökümlerini içeren belgeler Nvivo 10 programına aktarılarak betimsel analize tabi tutulmuştur. Analizler sonucunda bulgular temalar ve kategorilere ayrılarak sunulmuştur. Analizlerden elde edilen bulguları yansıtan tema ve kategorilere ilişkin sıklık dağılımı Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Temalar ve Kategoriler

Temalar	Kategoriler	f
Korunma altına alınma sebebi	Ebeveyn kaybı	6
	Yoksulluk	8
	Aile parçalanması	6
	Aile içi şiddet	5
Kurum bakımı sürecine ilişkin olumlu deneyimler	Kardeşlerin de kurumda olması	5
	Sunulan imkânlar	10
	Eğitim hayatının sürmesi	14
	Kurulan arkadaşlıklar	9
	Kurum personelinin rehberliği	6
Kurum bakımı sürecine ilişkin olumsuz deneyimler	Sevgi eksikliği	7
	Şiddet/zorbalık	5
	Damgalanma	6
	Yönlendirme eksikliği	3
	Olumsuz sosyal ilişkiler	5
Kurum bakımı sonrasında ilişkin olumlu deneyimler	Ailesiyle bir araya gelme	9
	Arkadaşlıkları sürdürme	5
	Eğitimini sürdürme	12
	İş olanağına erişme	15
Kurum bakımı sonrasında ilişkin olumsuz deneyimler	Belirsizlik	5
	Kendini hazır hissetmeme	7
	Sosyal destek arayışı	6
	Damgalanma	8
	Dışlanma	5
Kurum bakımına yönelik öneriler	Uygun personel seçilmesi	9
	Toplumsal önyargılarla mücadele	7
	Kurum bakımı sonrasında hazırlık	8
	Aile yanında bakıma yönlendirme	4

3. Bulgular

Çalışmanın bulguları, analiz sürecinde ortaya çıkan temalar ve kategoriler doğrultusunda katılımcıların görüş ve düşüncelerini yansıtan alıntılar ve yorumlarla aktarılmıştır. Bu bağlamda, bu kısımda araştırmanın amaçları bağlamında çocukluk yıllarında kurum bakımı hizmetinden yararlanmış olan yetişkinlerin kurum bakımı sürecine ve kurum bakımından sonrasına ilişkin olumlu ve olumsuz deneyimleri sunularak katılımcıların bu hizmet modeline ilişkin önerilerine yer verilmiştir.

3.1. Kurum Bakımı Sürecine İlişkin Olumlu Deneyimler

Katılımcıların korunma altında buldukları süre içerisinde genel olarak hangi deneyimlerini olumlu değerlendirdikleri ele alındığında ortaya çıkan temel düşünceler kardeşiyle birlikte kurumda olmak, kurumun sunduğu imkânlar, eğitim hayatına devam edebilmek, kurulan arkadaşlıklar ve kurum personelinin sunduğu rehberlik bağlamında şekillenmiştir.

Kardeşlerin varlığı bireyler için kurum bakımı sürecindeki en önemli sosyal destek sistemlerinden birini oluşturmaktadır. Katılımcılar bir ablanın veya ağabeyin varlığının önemini “zorluk çekmemek”, “sıkıntı çekmemek”, “avantaj sahibi olmak”, “destek sahibi olmak” gibi ifadelerle dile getirmişlerdir:

“Benim en büyük şansım ağabeyimle aynı yuvada olmaktı. Yani bu çok önemliydi. Ben her zaman bunu söylüyorum, söylemekten de hiçbir zaman bıkmayacağım, anne babanız olmasa bile, birileri size destek atlatıyorsunuz. Atlatılmayacak hiçbir şey yok.” (K10)

“Benim kaldığım kurumda çocuk yuvası ve yetiştirme yurdu aynı yerde olduğu için ablamlar, hepimiz beraberdik. Ben zorluk falan çekmedim, bir yandan da ablamlarla da aynı yurttan olunca...” (K1)

“İlk, yuvaya gittim 11 yaşında olduğum için. Ablam 12 yaşındaydı yetiştirme yurduna geçmesi gerekirken ablamla beni ayırmadılar. Bu benim için çok güzel bir avantaj oldu.” (K9)

Bu yönüyle kardeşlerin varlığının, bir destek olmanın yanı sıra bir ihtiyaç gibi vurgulandığı söylenebilir. Bu da çocukların kurum bakımı sürecinde, sürekliliği olan bir sosyal destek ihtiyacını ortaya koyan bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Kurum bakımı sürecinde bireyin deneyimini olumlu etkileyenler kardeşlerinin haricinde orada kurulan arkadaşlıklardır. Arkadaşlarından aldıkları sosyal desteği bireyler geçmişe dönüp baktıklarında kurum bakımında bulunduğu sürede kendileri için olumlu olan yönler arasında değerlendirmiştir.

“Küçük bir ildi ve arkadaş ortamım güzeldi, hocalar iyiydi. O şekilde, güzeldi yani her şey. Benim için yurt hakkında iyi şeyler var.” (K9)

“Yurdun en iyi yanı şeydi, arkadaşlıklardı. Yani insanların kardeş gibi olur oradaki ilişkileri. Yani hala konuşuyorum, görüşüyorum da arkadaşlarımla. En olumlu şeylerden biri birbirimize her zaman destek olmamız, iç içe olmamızdı yani...” (E2)

“Birbirimizin arasındaki bağlar çok yüksekti. Ben mesela birinci gün giydiğim kıyafeti belki bir 6 ay giymiyordum yani. Çünkü gidiyorsun onun dolabından alıyorsun, hiç izin almana bile gerek yok. Hepimiz farklı farklı, ayakkabılar farklı...” (K2)

Diğer taraftan kurumda bakım veren veya kendilerinden sorumlu olan meslek elemanlarının olumlu tutumları bireylerin kurum bakımı deneyimlerinin olumlu yönlerine katkıda bulunmuştur. Katılımcılar, kendilerini yönlendiren, danışmanlık yapan personelle kurdukları nitelikli etkileşimi olumlu deneyimler arasında göstermiştir.

Araştırma Makalesi

“Ben şanslıydım ya biraz yurt konusunda. Her konuda destekli hocalarımız da. ... Dershaneye gönderdiler, her yıl kampa gönderirler, kurslara gönderirler, hocalar seni yönlendirir. Zorunlu bir şey yoktur, ısrar ‘bu okula gideceksin, şu okula gideceksin’ yok. ...ben kendi grup hocam bakımından çok şanslıydım yani. Hiçbir olumsuz bir şeyle karşılaşmadım ya şu an düşünüyorum da yani. Her şeyi bütün imkânı verdiler yani bana.” (K1)

“Aile ortamını biraz gördüm, çok fazla anne babayla olmasa bile. Yurttaki hocaların bize bakış açısı, ilk seneden bahsediyorum ondan sonra biraz farklı şeyler yaşanmıştı, ilk sene müdürün, oradaki öğretmenlerin hocaların vs. bakış açısı çok çok iyiydi bize karşı. Tam bir aile ortamını yapmaya çalışıyorlardı, sergilemeye çalışıyorlardı.” (E8).

“Çok iyi bir sosyal hizmet uzmanımız vardı, halen de görüşüyoruz. Hayatımızı kurtardı diyebilirim... Bize bir pusula oldu; babacan tavırları... Okumaya, eğitime bizi teşvik etti; çünkü orada en önemlisi çalışanların bize tavrıydı.” (E12)

Kurumdaki meslek elemanları gerçekten de çocukların eğitimleri, bakış açıları, gelecek beklentileri açısından önemli bir rehber olabilme konumuna sahiptirler. Katılımcıların bununla birlikte kurumun kendilerine sunmuş olduğu olanaklara dair düşüncelerinin özellikle ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabilme ve eğitimlerini sürdürebilme bağlamında önem kazandığı görülmüştür.

“Herkesin zannettiğinin aksine, devlet korumasında yetişen çocuklar, maddi olarak zengin ailelerin çocuklarının koşullarına yakın şartlarda yetişir. Okumak isterseniz, sizi yurt dışına göndermek dâhil, devlet bütün imkânlarını seferber ediyor. Yani bildiğiniz gibi değil. Zaten üniversiteye gidenler inanılmaz para alıyorlar.” (E6)

“Şöyle güzel geçti, her şeyi yapıyorduk; resim kurslarına gidiyorduk, dersanelere gidiyorduk, gezilere gidiyorduk... Takdir, teşekkür belgeleri alırsan Türkiye’nin birçok şehrini geziyordun.2 (K2)

“Maddi imkânlar vardı, kalma, okuma dışında bilgi edinme, kendini geliştirme, bir şeyler yapabilme açısından hayata tutunmak için çok çok önemli bir süreç olduğunu düşünüyorum.” (E8)

“Zaten benim gelme sebebim başlıca anneannemin dedemin okutamamasıydı yani. Okuyalım, meslek sahibi olalım diye gönderildik. O yönde her şey tamdı. Giyimim, kuşamım evet baktığımda çok güzel şeyler ve ailemin yanında bulamayacağım şeyler. O yönde her şeyi tam yaşadık.” (K9)

“Ailemizin yanında kalsaydık çiftçi olabilirdik, kısaca gelecekteki (eğitim) imkânlar açısından en iyi şartları bu kurumlar sağlıyor.” (E12)

“Seninle bir bakıcının ilgilenmesi, seninle bir öğretmenin ilgilenmesi, okula gidip gelmen... Bunların hepsinin olanaklarının sağlanması, dediğim gibi kırtasiye masraflarıdır, oyuncaktır, oyun alanıdır, park alanıdır... Hani direkt evde bulamayacağın şeylerdir ya çocuk olarak. Bunların hepsini orada bulduğum için...” (K7)

“...belki ailemin yanında görmediğim şeyleri ben orda gördüm. Maddi açıdan olsun diğer faaliyetler olsun. Belki benim ailemin durumu ona yetemeyecekti ama yurttaki her türlü faaliyet olsun imkânlar olsun vardı yani.” (E7)

Kurum bakımına ilişkin katılımcıların önemli bir kısmının yukarıda verilen ifadelerinden yola çıkıldığında özellikle kurumun bireylerin bugün buldukları konuma gelmelerinde sağlamış olduğu katkı açısından değerli olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, bireylerin çocuklukta çeşitli olanaklara erişebilmelerini, eğitimlerini sürdürmelerini ve çeşitli sosyal ilişkiler geliştirebilmeleri sağlamış olması bakımından kurum bakımının olumlu düşünceler oluşturduğu değerlendirilebilir. Ancak kurum bakımı deneyiminin tüm yönleriyle olumlu deneyimlerden oluştuğunu söylemek mümkün değildir.

Katılımcıların kurum bakımı sürecindeki olumsuz deneyimleri bu konudaki bakış açımızı genişletmektedir.

3.2. Kurum Bakım Sürecine İlişkin Olumsuz Deneyimler

Katılımcıların korunma altında buldukları süre içerisinde genel olarak hangi deneyimlerini olumsuz değerlendirdikleri ele alındığında ortaya çıkan temel düşünceler sevgi ve ilgi eksikliği, şiddet/zorbalık, yönlendirme eksikliği ve olumsuz sosyal ilişkiler ve damgalanma bağlamında şekillenmiştir.

Sevgi ve ilgiden mahrum kalma duygusu birçok katılımcının üzerinde durduğu önemli bir husus olarak ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda çocukluklarında bu duygulardan mahrum kalan bireylerin önemli bir sevgi eksikliği yaşamış olduğunu düşünmek mümkündür. Katılımcılar bu duruma ilişkin düşüncelerini şu şekilde yansıtmıştır:

“Olumsuz yanı ise, herkes oraya farklı bir psikolojiyle geliyor ve genelde bunlar da kötü bir psikoloji oluyor. ... Bir de zaten sevgisizlik en büyük problemdi; çünkü temelinde sevgi ile büyümedik.” (K12)

“Yurtta kötü şeyler yaşadığım aklıma gelince kriz geçiriyordum. Kimseye zarar vermek istemediğim için de kendime zarar veriyordum. Yani böyle... çünkü orada kaldığım zamanlar benim için zordu, kimse de sormuyordu neyin var diye.” (K13)

“Sosyal hizmetlerde kalan çocuklar sevgiye aç, hepimiz yaşadık bunun eksikliğini. O yüzden bu işi yapanların çocuklara biraz daha iyi yaklaşması gerekiyor.” (K8)

Bireylerin çocukluk yıllarında yeterli ilgi ve sevgiyi alabilecekleri destek kaynaklarının bulunmaması onların gelecek yaşamlarında sosyal ve psikolojik açıdan çeşitli zorluklar yaşamalarına neden olmaktadır. Bu bakımdan bireylerin hafızalarında yaşadıkları sevgi ve ilgi eksikliğinin kalıcı olması ihtimal dâhilindedir.

Bireylerin çocukluk deneyimlerini olumsuz hale getiren bir başka önemli sorun olarak zorbalık ve şiddet konusu katılımcıların değindiği bir diğer önemli nokta olmuştur.

“Yurtta kötü şeyler yaşadım. Kız kardeşimle aynı yuvadaydık. Kardeşimi korumak için çok dayak yedim; çünkü yuvada çok ilginç şeyler dönüyor. Gücü gücü yetene üstünlük kurmaya çalışıyor.” (K13)

“Ben çok sıkıntı çekmedim kardeşlerim olduğu için ama bizden büyükler vardı onlar daha önceden gitmişler birkaç tane büyükler kalmıştı mesela onlar kendinden küçüklere çoraplarını yıkatiyordu.” (K3)

“Genelde burada şey olur, sizden öncekiler ya da yaşça büyük olan insanların size karşı tavırları...Büyükler, çoğu zaman küçükleri eziyordu hani bizde yaptık bunları... Bunun dışında işte sıkıntılı çalışanlar var, psikolojik olarak çocukları aşağılayan, onlara bir şekilde kötü davranan insanlar oluyordu. Gücsüz gördükleri arkadaşları daha çok döverlerdi bile, ezerlerdi.” (E2)

“... hepsi değil ama bazı kızlar sürekli yurttan kaçıyorlardı. Bunun dönüşünde bazı hocalar ve orada kalan arkadaşlar kızlara biraz şiddet uyguluyorlardı. Dışarının tehlikelerinden koruma amaçlıydı ama bayağı bir fazlaydı o şiddet.” (K5)

Zorbalık ve şiddet eylemlerinin akranların yanı sıra kurum personeli tarafından da çocuklara yöneltmesinin katılımcıların ifadelerine yansımış olması oldukça önemlidir. Bu tür eylemler yukarıda ele alınan sevgi ve ilgi eksikliğinin oluşmasında pay sahibi olabilmekte ve aynı zamanda bu eksiklik duygusuyla birleştiğinde kişiyi çaresiz ve öfkeli hissettirebilmektedir. Bir başka olumsuzluk olarak dile getirilen durum ise bireylerin kurum bakımı altındayken yaşamlarını doyurucu hale getirme

konusunda yeterince yönlendirilmediklerini düşünmeleridir. Bu durumun aynı zamanda olumsuz sosyal ilişkiler geliştirmeye zemin oluşturduğu vurgulanmıştır.

“Olumsuz yanlar çok yaygın. Bir kere 6 ay falan dışarı çıkmadığımı hatırlıyorum ben. Sadece okula gelip gidip, oyun için dışarı çıkmadığımı hatırlıyorum. Hayatım boyunca bir kez lunaparka gitmişim kendi harçlıklarımızla. Onun dışında ne sinema, ne başka bir şey hatırlamıyorum ben. Mesela küçük bir dolap vardı, onun içindeki bütün kitapları bitirmiştim ve okumam için kitap gelmiyordu. Daha çok istememe rağmen, öyle bir şey vardı. Çok yetersizdi ya her şey.”(E3)

“Aslında şunun yanlışı var, bize hocalar “Şu meslekte şunu yaparsın ilerde.” demiyorlardı. “18 yaşını doldurduktan sonra iş formu var, iş formundan sonra memur oluyorsun maaşını alıyorsun. Gözüyle bakılıyordu zaten, yurttan öyleydi. Bana “Şu üniversiteyi kazan, bu bölümü oku.” diyen hiç olmadı.” (K3)

“...diğerleriyle kader ortaklıklarının olması ise insanı yanlış yere sürükleyebiliyor. Sonuçta genç yaşta hata yapmaya meyilli oluyoruz. Başımızda da kimse olmayınca, kim ne derse onun peşinden kolayca gidebiliyorduk. ... Mesela kızlar arasında kendinden büyük kişilerle sevgili olmak yaygındı. Sen biriyle sevgili olduğun zaman yanındaki arkadaşına da başka birini ayarlıyordun. Dışarıdaki insanlar da sürekli kötü amaçlıydı... Bizi hiç yönlendiren olmadı, yol gösteren olmadı. Başboşluk anlayacağımız bu da bizim için olumsuz yanıydı (K12)

Kurum bakımında bireylerin çocuklukta çeşitli maddi olanaklara erişebilmesini sağlamakla birlikte gelecek yaşamlarında sağlıklı kişilik geliştirmeleri ve yaşam becerilerine sahip olmaları bağlamında yeterli çabanın ortaya konulmadığı değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra katılımcıların sosyal yaşamlarında karşılaştıkları damgalanma onlar için incitici deneyimler olarak belirtilmiştir.

“Çok kötü. Gerçekten çok kötü, başka bir şey diyemiyorum yani. Özellikle okullarda veliler yurttan çıkan çocukların yanında çocuklarının oturmasını istemiyorlar ya da birkaç tane öğretmen “Çocuklar ödevlerinizi evde unutmayın, Yurtlular sizde unutmayın.” Falan böyle... Bu devletin bir çalışması yani.” (K11)

“Size bir örnek vereyim daha iyi anlarsınız. Şimdi benim arkadaşım vardı, sıra arkadaşım. Bir dönem ödevi vardı. Orta-1'e giderken arkadaşımın dönem ödevini sabaha kadar yaptım, yetiştirememişti o. Sonra ben ona demişim ki “sabah beni uyandır, seninle temize geçelim.” sabah kalktık, gittik 6'da. Birlikte başladık yazmaya. Tam böyle bitmişti. Ben de o sırada susadım, onların mutfağı salonlar birdi, ben de o sıra mutfağa gittim. İşte oradan su mu alıyordum, bir şey alıyordum galiba. O sırada tam çıkacaktım, baktım annesiyle tartışıyorlar. Annesi kızıyor “Sana kaç kere dedim bu çocuğu buraya getirme.” diye. Benim böyle bir şeyden haberim yok tabi. O an ne hissedersiniz, ne yaparsınız? O an ben çok utandım kıpkırmızı oldum. Hiç odaya da gitmedim, direkt çıkıp gitmişim. Tabi bir daha o “Niye gittin?” diye bile sormadı, muhtemelen anlamıştı ama böyle bir durum var. Hâlbuki hiçbir kötü alışkanlığım yoktu.” (E6)

Kurum bakımına ilişkin katılımcıların ifadelerinden yola çıkıldığında olumsuz deneyimlerin de geçmişe yönelik düşüncelerde önemli bir yere sahip olduğu görülebilmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde kurum bakımına ilişkin olumlu ve olumsuz duyguların kişilerin zihinlerinde bir arada yer aldığı söylenebilir.

3.3. Kurum Bakımı Sonrasına İlişkin Olumlu Deneyimler

Katılımcıların kurum bakımından ayrıldıktan sonraki süreçte genel olarak hangi deneyimlerini olumlu değerlendirdikleri ele alındığında ortaya çıkan temel düşünceler iş olanağına erişme, eğitimini sürdürme ve aileden ve arkadaşından alınan sosyal destek bağlamında şekillenmiştir.

Kurum bakımı sonrasındaki süreçte bireylerin sosyal yaşama uyum sağlamaları ve karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmelerinde herhangi bir sosyal destekle bağlantılı olup

olmaması önem taşımaktadır. Bu noktada aile sistemi yine devreye girmektedir ve yanında kalabileceği bir aile bireyi ya da akrabası olan bireyler bu geçişi daha kolay yaşamaktadırlar.

“Yurttan çıkalı 7 sene oldu. Abim benden önce çıkmıştı onun yanına gittim. Benim şansım abimin yanına gidebilmek oldu. (E2) O’nun yanında kaldım işe girene kadar, 6 ay falan sonra da işe girdim, işe girdikten 3 sene sonra evlendim. Yani çok zorluk yaşamadım abim olduğu için.” (E2)

“Ben liseyi bitirdim 18 yaşında sonra üniversite okudum 2 yıllık. Ondan sonra 1 yıl ablamda kaldım, ablam memur oldu onun yanında kaldım. O olmasaydı anneannemlerin yanına gidecektim. Yani “Gidecek yerim yok”u yaşamadım ben. Ablamın yanında kaldım, sonra sınavlar geldi. Birinciye girdim olmadı, ikincide memurluğu kazandım ve sonra da...” (K9)

“Benim ablamlar benden önce çıktı, onlar da memur oldu. Gidebileceğim, yapabileceğim ya da hani bir şeye ihtiyacım olduğunda isteyebileceğim birileri vardı. Ondan daha şanslıydım.” (K4)

“Annemle beraber kaldım. Yine ben biraz daha şanslı olan çocuklardanım diyeyim çünkü bir annem vardı, bir ailem vardı. O yüzden çıkıp annemle beraber kalmaya başladım. Tabi annem çok fazla çalışmadığı için kendim çalışmaya başladım. İşte bu mağazalarda, müşteri hizmetlerinde çalışmaya başladım. Bu şekilde ta ki iş gelene kadar.” (K6)

Kurum bakımı sürecinde kurulan arkadaşlıklar kurum bakımı sonrasında da yine bir sosyal destek mekanizması olmaya devam edebilmektedir. Arkadaş sisteminin kurum bakımı sonrasında sunduğu desteği katılımcılar şu şekilde ifade etmiştir:

“Benim sadece annem var ve ablalarım var zaten iki tane ablam işe yerleşmişti. İletişimimiz tabii ki her zaman, sürdü de ama ben gitmedim onların yanına, arkadaşlarla beraber... Dediğim gibi staj gördüğüm firmada işe alınmışım. Yurttan çıktıktan sonra arkadaşlar ev tutmuştu onlarla beraber kalmıştık.” (E7)

“Kurumdan ayrıldığımda yirmi yaşlarındaydım. Arkadaşlarımla yanına gittim. Kalacak yerim vardı açıkçası arkadaşlarımla sayesinde. Bir yıl içinde işe girdim.” (E12).

Devlet koruması altına alınan bireylere yasa gereği sunulan iş imkânı katılımcıların kurum bakımı sonraki süreçlerini kolaylaştırması bakımından olumlu deneyimler arasında belirtilmiştir. Bu durum bireylerin yaşam güvencelerinin sağlanması açısından önem verilen hususlardan biridir.

“Çıkınca normal bir eve gittiğim için normal bir ailenin içerisinde olduğum için, devletin de iş imkânının dışarıdaki insanlara şahıslara göre daha iyi olduğu için mutlaka bir sınavın geleceğini düşündük. Ondan dolayı da pek şey bir durumla karşılaşmadık aslında yani sürprizle...” (E10)

“Ben 5 ay teyzemde kaldım yurttan ayrıldıktan sonra. Ama ben şunu çok istemişimdir gerçekten hala da öyle, kendi anahtarım olsun çok istemişimdir ben... Ya tabi işe girdiğim an böyle kendi evim oldu kendi eşyalarım... Bir sene tek yaşadım zaten. Çok farklı bir duyguydu. Hayatım değişti, görüşlerim değişti, yaşam tarzım değişti...” (K2)

“Yurttan çıktıktan sonra... ben lise mezunu olduğum için özele mi başvursam devlet işi gelene kadar diye düşündüm. Gittim arkadaşımın olduğu yere onla beraber özelde başladık. 4 ay özelde hemşire olarak devam ettim sonra KPSS’den alım oldu Ankara’da, ablam da burada çalışıyordu, sonra “Hadi neyse bir yazalım.” dedim ve oldu.” (K3)

“Kurumun olumlu yanı şu anda bir işimin olması ve maddi özgürlüğümün olması. Çünkü kadın olarak yurttan çıkmak çok zor, dışarıdaki insanlar farklı bir gözle bakabiliyor. Bu anlamda ben şu an maddi özgürlüğüm olduğu için şu anda ayaklarım üzerinde durabiliyorum.” (K12)

Kalıtımcıların kurum sonrası yaşam deneyimlerine ilişkin görüşlerinin kurum bakımı sonrasında kendilerine yeni bir hayat kurma konusunda devlet tarafından sağlanan iş olanağının ve aile ve yakın

arkadaşlardan gelen sosyal desteğin önemi etrafında yoğunlaştığı söylenebilir. Buna karşın, kurum bakımı süresince bireylerin deneyimlediği olumsuzlukların ve güçlüklerin bireylerin kurum bakımı sonrasındaki yaşamlarını da olumsuz etkilemesi söz konusudur. Bu nedenle, katılımcıların kurum bakımı sonrasında karşılaşmış olduğu sorunların da ele alınması gerekmektedir.

3.4. Kurum Bakımı Sonrasına İlişkin Olumsuz Deneyimler

Katılımcıların kurum bakımından ayrıldıktan sonraki süreçte genel olarak hangi deneyimlerini olumsuz olarak değerlendirdikleri ele alındığında ortaya çıkan temel düşünceler kurum bakımı sonrasındaki yaşama hazır hissetmeme, sosyal destek eksikliği, damgalanma ve dışlanma bağlamında şekillenmiştir.

Kurum bakımı sonrasındaki süreç, özellikle sosyal çevresinde destek alabileceği bireyler olmayan bireyler için daha belirsiz ve daha karmaşık olabilmektedir.

“Zaten annen baban yok, iyice sahipsiz hissediyorsun kendini. Gidecek yerin yok. Kalacak yerin olmasa hani yurda gidersen, paran olmasa hocalarına söylersin... Bir şekilde devlet sana güvence sağlar ama o güvence de ortadan kalkınca iyice boşluğa düşüyorsun yani çok kötü bir duyguydu benim için.” (K8)

Sana akıl verecek anne yok, baba yok, lise mezunusun, hiçbir şey bilmiyorsun, başına geleceklerden de yardım alacağın kimse yok... (K7)

Katılımcıların ifadelerine yansıyan bu durum bireyler kurumdan ayrıldıktan sonra kurum dışındaki sosyal yaşama karşı hazır olmama duygusunu beraberinde getirebilmektedir.

“... ya en basiti elektrik faturası nereye yatırılıyor, su nereye falan bilmiyorsun. Ondan sonra ben inan var ya ekmeğin fiyatını bilmiyordum yani öyle bir şeydi yani...” (K1)

“... çünkü biz hiç evde kalmadığımız için birçoğumuz yemek yapmayı bilmez. Ev ortamında büyümediğimiz için evin düzenini oturtamayabiliriz yani, bunlarla çok karşılaşabiliriz.” (K8)

“... Çocuk parasız pulsuz yurttan çıktuktan sonra ne yapabilir ki? Gidecek yeri yok, parası yok, bir akrabası yok. Hadi sen vicdanına sığdırdın 18 yaş bitti bunun, hadi okumuyor deyip sokağa attın o çocuktan iyi bir şey bekleyemezsin ki.” (K2)

Kurum bakımı sonrasındaki yaşamlarında karşılaştıkları damgalanma ve dışlanma katılımcıların çoğunun üzerinde durduğu önemli bir olumsuz deneyim olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurum bakımı altında kalmış çocuklara yönelik toplumda var olan önyargıların ve buna dayalı gerçekleşen damgalanma ve dışlanmanın bireyleri incittiğini anlamak mümkündür.

“Yuva ve yurt kelimeleri, içi olumsuz anlamlarla doldurulmuş çuvallar. 12 yaşına kadar acıma ve merhamet, 12 yaşından sonra korku. Şiddet eğilimli, ahlaken de düşkün, topluma uyumları zayıf. Yani genel bakış açısı bu toplumun.” (E3)

“Dışarıda doğal olarak kötü görüyorlar; hırsız, kötü alışkanlığı olan, kötü hatta duyduğunda uzaklaşılan gibi... bazıları 'yurttan çıkan çocuklara iş verilmemesi lazım' diyorlar.” (E1)

“İşte o konuda büyük bir yara var. Kız isterken mesela çok zorlandım, eşimin babası “Ne olduğu belirsiz, yurt çocuğu. Kız vermem.” demiş. Bunlar kırıcı şeyler, öyle de bir bakış açısı oluşuyor. İkna edene kadar çok zorlandım, beni tanıyana kadar da ikna olmadı. O şekilde sıkıntılar oluyor. İş yerinde de ilk zamanlar yurttan çıktığımı öğrendiklerinde... bir şeyi halledemez gözüyle baktılar belki de bana. Bir hatam olsa hemen ‘yurt çocuğu o’ şekilde bir dedikodu oluyormuş.” (E2)

Araştırma Makalesi

“Onlar da yani toplumun bir kesimi ama farklı ayrıştırıyorlar toplumdan. Tam da ifade edemiyorum açıkçası. Bazen dediğim gibi bazı ortamlara girdiğim zaman “Aaaa sen de mi Sosyal Hizmetlerde kaldın?” (K5)

“Çok önyargılı davrandıklarını düşünüyorum. ...insanların niçin önyargısının olduğunu biliyorum ve önyargıda bulunmalarına da hak veriyorum onlara, çünkü bir tane kız tecavüze uğruyor, bir şey oluyor, gazeteye çıkıyor. Hoca çocuğu dövüyor, gazeteye çıkıyor, banyoda kafasına tasla vuruyorlar, gazeteye çıkıyor bunların hepsi yayınlanıyor. Fakat güzel şeyler yerel gazete dışında hiçbir gazetede yayınlanmadı. Toplum da bir olaya nasıl bakabilir ki, sürekli kötü haber, kötü haber.” (K7)

Kurum bakımı altında kalmış olan bireylerin maruz kaldığı damgalanma ve dışlanma bu bireylerin kurum dışı sosyal yaşama uyumlarını zorlaştırarak bireylerin psikolojik sağlığını tehdit edebilecek önemli sorunlardır. Bu durum çocuk koruma uygulamalarının daha insancıl bir yaklaşımla gerçekleştirilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, katılımcıların kendi deneyimlerinden yola çıkarak kurum bakımına yönelik önerilerine yer vermek önemli görülmüştür.

3.5. Katılımcıların Kurum Bakımına Yönelik Önerileri

Katılımcıların kurum bakımı hizmetlerine yönelik önerileri genel olarak ele alındığında ortaya çıkan temel düşünceler uygun personelin seçilmesi, aile yanında bakım modellerine ağırlık verilmesi, kurum bakımı sonrasında hazırlanmanın sağlanması ve toplumsal önyargılarla mücadele bağlamında şekillenmiştir.

Katılımcılar kurum bakımının kendileri için önemli bir hizmet olduğunu, bu nedenle bu tür hizmetleri sunan kuruluşlarda çalışacak personelin iyi eğitilmiş ve uzman personel olması gerektiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla nitelikli meslek elemanları ve bakım personellerinin seçilmesi gerektiğini değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda ön plana çıkan hususlardan biri ise kurum personelinin çocuklarla etkileşimlerinde onların duygusal-psikolojik ihtiyaçlarına duyarlı olmaları gerektiğidir.

“...sadece derim ki oraya uzman kişinin gelmesi yani çocuk alanında psikoloji alanında uzmanlık yapmış birinin gelmesi lazım. Sıradan bir memurun yapabileceği çocuğa “Şunu giy, bunu giy.” demektense, uzmanlığını yapmış o psikolojiyi anlayan birinin gelmesini isterim.” (K9)

“Bizler toplum bilinci ve sonra da sistemdeki niteliksel boşlukların doldurulmasıyla iyi yetiştiririz. Bu da yeni binalar ve parayla olmaz, nitelikli işgücü ile olur. Yani çalışanlar kilit noktada... Çalışan insanların nitelikli, bu nitelik içerisinde de sevgi, özveri, eğitim... Bunların hepsi bir arada olması gerekiyor.” (E12)

“Ya bir kere sosyal hizmetler o kadar ayrı bir dal ki sevmen de gerekiyor, sevmiyorsan girmeyeceksin hiç bu işin içine. Normal mesleğini yaparmış gibi yapmaman gerekiyor, biraz sevgi dolu olman gerekiyor aslında. ... mesleğini yaparken onları da aslında sevmen gerekiyor.” (K8)

“Önerim korunma altına alınır alınmaz, buraya çocuklar hangi nedenle geliyorsa ona göre bir hizmet verilmesi. Hani bunların durumlarının iyi değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum; çünkü ruhsal açıdan kötü bir durum içerisinde bulunuyoruz.” (K12)

Görüşmeler sırasında ele alınan bir diğer öneri ise çocukların kurum bakımı süresi içerisinde kurum bakımı sonrasında ilişkin hazırlanmalarınıdır. Kurum bakımı sürecinde pek çok şeyin çocuklar için hazır hale getirilmesinin onların hayata dair öğrenmelerinin önüne geçmemesi gerektiği vurgulanmıştır.

“...oradaki öyle lüks bir hayat ki çocuk artık sanıyor ki ömür boyu o hayatı sürdürecektir. ...o kadar lüks yaşatılması bence kötü bir etki bırakıyor. Neden derseniz ya şimdi ben yurttan çıktıktan sonra o hayatı ben yapamayacağım, böyle bir ortam kendime yaratamayacağım.” (E7)

“Böyle küçük, yurdun desteklediği, kontrol ettiği yerlerde işler olabilir. Ağır olmayacak şekilde veya alanına göre işler olabilir. Oralarda denetleyecek şekilde çalışmalar yaptırılabilir. (E11)

“Aslında bizden sonra değişti takip ettiğim kadarıyla artık biraz değişiyor. Çocuklar yurttan değil de Sevgi Evleri’nde kalıyorlar altışar altışar. Bu mesela çok güzel bir şey; çünkü biz hiç evde kalmadığımız için birçoğumuz yemek yapmayı bilmez. Ev ortamında büyümediğimiz için evin düzenini oturtamayabiliriz yani, bunlarla çok karşılaşabiliriz. Şimdi onun olması güzel ama bir hocaya 30 çocuğun düşmesi çok kötü.” (K8)

“Diyorlar ki “Siz nasıl olsa işe gireceksiniz.” Bunu sen bir kişiye verdiğin zaman o kişiden artık bir şey bekleyemezsin performans açısından, kendini geliştirmesi açısından... Çünkü adam der ki “Ben hiçbir şey olamasam da, bir işe gireceğim.” der, “Hizmetli de olsam beni bu devlet bir yere sokacak.” zihniyeti oluyor çünkü. Benim çıkışıma imzayı atan yurt müdürü bu lafi etti.” (E5)

Bazı katılımcılar ise kurum bakımı yerine çocukların aile yanında bakımına önem verilmesine vurgu yapmışlardır.

“Yurda getirmektense çocuğu ailenin yanında kalması, maddi imkânın daha çok sağlanmasını isterim. Yurttaysa da eğer bir çocuğun iyi yetişmesi için her şey yapılmalı bana göre.” (K9)

“Birincisi olumsuz söylemler azaltılsın. Söylemde güçlendirilsin insanlar. İkincisi ve daha da önemlisi aile temelli ve aile yanında bakım modelleri...” (E3)

Katılımcıların görüşmeler sırasında önerdiği konulardan bir diğeri de kurum bakımı hizmeti alan bireylere yönelik var olan ön yargıların giderilmesi olmuştur. Bu önyargılarda özellikle medyanın etkisi ve kullanılan dil vurgulanmıştır.

“Örneğin, basın çok fazla karalayabiliyor insanı... Mesela bizim harçlıklarımıza zam geldiğinde “yetimlerin sevinci” bilmem ne... Ben aslında yetim değilim; çünkü benim annem babam yaşıyor, ben yetim bir çocuk değilim sadece korunmaya muhtacım. Orada “yetim öksüz çocukların sevinci” falan böyle herkesin suratında bir gülümseme... Tamam da bu sadece bizim sevincimiz değil ki, anne baba çocuğunun harçlığına zam yaptığında çocuğun yüzündeki mutluluk aynı değil mi? Tabi bizimki yetim mutluluğu oluyor onlara göre.” (K6)

“Sosyal hizmetlerde kalmış çocukların ne kadar başarılı olduğunu, hangi zorluklarda büyüdüklerini, hangi şartlarda orada kaldıklarını tüm dünyaya anlatmak gerekir... Ve bizlerden birileri bunu anlatmalı.” (K10)

Katılımcılar kurum bakımı deneyimlerini yansıtan bulgular genel olarak değerlendirildiğinde bireylerin geçmiş yaşantılarını olumlu ya da olumsuz hatıralara dönüştüren temel faktörlerin sahip olunan olanaklar ve insan etkileşimleriyle ilgili olduğu görülebilir. Sahip olunan olanaklar genel itibarıyla olumlu deneyimleri oluşturmakta iken insan etkileşimleri hem olumlu hem de olumsuz deneyimlerle kendini göstermiştir. Örneğin aile veya yakın çevresinden destek almak veya kurum personelinin yönlendiriciliğinden faydalanmak olumlu deneyimler olarak belirtilmişken aynı şekilde bunlardan mahrum kalmak veya zorbalığa uğramak olumsuz deneyimleri oluşturmuştur. Dolayısıyla bu durum katılımcıların kurum bakımının geliştirilmesine yönelik önerilerine de yansımıştır. Kurum bakımında insan faktörünün geliştirilmesi önemli bir konu olarak karşımıza çıkmıştır. Son kısımda burada sunulan bulguların literatürde yapılan diğer araştırmaların bulguları etrafında tartışılması amaçlanmıştır.

4. Tartışma ve Sonuç

Çocuğun bakımından birincil derecede sorumlu bulunan ailenin çeşitli nedenlerle bu işlevini yerine getirememesi nedeniyle dünyada ve Türkiye’de pek çok çocuk bakım ve korunmaya gereksinim duymaktadır. Bu nedenle, çocuk koruma hizmetleri günümüz refah devletlerinin sosyal politika anlayışında önemli bir yere sahiptir. Ne var ki, belirli bir politikaya yönelik olarak sağlanan bu hizmetlerin yararlananlar açısından nasıl bir görünüme sahip olduğu konusu uzunca bir süre yeterince anlaşılamamıştır.

Çocuk koruma politikaları bağlamında devlet korumasına çocukların bakımının sağlandığı başlıca hizmet biçimlerinden biri kurum bakımı modelleridir. Ancak kurum bakımına dayalı çocuk koruma hizmetlerinin aile yanında bakıma dayalı hizmet modellerine (aile yanında destek, koruyucu aile, evlat edinme) göre çocuklar için daha dezavantajlı olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Aydoğdu ve Gürsoy, 2018; Yulaf ve Gümüştas, 2019; Özel-Aytekin, 2019; Li, Chng ve Chu, 2019; Delgado, Carvalho, Montserrat ve Llosada-Gistau, 2020). Kurum bakımında altında kalmış olan bireylerin deneyimlerini niteliksel bir yöntemle ele almayı amaçlayan bu çalışmada da büyük ölçüde literatürde yapılan diğer çalışmalarla paralellik gösteren sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmanın katılımcılarının çocukluk yıllarını kurum bakımında geçirmiş bireyler olarak verilen hizmeti doğrudan deneyimlemiş olmaları bu konuda sundukları bilgileri oldukça değerli kılmaktadır. Bu bağlamda, katılımcıların hem kurum bakımı sürecine ilişkin hem de kurum bakımı sonrasına ilişkin deneyimlerinin kendileri için hangi bakımdan olumlu ve hangi bakımdan olumsuz nitelikler taşıdığını anlamak çalışmanın temel odağını oluşturmuştur.

Kurum bakımı sürecinin olumlu yönleri değerlendirildiğinde bireylerin içinde buldukları korunma ihtiyacının karşılanmış olmasının ve sosyal destek mekanizmalarından yararlanabilmenin öne çıktığı söylenebilir. Benzer bir çalışmaya katılan bireyler kurum bakımına yerleştirildikleri zamanı hatırladıklarında daha önce ellerinde olmayan imkânlarla (iyi yemek, temiz yatak, yeni giysi, oyuncak, korunaklı ortam vb.) kavuşmanın onları güvende ve iyi hissettirdiğini belirtmişlerdir (Yurteri-Tiryaki ve Baran, 2015; Uğur ve Kaya-Kılıç, 2022). Sosyal destek bağlamında katılımcıların önem verdiği görülen kardeşiyle birlikte kurumda bulunma durumunun kurum bakımındaki çocukların psikososyal gelişimlerini olumlu etkileyen bir değişken olduğu belirtilmektedir (Şimşek vd., 2008; Yüksel ve Öncü, 2016). Katılımcıların olumlu olarak nitelendirdiği bir başka husus olan arkadaşlıklar kurmak kurum bakımı altındaki çocuklar için önemli bir sosyal destek mekanizmasına dönüşmektedir. Kurum bakımında aileden uzak bir yaşam sürdüren çocuklar için kurumdaki ve okuldaki arkadaşlıkların daha fazla önem kazandığı söylenebilir. Nitekim, Uğur ve Kaya-Kılıç’ın (2022) çalışmasına katılan bireyler kurum bakımı sürecindeki yakın arkadaşlarını ‘kardeşlik’ olarak tanımlamıştır. Bayoğlu ve Purutçuoğlu’nun (2010) çalışmasında da yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin en fazla yakın arkadaşlarından ve öğretmenlerinden destek aldıkları belirlenmiştir.

Kurum bakımı sürecinin bireyler için olumsuz yönleri değerlendirildiğinde sevgi ve ilgi eksikliğinin önemli bir sorun olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, yapılan benzer birçok çalışmada değinilen ortak bir sonucu yansıtmaktadır (Öztürk ve Ünal, 2015; Önder ve İnak, 2018; Çayır, 2020; Uğur ve Kaya-Kılıç, 2022). Bunun yanı sıra, kurum bakımı altında bulunan çocukların akranlarından veya kurum çalışanlarından gelen şiddet ve zorbalığa maruz kalması başka araştırma sonuçlarına da yansıyan diğer bir önemli olumsuz deneyim alanını yansıtmaktadır (Önder ve İnak, 2018). Kurum bakımı altındaki çocuklar arasında yaşı daha büyük olanların diğerleri üzerinde belirli bir güç hiyerarşisi oluşturmasına dayanan şiddet ve zorbalık eylemlerinin kurum bakımı modellerinde daha çok rastlanan önemli bir sorun olduğu görülmektedir (Yurteri-Tiryaki ve Baran, 2015; Uğur ve Kaya-Kılıç, 2022). Bireylerin kurum bakımı deneyimlerini olumsuz hale getiren bir diğer faktör ise maruz kaldıkları damgalanma olmuştur. Kurum bakımında bulunan çocuklara yönelik damgalayıcı söylemler hem kurumlarda çalışan personelin tutumlarıyla hem de toplumda var olan önyargılarla kendini gösterebilmektedir (Yurteri-Tiryaki ve Baran, 2015). Öncelikle ‘yurt çocuğu’ veya ‘yuva çocuğu’

şeklinde yapılan tanımlamanın kendi başına birçok olumsuz yargı barındırdığı ve damgalayıcı bir yaklaşıma dayandığı farklı araştırmalarda da ortaya çıkarılmıştır (Turgut ve Özkan, 2019; Erbay ve Çalış, 2021; Uğur ve Kaya-Kılıç, 2022).

Bu araştırmaya katılan bireylerin kurum bakımı sonrasında yaşam deneyimlerine bakıldığında olumlu ve olumsuz boyutlarda önemli bulgular ortaya çıkmıştır. Katılımcıların kurum bakımı sonrasında ilişkin olumlu buldukları hususların temelde sosyal desteğe ve iş imkanına sahip olmakla şekillendiği anlaşılmaktadır. Kurum bakımından ayrılan bireyler için kurum dışındaki sosyal yaşama uyumu kolaylaştırması bakımından bu iki unsurun belirleyici olduğu söylenebilir. Bireyin kurum bakımı sonrasında arkadaş veya aile bireyleri aracılığıyla aldığı sosyal destek kurum bakımı sonrasında geçişi kolaylaştıran bir faktör olarak görülmektedir. Hiles, Moss, Wright ve Dallos (2013 tarafından kurum bakımı sonrasında yaşama geçişle ilgili çalışmaların ele alındığı literatür incelemesinde de aile bireyleri ve arkadaşlarla kurulan ilişkilerin kurum yaşamı ile bağımsız yaşam arasında bir köprü oluşturduğu belirtilmiştir. Öte yandan, kurumdan ayrılan gençlerin çoğunluğunun öncelikle bir aile bireyiyle irtibat kurmak istemesi özellikle ailenin önemini ortaya koyan bir sonucu yansıtmıştır. Bu doğrultuda, başka araştırmalarda da belirtildiği üzere kurum bakımı sonrasında sosyal destek mekanizmalarına sahip olmak bireyler için olumlu deneyimler haline gelmektedir (Çayır, 2020; Yanardağ, 2019; Campos, Goig ve Cuenca, 2020).

Kurum bakımı sonrasında yaşama katılmayı kolaylaştıran en önemli unsurlardan biri olarak devlet tarafından sağlanan işe yerleştirme uygulamasının katılımcıların deneyimlerine olumlu yansıdığı görülmüştür. İlgili yasa kapsamında kurum bakımı sona eren bireyler devlet tarafında işe yerleştirilmekte ve böylece gelir ve yaşam güvencesine sahip olmaktadır. Böylece çeşitli imkansızlıklar nedeniyle kurum bakımına alınan çocukların kurum bakımı sona erdikten sonra yeniden benzer risklerle karşılaşmasını engellemek amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, farklı araştırmalarda kurum bakımının sonlanması ile işe yerleştirilme arasında geçen zamanın uzayabildiği ve bu durumun kurumdan ayrılan birçok kişi için önemli bir güçlük oluşturduğu belirtilmektedir (Yanardağ, 2019; Gül, 2019; Uğur ve Kaya-Kılıç, 2022). Yine de bireylerin bağımsız yaşama geçmesinde bu desteğin önemli bir unsur olduğunu söylemek mümkündür.

Katılımcıların kurum bakımı sonrasında yaşamlarına dair olumsuz deneyimlerinin genel itibarıyla kurum sonrası yaşama hazır hissetmeme, sosyal destek eksikliği ve damgalanma ve dışlanma bağlamında geliştiği görülmüştür. Kurum bakımı altında kalan bireylerin kurumdan ayrıldıktan sonra kurum dışı sosyal yaşama hazır olmadığını düşünmesi ve dışarıda kendini yabancı hissetmesi sıkça karşılaşılan bir durumdur (Frimpong-Manso, 2012; van Breda ve Hlungwani, 2019; Öztürk ve Ünal, 2015; İnalçuk, 2019; Turgut ve Özkan, 2019). Nitekim kurum bakımı altındayken kuralları ve işleyişi belli bir yaşam alanında bulunan çocuklar gündelik yaşamın sorumluluklarıyla çok az karşılaşmakta ve sosyal yaşamdaki becerilerden mahrum kalmaktadır. Bu durum, kurumdan ayrılan bireyler için belirsizlik duygularını ve kaygıyı beraberinde getirmektedir (Liabo, McKenna, Ingold ve Roberts, 2017; Uğur ve Kaya-Kılıç, 2022).

Kurum bakımı sonrası yaşanan olumsuzluklardan bir diğeri sosyal destek eksikliği olarak belirlenmiştir. Kurum bakımı sonrasında sosyal desteğe sahip olmanın geçiş sürecini kolaylaştırmasına karşın sosyal destek mekanizmalarından mahrum kalmanın bireyler için olumsuz deneyimlere dönüştüğü anlaşılmaktadır. Bu durum, yapılan benzer çalışmaların sonuçları da yansıtmıştır (Frimpong-Manso, 2012; Turgut ve Özkan, 2019; Uğur ve Kaya-Kılıç, 2022). Katılımcıların kurum bakımında iken çeşitli şekillerde maruz kaldıkları damgalanma örüntülerinin kurum bakımı sonrasında yaşamlarında da kendilerini olumsuz etkilediğine yönelik düşünceleri yine farklı çalışmalarda ortaya çıkan sonuçlardan biri olmuştur. Bu bağlamda, damgalanma ve dışlanmanın kurum bakımından çıkan bireyleri etkilediği en önemli alanlardan biri iş yaşamı olarak görünmektedir. Öyle ki, devletin sağladığı olanakla işe yerleşen bireylere diğer çalışanlar ve yöneticiler tarafından yöneltilen önyargılı, etiketleyici ve dışlayıcı yaklaşımlar birçok bireyin iş yaşamında ve sosyal yaşamında zorluklar yaşamasına neden olmaktadır (Uğur ve Kaya-Kılıç, 2022; Yanardağ, 2019;

Turgut ve Özkan, 2019). Bu durum bireylerin topluma yeniden entegrasyonunu güçleştiren bir faktör halini almaktadır (İbrahim ve Howe, 2011).

Katılımcıların kendi deneyimlerinden yola çıkarak kurum bakımı süreçlerinin geliştirilmesine yönelik sunduğu öneriler ele alındığında odaklanılan temel hususlardan biri kurum bakımındaki çocukların gelişimine önem veren bir profesyonel yaklaşım sergilenmesidir. Bunun için kurumda çocuklara hizmet veren kişilerin bilgi, beceri ve tutumları oldukça önemlidir. Literatürde yer alan diğer araştırmalarda da bu hususa dikkat çekilerek kurum personelinin çocuklarla etkileşimlerinde ilgi gösterme, iletişim, disiplin, eğitim gibi hususlarda daha fazla beceriye ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir (Acar, Semerci ve Yaman, 2021). Öte yandan, bakım elemanlarının kişi başına düşen çocuk sayısı, üzerine iş yükünün personel eksikliği, görev nedeniyle düşen çalışma motivasyonlarının bakım süreçlerini olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır (Yaman, 2010; Aslan ve Erbay, 2017; Semerci, Tutal, Acar ve Yaman, 2020; Uğur ve Kaya-Kılıç, 2022). Bu durumun çocukların sağlıklı gelişimi üzerinde oluşturduğu etkilerin uzun yıllar boyunca bireylerin yaşamını etkileyebileceği düşünüldüğünde bu bağlamda yapılacak geliştirmelerin önemi daha anlaşılır hale gelmektedir. Katılımcıların kurum bakımı hizmetlerine yönelik önerileri arasında yer verdiği bir diğer önemli husus kurum bakımı yerine aile yanında destek hizmetlerine önem verilmesidir. Bu durum esasında günümüzün çocuk koruma ve bakım hizmetlerine temel oluşturan politikaların ana eksenini oluşturmaktadır. Nitekim Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın yayınlarında bakanlığın çocuk hizmetlerine ilişkin politikasının koruyucu ve önleyici hizmetler ile aile odaklı hizmetlere öncelik verdiği açıkça ifade edilmektedir (İzci, Sarı ve Uyanık, 2021; Sarı vd., 2021).

Sonuç olarak, bu araştırmada geçmişte kurum bakımı deneyimi olan bireylerin bakış açısıyla çocuk koruma hizmetleri içinde geleneksel kurum bakımının neden daha az tercih edilir hale geldiğini anlamak mümkündür. Ancak korunma altına alınan tüm çocukların ihtiyaçları aynı olmadığından kurum bakımına dayalı hizmet modellerine de ihtiyaç duyulacaktır. Bu nedenle, çalışmanın ortaya koyduğu ve literatürdeki diğer çalışmalarla örtüşen bulgular kurum bakımı altındaki çocukların psiko-sosyal gelişimi ve geleceğe hazırlanmasında güçlü bir profesyonel yaklaşımın gerekliliğine işaret etmektedir. Bunun için kurum bakımı hizmetlerine katkı veren tüm personelin görev ve sorumluluklarına uygun bilgi, beceri ve tutumlara sahip olması ve mesleğiyle kişiliğini bütünleştirebilmesi gerektiği vurgulanabilir. Dolayısıyla, çocuk bakımı hizmetlerinin herkese uygun bir çalışma alanı olmadığını belirtmek mümkündür. Bu mümkün olmadığında çalışmanın bulgularına yansıyan temel sorun alanları arasında yer alan sevgi eksikliği, yönlendirme eksikliği, kurum sonrası yaşam için beceri geliştirememeye, damgalanma gibi bireyleri uzun yıllar etkileyecek sorunların ortadan kaldırılmasının oldukça güç olacağı iddia edilebilir.

Etik Beyan

Bu çalışma Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 22.06.2020 tarihli ve 2020/67 sayılı değerlendirme raporu ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

Kaynakça

- Acar, B., Semerci, M. & Yaman, Ö. M. (2021). Çocuk evlerinde çalışan bakım elemanlarının mesleki yeterliliklerinin çocuk eğitimi ve bakımı açısından değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(51), 502-538. DOI: 10.21560/spcd.vi.626495
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB). (2021). *İstatistikler*. <https://www.aile.gov.tr/chgm/istatistikler/> adresinden alınmıştır.
- Aydoğdu, F. & Gürsoy, F. (2018). Çocuk evi ve ailesi yanında kalan ergenlerin ihtiyaç doyum düzeylerinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(1), 59-84. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsadergisi/issue/36249/304222>
- Başçılar, M. (2021). Sosyal hizmet ve hukuk ilişkisi. M. Başçılar (Ed.), *Sosyal hizmet mevzuatı* (s. 27-45). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Bayoğlu A., S. & Puruçuoğlu, E. (2010). Yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin gelecek beklentileri ve sosyal destek algıları. *Kriz Dergisi*, 18(2), 27-39. DOI: 10.1501/Kriz_0000000316
- Boduroğlu, G. (2016). *Kurum bakımından ayrılan bireylerin yaşamın düzenlenmesi ve uyum sürecinde karşılaştığı sorunlar ve sosyal destek kaynakları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Politikaları ve Uygulamaları Tezli Yüksek Lisans Programı.
- Campos, G., Goig, R. & Cuenca, E. (2020). Relevance of the social support network for the emancipation of young adults leaving residential care. *Electronic Journal of Research in Educational Psychology*, 18(1), 27-54.
- Çayır, H. (2020). Kurum bakımında kalmış kişilerin aileye dair düşünceleri. *Kadim Akademi SBD*, 4(1), 75-96. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kadimsbd/issue/54134/735114>
- Delgado, P., Carvalho, J. M. S., Montserrat, C. & Llosada-Gistau, J. (2020). The subjective wellbeing of Portuguese children in foster care, residential care and children living with their families: Challenges and implications for a child care system still focused on institutionalization. *Child Indicators Research*, 13, 67–84. Doi: /10.1007/s12187-019-09652-4
- Erbay, E. & Aslan, E. (2017). Ankara Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğüne bağlı çocuk evlerinde çalışan bakım elemanları ve çocuk evi sorumlularının iş doyum ve tükenmişlik düzeyleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21(2), 535-556. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsadergisi/issue/31710/347508>
- Erbay, E. & Çalış, N. (2021). Türkiye’de koruyucu aile hizmetlerine yönelik uzman görüşleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(40), 439-462. DOI: 10.46928/iticusbe.793311
- Ervüz, C. (2021). Türkiye’de çocuk koruma ve bakım sistemi. N. Çalış, O. Zengin (Ed.). *Multidisipliner perspektiften sosyal boyutuyla çocukluk ve gençlik* (pp. 85-117). İstanbul: Efe Akademi Yayınevi.
- Frimpong-Manso, K. A. (2012) Preparation for young people leaving care: The case of SOS Children's Village, Ghana. *Child Care in Practice*, 18(4), 341-356, DOI: 10.1080/13575279.2012.713850
- Gül, N. (2019). *Sosyal hizmet kuruluşlarından ayrılan gençlerin topluma uyumları üzerine bir inceleme: İstanbul ili örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Hiles, D., Moss, D., Wright, J. & Dallos, R. (2013). Young people's experience of social support during the process of leaving care: A review of the literature. *Children and Youth Services Review*, 35(12), 2059-2071. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2013.10.008>.

Araştırma Makalesi

- Ibrahim, R.W. & Howe D. (2011). The experience of Jordanian care leavers making the transition from residential care to adulthood: The influence of a patriarchal and collectivist culture. *Children and Youth Services Review*, 33, 2469-2474.
- İnalçuk, M. (2019). *Kuruluş bakımı hizmetlerinden yararlanan bireylerin entegrasyonu: Konya örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- İzci, L., Sarı, K. S. & Uyanık, M. N. (2021). Aile odaklı hizmet modeli olarak koruyucu aile uygulaması. *T. C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Politikaları Serisi*, 1(3), 1-44.
- Karataş, K. (2007). Türkiye’de çocuk koruma sistemi ve koruyucu aile uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 7-20. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tsh/issue/48442/613648>
- Küsmez, B. (2020). Korunma ihtiyacı olan çocuklar için kurumsal ve alternatif hizmet modelleri: Bir değerlendirme. *International Journal of Social And Humanities Sciences*, 4(3), 201-225. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijshs/issue/59252/853216>
- Li, D., Chng, G. S. & Chu, C. M. (2019). Comparing long-term placement outcomes of residential and family foster care: a meta-analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*, 20(5), 653-664. Doi: 10.1177/1524838017726427
- Liabo, K., McKenna, C., Ingold, A. & Roberts, H. (2017) Leaving foster or residential care: a participatory study of care leavers' experiences of health and social care transitions. *Child: Care, Health and Development*, 43, 182– 191. doi: 10.1111/cch.12426.
- Önder, M. S. & İnak, A. (2018). Geçmişte kurum bakım hizmeti alanların şiddet görme durumları ve bakım hizmeti algıları: Bingöl örneği. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 195-210. DOI: 10.29029/busbed.395402
- Özdemir, N., Sefer, N. & Türkođan, D. (2008). Bir sosyal sorumluluk projesi örneği: “Korunmaya muhtaç çocuklar”. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 283-305.
- Özel AYTEKİN, N. (2019). *Yetiştirme yurtlarında ve ailesi yanında büyüyen yetişkinlerin psikolojik iyilik halinin demografik özellikler ve öğrenilmiş güçlülük açısından değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Klinik Psikoloji Bilim Dalı, Ankara.
- Öztürk, M. & Ünal, V. (2015). Yetiştirme yurdundan ayrılanların sosyalleşme ve toplumla bütünleşme durumları (Sivas örneği). *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(1), 119-134. <http://esjournal.cumhuriyet.edu.tr/pub/issue/4267/57464>
- Sarı, K. S., Ergüt, İ. K. & Ünlü Çeber, Ç. (2021). Türkiye’de çocuk hizmetlerinin tarihsel süreci. T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Politikaları Serisi, 1(4):1-46.
- Semerci, M. , Tural, K. , Acar, B. & Yaman, Ö. M. (2020). Çocuk evlerinde çalışan çocuk bakım elemanlarının yaşadıkları sorunlara yönelik niteliksel bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (49), 171-188. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/54046/591401>
- Şahin, G. & Sürücü, A. (2011). Yetiştirme yurtlarında yaşayan ergenlerde bağlanma ve kimlik. *Education Sciences*, 6(1), 1318-1334. <https://dergipark.org.tr/pub/nwsaedu/issue/19821/212214>
- Şenocak, H. (2006). Korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan bakım yöntemleri. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(51), 177-228. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iusskd/issue/893/9976>

Araştırma Makalesi

- Şimşek, Z., Erol, N., Öztop, D. & Özer-Özcan, Ö. (2008). Kurum bakımındaki çocuk ve ergenlerde davranış ve duygusal sorunların epidemiyolojisi: Ulusal örneklemede karşılaştırmalı bir araştırma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(3), 235-246.
- Turgut, A. Ş. & Özkan, Y. (2019). Kurum bakımından ayrılmış bireylerin sosyo-demografik özellikleri ile kurum bakımı sonrası yaşadıkları sorunlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(3), 748-763. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsadergisi/issue/51239/578221>
- Uğur, Ç. S. (2018). *Türkiye’de çocuk koruma politikaları: Sosyal ve ekonomik destek hizmetinin rolü.* (Uzmanlık tezi). Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
- Uğur, S. B. & Kaya-Kılıç, A. (2022). Kurum bakımında yetişmiş kişilerin kurum bakımı ve sonrası süreçte yaşadıkları sorunların belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 69-68. DOI: 10.33417/tsh.877684
- Van Breda, A. D. & Hlungwani, J. (2019) Journey towards independent living: resilience processes of women leaving residential care in South Africa, *Journal of Youth Studies*, 22(5), 604-622, DOI: 10.1080/13676261.2018.1523541
- Yanardağ, U. (2019). Kurum bakımı hizmetlerinden yararlanmış bireylerin kurum bakımı sonrası yaşam deneyimleri üzerine nitel bir araştırma. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*. 3(2), 60-78. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tushad/issue/51701/643816>
- Yazıcı, E. (2014). Türkiye’de çocuk koruma sistemi ve koruyucu aile bakım yönteminde yeni yaklaşımlar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 247-270. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ckuiibfd/issue/32903/365530>
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, S. & Hız, Ö. (2018). Türkiye’de çocuk refahı bağlamında korunmaya muhtaç çocuklara sunulan bir hizmet: Koruyucu aile hizmeti. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), 95-114.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2009). Türkiye’de çocuk koruma sisteminin genel olarak değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(18), 43-58.
- Yulaf, Y. & Gümüştas, F. (2019). Kurum bakımında yaşayan ve evlat edinilen çocuk ve ergenlerin ruhsal bozukluklar açısından karşılaştırılması. *Cukurova Medical Journal*, 44(3), 904-910. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cumj/issue/42406/504819>
- Yurteri Tiryaki, A. & Baran, G. (2015). Kurum bakımı deneyimi olan kadınların çocukluk dönemi kurum yaşantıları: Nitel bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 26(1), 23-44.
- Yüksel, Z. & Öncü, B. (2016). Geçmişte kurum bakımında kalmış bireylerin kurum bakımı deneyimlerine ilişkin özellikleri ve bağlanma biçimlerinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(2), 63-77. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/38640/448642>

Extended Abstract

Children may be in need of protection due to many reasons such as poverty, family dysfunction, loss of parents, neglect, abuse, or abandonment. As a response, systems to ensure the child's protection are obviously required. Government undertakes this responsibility of ensuring their care and protection through the services it provides for these children. These services mostly include of institutional care, adoption, foster care, and family assistance.

Institutional care was the primary focus of child protection services in Turkey until the 2000s. These institutional care models consist of nursery serving the 0-12 age group and orphanages serving the 13-18 age group. In this type of institutional care models, conditions were emerged that are based on an authoritarian and centralized institution management, with a large number of children living in wards in large buildings, and often lacking adequate staff. As a consequence, these types of care models have come under criticism for containing practices that contradict children's developmental requirements. This circumstance motivated the development of alternate models to traditional institutional care services.

Since the 2000s, traditional institutional care models have begun to give way to smaller, more modern models that are closer to home-like living. In this context, nurseries and orphanages have been gradually abolished over the years, and institutional care practices have been continued in “children's home complexes” and “children's homes” that allow children to live in independent residences. On the other hand, it is known that no institution-model application can ever completely replace the care and protection supplied by the family. Today, the majority of children in need of protection receive social and economic services while they are with their families. However, it can be said that a significant number of children are still in institutional care. One of the reasons for this is that the foster family and adoption services, which are among the family care models, are not well-developed in Turkey.

In the present study, it was aimed to reveal the past experiences of adult individuals who benefited from traditional institutional care services in their childhood. Studies addressing individual experiences regarding institutional care processes in Turkey are very limited. As a result, this study, which is expected to make a meaningful contribution to the literature, pursued the following objectives:

- What are the positive and negative experiences of individuals regarding the time they spent in institutional care while under protection?
- What are the positive and negative experiences of individuals after leaving the institution?
- What are the suggestions of individuals for institutional care processes?

In this study, a phenomenological approach was adopted based on the qualitative research method. Snowball sampling method was used to determine the research participants. In-depth interviews were conducted with 25 people who voluntarily agreed to participate in the study, by recording their voices (with permission). 12 of the participants were male and 13 were female. The average age was 25.8. The interviews lasted an average of 53 minutes. The data were collected face to face in the period of July 2020-September 2020 in accordance with the COVID-19 pandemic measures. Interview data were coded through descriptive analysis and categories and themes were created.

The findings reflecting the positive experiences of the participants regarding the period they were under protection were shaped in the context of being in the institution with their siblings, the opportunities offered by the institution, being able to continue their education, having good friendships, and the guidance provided by the personnel. In this perspective, institutional care might be regarded a beneficial experience since it enabled individuals to access a variety of material possibilities, continue their education, and develop social relationships. When the experiences that the participants evaluated as negative, expressions were in the context of lack of affection,

violence/bullying, lack of guidance, negative social relations and stigma. While institutional care might give individuals with various material support, it was detrimental to the development of healthy personalities and life skills, according to these findings.

Considering the participants' positive experiences with post-institutional care, the role of job placement, continuing higher education, and social support from family and friends emerged prominent. In particular, it can be noted that the job opportunity provided by the state and the social support from important people were facilitating to establish a new life after the institution. When participants' negative experiences after leaving the institution were considered, the main categories that emerged were not feeling prepared for life after institutional care, a lack of social support, stigma, and exclusion. Stigma and isolation of individuals who were previously in institutional care are serious issues that might damage an individual's psychological health due to making it difficult for them to adjust to social life after the institutional care.

When participants' suggestions for institutional care services were reviewed, the main categories that emerged were the need of selecting competent personnel, preparing for post-institutional care, focusing on family-centered care models, and challenging social prejudices. To make these recommendations a reality, it is vital to prioritize the human aspects (personnel, management, children, family) of institutional care processes.

It can be stated that the findings of the study are broadly consistent with those of previous studies. In this context, findings emphasize the importance of a comprehensive professional approach to the psychosocial development and future preparation of children in institutional care. To this purpose, it should be highlighted that all personnel involved in institutional care should possess the required knowledge, skills, and attitudes for their assigned duties and responsibilities, as well as the ability to integrate their profession and personality. If this is not done, it can be argued that it would be highly difficult to eliminate the problems that would affect individuals for years, such as lack of affection, lack of guidance, inability to build skills for post-institutional life, and stigma, which are among the major problem areas highlighted in the study's findings.

Okul Öncesi Eğitimdeki Çocukların Hakları ve Etik Yaklaşımlar

Müge TAMKAN¹

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geliş Tarihi : 27/02/2022

Makale Kabul Tarihi : 20/03/2022

Anahtar Kelimeler: Çocuk Hakları, Etik, Okul Öncesi Öğretmeni

ÖZET

Çocuklarla çalışan her öğretmen gibi okul öncesi öğretmenleri sorumlu oldukları sınıfları yöneten, öğrencilerine öncülük eden, onların kendilerini ifade etmelerine imkân tanıyan, veliler ile sürekli iletişim halinde olan kişilerdir. Çocukların sınıftaki yaşlılarıyla iletişim kurabilmesi, oyun oynayabilmesi, kendini uygun şekilde ifade edebilmesi ve en nihayetinde kendini gerçekleştirebilmesi için okul öncesi öğretmenlerinin çocuk hakları farkındalığına sahip olması gerekmektedir. Çocuk haklarının erken yaşta öğrenilip, hayata geçirilmesinde rol oynayan öğretmenlerin düşünme şekli, algıları, tutumları, davranışları öğrencinin kazanacağı davranışları da şekillendirmektedir. Öğretmenler görevlerini yerine getirmeye çalışırken çeşitli sebeplerle etik ilkelerle çeliştikleri durumlar yaşayabilmektedir. Bu nedenle, öğretmenlerin mesleğin gerektirdiği bir şekilde, etik açıdan uygun davranışlar sergilemeleri büyük bir önem taşımaktadır. Literatür taraması şeklinde gerçekleştirilen çalışmada çocuk kavramı ve tarihsel süreci, çocuk haklarının gelişimi, okul öncesi eğitim ve etik kavramlarına yer verilmiş, literatürde konu ile ilgili yapılan araştırmalar incelenmiş ve çeşitli öneriler sunulmuştur.

The rights of children in preschool education and ethics

ARTICLE INFORMATION

Submission Date : 27/02/2022

Accepted Date : 20/03/2022

Keywords: Children's Rights, Ethics, Preschool Teacher

ABSTRACT

Preschool teachers, like any other teacher working with children, are responsible for managing the classroom, leading their students, allowing them to express themselves, and maintaining continual communication with parents. Children's rights should be acknowledged by preschool teachers so that children can communicate with their classmates in the classroom, play games, express themselves appropriately, and eventually realize themselves. Since teachers have an important role in learning and realizing children's rights at an early age, their way of thinking, perceptions, attitudes and behaviors are influential on the behaviors that students will acquire. When teachers try to fulfill their duties, they may experience challenges as they conflict with ethical principles due to various reasons. For this reason, teachers must reflect ethically appropriate behaviors appropriate to their profession. In the study, which was carried out as a literature review, the concept of the child and its historical process, the development of children's rights, pre-school education and ethics were included, the studies on the subject in the literature were examined and various suggestions were presented.

¹ Okul Öncesi Öğretmeni, Giresun/Görece Cumhuriyet İlkokulu, mtamkan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8245-0766

1. Giriş

Çocuk hakları; eğitim bilimleri, hukuk, sosyoloji, psikoloji gibi pek çok bilim dalında çocuğa bakış açısının değişmesine paralel olarak giderek önem kazanmaya başlamıştır. Genç nüfusun oranı düşünüldüğünde çocuk haklarının anlamı daha çok artmaktadır. Çocukların anayasası niteliğinde olan Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne (ÇHS) göre; 18 yaşından küçük tüm bireyler çocuktur ve bu çocuk bireylerin doğuştan sahip oldukları hakları vardır. Çocukları korumak, onların sahip oldukları haklara uygun şekilde sağlıklı ortamlarda büyüme ve gelişmelerini sağlamak, kendilerini gerçekleştirebildikleri ortamlarda yaşamalarına yardım etmek, eşit şartlarda ve nitelikli bir eğitim almaları için çaba göstermek devletin ve toplumun en önemli görevleri arasında yer almaktadır (Pilatin, 2019).

Çocuklar, haklarına ancak yetişkinler aracılığı ile ulaşabilecekleri için çocuk hakları ile ilgili çocuklara eğitim verebilecek olan temel kişiler önce aileler sonra öğretmenlerdir (Koran, N. 2015). Çocuğun kişiliğinin şekillendiği, öğrenmenin en fazla olduğu dönem okul öncesi çağıdır. Çocuk doğduğu günden itibaren ilk eğitimini ailede, daha sonra ailenin isteği doğrultusunda örgün eğitimle ilk defa karşılaştığı okul öncesi eğitim kurumlarında almaktadır. Ailede ve okulda çocukların haklarını öğrenmesine ve kullanmasına izin verildiğinde kendini ilgilendiren kararlara ve işlere katılma hakkı tanındığında, kendi davranışlarını denetleme yeterliliği kazandırıldığında demokrasi eğitiminin amaçları da gerçekleştirilmiş olacaktır (Başaran, 2005). Çocuğun hayatında okul öncesi öğretmenlerinin özel bir yeri vardır. Bu özel sorumlulukta çocuğun gelişimine destek olmak okul öncesi öğretmenlerinin en önemli görevidir. Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuğun gelişimini desteklemede okul öncesi öğretmenlerine rehber niteliğindedir. Eğitimin ilk basamağı olan okul öncesi eğitimde öğretmen çocukların problemlerini anlamalı, çözüm üretebilmek için onlarla empati kurmalı ve bunu yaparken de ahlaklı ve adaletli yani etik kurallara uygun davranmalıdır. En genel anlamda etik, insan tutum ve davranışlarının iyi-kötü, doğru-yanlış açısından değerlendirilmesidir. Bu bakımdan etik, ahlaki davranış, eylem ve yargıları ilgilendiren bir konu olarak felsefe ve bilimin önemli bir parçası ve sistematik bir çalışma alanı olmuştur. Etik tartışmalarının temel konusu, insanın eylemlerini ahlaki bakımdan değerli ya da değersiz kılanın ne olduğudur. Eylemi ahlaki anlamda değerli yapan, iyiyi ortaya koyması, iyiyi yaratmasıdır (Akarsu, 1965). Etik, her şeyden önce istenilecek bir yaşamın araştırılması ve anlaşılmasıdır. Daha geniş bir bakış açısı ile bütün etkinlik ve amaçların yerli yerine konulması, neyin yapılacağı ya da yapılamayacağını, neyin isteneceği ya da istenemeyeceğinin, neye sahip olunacağı ya da olunamayacağını bilmesidir.

2. Kavramsal ve Tarihsel Olarak Çocuk-Çocukluk Kavramları

2.1. Çocuk-Çocukluk Kavramları

Çocuk, ilk çağlardan beri toplumların ilgilendiği önemli bir varlık olmuştur. Toplumdan topluma değişiklik gösteren "çocuk" kavramı; toplumların sosyal ve kültürel gelişimine, örgütsel yapısına, toplum içindeki egemenlik koşullarına göre şekillenmektedir. Çeşitli tanımlar alan çocuk kavramı kültürlere hatta bilim dallarına göre de farklılaşabilmektedir. Her şeyin büyük bir hızla değişip geliştiği günümüzde, çocuk ve çocukluk ile ilgili kavramlarla, çocuğu algılama biçiminde, onlara verilen sorumluluklar ve beklentilerde de değişiklik olmaktadır. Ülkemiz koşullarını düşündüğümüzde doğu ile batı illeri arasında, hatta il merkezi ile köylerde yetişen çocukların, içinde buldukları kültür ve sosyal çevreden dolayı farklı yetiştirildikleri görülmektedir (Kuyumcu, N. 2014).

- Türk Dil Kurumu sözlüğünde çocuk; küçük yaştaki oğlan veya kız, soy bakımından oğul veya kız evlat, bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız, uşak şeklinde tanımlanmaktadır (Sözlük.gov.tr. 2021).

Derleme Makalesi

- Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (United Nations International Children's Emergency Fund = UNICEF)'nu hazırladığı raporda çocuk; yaşla ve olgunlaşmayla, gelişen ihtiyaçlara sahip bir birey olarak tanımlanır (<https://www.unicef.org/turkey/>).
- Çocuk Hakları Sözleşmesine göre ise, 18 yaşına kadar olan bütün bireyler çocuktur tanımı yer almaktadır (Banko, 2017).
- Hukukta çocuk, 19 yaşından gün almamış insan; annenin bedeninden sağ ve tam olarak doğan, bebeklik ve erinlik dönemleri arasında bulunan insan; ergin olmayan kişi, olarak tanımlanmaktadır (Ayhan, 2021).
- Çocuk sözcüğü Türkiye Türkçesinde ve Kırım Türkçesinde “insan yavrusu” olarak tanımlanırken bilinen ilk Türkçe sözlük olan Divan-ı Lügat - it Türk’ de Kaşgarlı Mahmut çocuk kavramını “ her şeyin küçüğü” olarak tanımlamaktadır (Pilatin, 2019).

Çocuk kavramıyla karıştırılan bir diğer kavram ise çocukluktur. Çocuk ve çocukluk birbirinden çok farklı kavramlardır ve çocukluk bir süreci ifade etmektedir. Çocukluk bedensel, zihinsel, sosyal-duygusal, kültürel ve ahlaki gelişimlerin yaşandığı bir evre olarak tanımlanmaktadır (Akyüz, 2020). Jean Jack Rousseau'ya göre çocukluk; çocuğun yetişkin olma sürecidir ve insan hayatının altın çağı temsil eder. Çocukluk yetişkinliğe hazırlanılan geçici bir dönemdir.

2.2. Tarihsel Olarak Çocuk- Çocukluğun Gelişimi

Çocukluğa dair ilk görüşler Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau gibi filozoflar tarafından ortaya konulmuştur. Hobbes çocukların başlangıçta şeytan olduğuna ve kontrol altında tutulup eğitilmeleri gerektiğine inanmıştır. Çocuk merkezli eğitim görüşünün ilk savunucularından olan Locke ve Rousseau'nun görüşleri ise Hobbes'in tam tersidir. Locke'a göre; çocuklar ne iyi ne de şeytandır boş bir levha gibi doğarlar, eğitim ve çevre aracılığıyla şekillenirler. Rousseau'ya göre ise, eğitim bir eksiltme sürecidir ve yetişkindeki kusurların nedeni hatalı eğitimden kaynaklanmaktadır. Çocuklar iyi ve masum olarak doğarlar ve doğal gelişimlerini sağlayabilmeleri için doğal bir çevrede büyümeleri gerekmektedir. 20. yüzyıl çocuk modelinin esin kaynağı olan Rousseau, “çocuklara yönelik izlenmesi gereken en doğru yol çocukları biçimsel olarak eğitmekten çok, onların keşfederek öğrenmelerine olanak tanımaktır” şeklinde ifade etmiştir (Musaoğlu, 2012).

Çocuklara karşı olan ilgi zaman ve gelişmişlik düzeyine göre toplumdan topluma farklılık göstermiştir. İlkel toplumlara bakıldığında; çocuk, ekonomik açıdan fayda sağlayan bir varlık olarak görülmüş, zayıf ve güçsüz çocuklar toplumun dışına itilmiştir. Farklı kültürlerde kız çocukları erkekler kadar iş gücü sağlayamadığı için katledilmiştir (Karadoğan, 2019). Orta Çağ döneminde ise; çocuklar “eksik yetişkinler” olarak görülmüşlerdir. Tıbbi koşulların yetersizliği ve kötü yaşam koşullarının varlığı nedeniyle bu dönem çocuk ölümlerinin çok yaşandığı bir dönem olmuştur (Akin, 2019). Aries, Orta Çağ'da çocukluk fikrinin olmamasının çocuğun ihmal edildiği anlamına gelmediğini belirtmiştir. Çocuklar toplumun bir ferdi olarak değer görmüştür ancak, çocukluk hakkında bilgi sahibi olunmaması, onların doğalarına aykırı davranışlar ile karşılaşmalarına sebep olmuştur (Özcan, 2017). Çocuklar 8-9 yaşlarında çalıştırılmış, 13-14 yaşlarında da askere gitmiştir. Aristo'ya göre çocukluk, insan yaşamındaki en felaket zaman dilimidir ve yaşamın en tehlikeli, zor, hastalıklı ve kazaların çok olduğu bir geçiş dönemi olarak tanımlamıştır. Ona göre çocuk, hareketlerini denetleyemez, hiçbir şekilde düşünemez bu nedenle de erdem kavramından uzak bir varlıktır. Yunan filozofu Augustin'e göre de çocukluk, günahkârlıktan başka bir şey değildir. Bu düşünce yapıları yüzyıllar boyunca Avrupa toplumları üzerinde etkisini sürdürecektir bir anlayışın da başlangıcı olmuştur. Orta çağ sonrasında dünya düzeni yeniden şekillenmiş ve bu değişime paralel çocukluk anlayışı da değişmiştir. Bilimdeki gelişmeler, ulus devletlerin yükselişi, sanayi alanındaki gelişmeler, kentleşmenin artması, kapitalizmin gelişimi gibi nedenler ve buna bağlı olarak ekonomik, sosyal, politik, dinsel ve toplumsal alanlarda yaşanan değişimler daha önceki dönemlerden oldukça farklı bir çocukluk kavramının şekillenmesine zemin hazırlamıştır (Pilatin, 2019). 16. Yüzyıldan itibaren batı dünyasında çocukluk kavramı gözle görülür şekilde değişmeye başlamış, bunun sonucunda da çocukların hayatındaki birçok değişiklik bu dönemde görülmüştür. Birçok yeniliğin ve gelişmenin görüldüğü dönemin genel etkisi

ise çocukları yetişkinlerin dünyasından tamamen ayırmak olmuştur. Artık çocuklar; sevimli, tatlı, eğlenceli, komik görülmeye başlanmış, onlar için özel giysiler, kitaplar ve oyuncaklar, tatlılar tasarlanmıştır. Rönesans döneminde çocuklar çalışmayı bıraktıktan sonra okumaya başlamıştır. Eğitim, yaşa önem vermeden ve hayat boyu sürecek bir etkinlik olarak ele alınmış ve dolayısıyla her yaşta insan birlikte öğrenmeye başlamıştır.

20. yüzyıla gelindiğinde çocukluğun altın çağı başlamış, bilimsel buluşlar, teknik yenilikler ve artan refah seviyesi çocukların hayatına köklü değişimler getirmiştir. Tıptaki ilerlemeler çocukların sağlıklı büyümelerini, hastalıklardan korunmalarını sağlamış, eskiden toplu ölümlere neden olan hastalıklar tedavi edilip ölümler azaldıkça çocuğun değeri de artmıştır (Kor, 2013).

Batıdaki çocukluk tarihine bakıldığında; çocukluk ayrı bir dönem olarak görülmemiş, çocuklar yetişkinlerin giysilerini, yiyeceklerini, oyunlarını paylaşmış, yedi sekiz yaşlarında çalışmaya başlamıştır. Buna karşılık, on altıncı yüzyıldan itibaren çocukluğun keşfedilmesiyle, çocukluğun masumluluğu, naifliği anlaşılmış, onları yalıtma ve koruma geleneği kabul edilmiş, okullarda sınıflar oluşturulmuştur.

Eski Türk topluluklarının çocuk anlayışında ise çocuk her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Çocuklar aileleri tarafından toplumun törelerine uygun bir şekilde özenle yetiştirilip, korunmuştur. Çocuksuz aileler toplum tarafından hoş karşılanmamış, bu nedenle çocuğu olmayan aileler öksüz çocukları evlat olarak alıp bakmışlardır. Çocuğu emanet olarak gören İslam Hukukunda anne babası olmayan çocukların korunması da son derece önemlidir. Zaman içerisinde göçebe yaşam nedeniyle yetişkin çocuk imajı Türk kültüründe de görülmüştür. Çocuklara küçük yaşta yetişkin sorumlulukları yüklenerek yetişkin tavırları beklenmiştir. Tabiat şartlarına dayanmak, akın ve savaşlar nedeniyle, silah, spor, binicilik, avcılık, hayvancılık yetişkinlerce çocuklara aktarılmıştır. Bir çocuk, kendini kanıtlayan bir kahramanlık gösterdikten sonra da isim alabilmiştir.

Tanzimat'la birlikte artan çocuk yayınları çocuğu öne çıkarmıştır. Avrupa ile sosyo-ekonomik ilişkilerin gelişmesi beraberinde giyim, oyuncak gibi birçok alanda çocuklar için özel ürünlerin getirilmesine neden olmuş, adeta bir çocuk modası doğmaya başlamıştır.

Görüldüğü üzere; çocuk-çocukluk tarihsel bir olgudur. Geçmişten günümüze kadar birçok değişime uğramış ve zamanla daha da değer kazanmıştır. Buna bağlı olarak çocukluk döneminin özellikleri, ihtiyaçları, sorunları, topluma, kültüre, geleneklere göre değişim ve gelişim göstermektedir.

3. Kavramsal ve Tarihsel Olarak Çocuk Hakları

3.1. Hak Kavramı

Hak kelimesi, hukuksal ve ahlaki söylemlerde çok sık kullanılan bir terimdir. Hukukta bireylerin sağ doğması sonucunda elde ettikleri kazanımlar hak olarak ifade edilmektedir. Aynı zamanda hak, bireylerin bir şeyler yapmaya yetkisinin olduğunu da belirtmektedir. Haklar, hukuken korunmaktadır ve sahibine bu korumadan yararlanma yetkisi tanımaktadır. Hak, sahip olunan çıkarlar ve özgürlükler olarak da tanımlanmaktadır (Uçuş, 2013).

3.2. Çocuk Hakları Kavramı

Çocuk haklarını; kanunen veya ahlaki olarak dünya üzerindeki tüm çocukların doğuştan sahip olduğu, eğitim, sağlık, barınma, fiziksel, psikolojik veya cinsel sömürüye karşı korunma gibi haklarının toplamı olarak tanımlamak mümkündür (Uçuş, 2013). Çocuk hakları kavramıyla ilgili çeşitli düşünürlerin farklı görüşleri de mevcuttur. 17. yüzyıl düşünürü Thomas Hobbes'a göre çocuklara dair doğal bir hak yoktur ve çocuklar ebeveynlerinin sahiplikleri altındadırlar diyerek özel hakların varlığını yok sayan bir görüş benimsemiştir. Locke ise çocukların doğal haklara sahip olduğunu ancak bu hakları kullanabilecek zihinsel düzeyde olmadıklarını ifade etmektedir (Aydınlık, 2017). Çocuklar her devletin kendi geleceğidir ve geleceğe en anlamlı ve sağlam adımlar çocukluk çağlarında atılabilir. Çocuklukta verilen özgürlükçü anlayış gelecekteki toplumsal özgürlük anlayışının

temelini oluşturmaktadır. Çocukların hakları olmalıdır ve bu haklar çağın gelişimine paralel olarak geliştirilmelidir (Fazlıoğlu, 2007).

3.3. Dünyada ve Türkiye’de Çocuk Haklarının Gelişimi

İlk çağlarda modern anlamda çocukların hakkına ilişkin bir kavram ve değer bulunmamaktaydı. Tarih boyunca toplumlar; neslin devamını sağlayacak bir araç, geleceğin yetişkini, işgücü, gelecek sigortası vb. tanımlarla çocuklara farklı anlamlar yüklemiştir. Bu bakış açıları, çocukların haklarının belirlenmesinde önem taşıyan temel yaklaşımları oluşturmuştur. Bazı dönemlerde ebeveynler özellikle babalar, çocuklar üzerinde her türlü hakka sahipti ve çocuklara ekonomik yarar sağlanan birey olarak bakılırdı. Ekonomik fayda sağlamayan çocuklara değer verilmez, toplum dışına itilerek yaşama hakkı bile tanınmazdı. Zamanla devletlerin kurulması ve örgütlenmesinden sonra, çocukların ve çocuk haklarının korunması yeni oluşturulan sosyal kurumlara devredilmiş ve yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır (Dağlı, 2015). 12 levha kanunları bu yasal düzenlemelerdendir. Çocuğun satılmasının hoş karşılanmadığı 12 Levha kanunlarına göre üç defa erkek çocuğunu, bir defa da kız çocuğunu satan babanın, babalık hakkı sona ererdi (Ögeday, 2021). Diğer bir düzenleme; “1669’un Çocuk Dilekçeleri” adıyla anılan bir bakıma öğretmenler tarafından verilen fiziksel cezanın kısıtlanması için yapılan bir çağrı niteliği taşımaktadır (Topçu, 2019).

Çocuk hakları alanında ilk toplumsal politika belgesinin 1779 yılında İsviçre’nin Zürih Kantonunda yayımlanan bir emirname olduğu kabul edilmiştir. Bu emirnamede çocukların zorunlu eğitimlerini tamamlamaları, 9-13 yaş arasında olanların yetişkin gözetiminde çalıştırılması gibi sınırlı haklar yer almıştır. Fransız devrimci Jules Vallés (1832-1885) çocuk haklarını savunan ilk kişilerden biridir. Otobiyografisini yazdığı *The Child* (1879) adlı eserinde burjuva kültürünün uyguladığı yöntemlere karşı çıkmış ve “ben de çocukların haklarını, erkeklerin kendi haklarını korudukları gibi koruyacağım” demiştir (Musaoğlu, 2012).

Çocuk haklarının 19. yüzyılda başlayan yasal düzenlemelerine kadar Avrupa ülkelerinde Roma Hukuku etkili olmuştur. Çocuğa duyarlılık 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra artmış, 20. yüzyılın başında ise çocuğun bedensel ve ruhsal iyiliğini garanti altına alma düşüncesi oluşmuştur. Öğretmen ve yazar olan Kate D. Wiggin (1856-1923), 1892 yılında yayımlanan “*Childrens’ Rights*” adlı kitabında çocuk haklarının, çocuğa ayrıcalık tanımak ve hoşgörü göstermekle aynı şey olmadığını hatta genellikle bunun tam tersi olduğunu söylemiştir. Çocukların, ailelerine ait olduğu düşüncesinin hak ihlallerine neden olduğunu belirterek “Çocuklar yalnızca kendilerine aittir ve çocukluk çağına sahip olmak onların devredilemez haklarından biridir” demiştir (Musaoğlu, 2012).

1912 ve 1913 yıllarında Paris ve İsviçre’de çocuk haklarıyla ilgili çalışmalar yapılmış ancak Birinci Dünya Savaşı’nın çıkması üzerine bu çalışmalar aksamıştır. Savaşın bitmesinden sonra 1921 yılında Brüksel’de yapılan kongrede “Uluslararası Çocukları Koruma Birliği” kurulmuş, 1923 yılında “Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi” yayımlanmıştır. 1931 yılında Atatürk tarafından da bizzat imzalanan bu belge; çocuğun en önce yardım görmesi, kardeşlik ve barış ruhu içerisinde büyütülmesi, gelişmesi, korunması, tedavi görmesi, eğitilmesi, istismardan korunması, ilkelerini içeren beş maddeden oluşmuştur. 1936 yılında Türkiye’nin de katıldığı birinci Balkan Kongresi toplanmış, bu kongreyi, çocukların korunması, bakımı ve çalışma yaşı ile ilgili düzenlemelerin yer aldığı ikinci Balkan Kongresi izlemiştir. Bu kongreler çocukların korunmasına ilişkin Türkiye’nin katıldığı ilk uluslararası çalışmalardır.

Çocuk haklarını konu alan ikinci önemli uluslararası belge 20 Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nca kabul edilen ve on maddeden oluşan “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Beyannamesi”dir. Bu beyanname, ayrımcılığın önlenmesi, çocukların ad ve vatandaşlığa sahip olma hakkı, sağlık ve sosyal güvence hakkı, özürlülerin ve korunmaya muhtaç çocukların özel olarak korunması, eğitim hakkı, istismardan korunma, ayrılık yaratan baskılardan uzak tutulma ve kardeşlik ruhu içinde yetiştirilme konularında ilkeler koymuştur (Dağlı, 2015). Taraf devletler tarafından kabul edilen bildirgenin hiçbir bağlayıcılığının olmayışı yetkilileri harekete geçirmiş, bu doğrultuda hazırlanan, “Çocuk Haklarına dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi” 20 Kasım 1989 tarihinde BM genel

kurulunda oy birliği ile kabul edilmiştir. Türkiye ise sözleşmeyi, 09.12.1993 tarihinde onaylamış ve 27.01.1995 tarihinde kanunla yürürlüğe girmiştir (Akyüz, 2020). Bu sözleşmeyle çocukların öz benlik farkındalığına erişmesi ve bu süreçte her açıdan gelişimini bağımsız bir şekilde tamamlamak, her türlü kötü muameleden, açlık ve sefaletten uzak tutulması sözleşmenin hedefleri arasında yer almaktadır (Soylu, 2021).

Çocuk haklarının ülkemizdeki gelişimine baktığımızda; uzun yıllar sosyal yardım ve çocuğun korunması dini kurumlar tarafından gerçekleştirilmiş, Osmanlı Devleti'nde bu sosyal kurumlar, "Vakıflar" tarafından oluşturulmuştur. Mithat Paşa, Tuna Eyaleti Valisi iken "Çocuk Islahanelerine" ait bir tüzük düzenlemiş ve aynı tüzük uygulanmak üzere Dâhiliye Nezareti'nce 1868 yılında bütün valiliklere tamim edilmiştir. Sokaklarda dilenen çocuklarla, sakat erkek ve kadınların dilenmekten kurtarılmaları için Dar-ül-acezeler'in kurulması 1890 yılında II. Abdülhamit tarafından emredilmiştir. Cumhuriyetle birlikte, Türk Medeni Kanunu'yla çocukların haklarına ilişkin hükümler düzenlenmiştir.

3.4. Türk Çocuk Hakları Bildirisi

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi'nin doğrultusunda "Türk Çocuk Hakları Bildirisi" hazırlanmış ve bu bildiri, 28 Haziran 1963 günü UNESCO Türkiye Millî Komisyonu 7. Genel Kurulu'nda kabul edilmiştir (Kurt, 2015). Bildirinin maddeleri şu şekildedir:

1. İyi bakım, iyi yetiştirilme ve çocuğa uygun bir eğitim, her yerde ilgi, sevgi ve yardım görme her Türk çocuğunun hakkıdır. Resmi, özel her kurum, her yurttaş bu çocuk hakkını tanımak, eldeki olanaklarla onu gerçekleştirmekle yükümlüdür.
2. On altı yaşından önce hiçbir çocuk resmi öğrenimden alıkonularak özel işlerde çalıştırılmaz, hiçbir şekilde sömürülemez.
3. Her ana baba çocuğuna bakmak, onu bilgili, becerili ve en iyi şekilde yetiştirmekle yükümlüdür. Ana babanın yeterli olmadığı durumlarda bu görev çocuğun birinci derece yakın akrabalarına ve devlete düşer.
4. İlköğretimden sonra orta dereceli okullara devam etmeyenler-edemeyenler için teknik, tarımsal bilgi ve beceri kazandıran kurslar açılması ve bu kurslardan çocukların yararlanması için Millî Eğitim Bakanlığı, Belediye Başkanlığı ve muhtarlar iş birliği yapmakla yükümlüdür.
5. Sakat ve uyumsuz çocukların iyileştirilmeleri, yaşama zorluğu çeken çocukların kurtarılmaları, durumlarına uygun bir meslek için kendi yaşamlarını kazanacak derecede başarılı ve güçlü yetiştirilmeleri ana baba ile birlikte devletin ve bu amaçla kurulmuş örgütlerin görevidir.
6. Çocuğun korunması ile ilgili yasalar öncelikle hazırlanıp çıkarılmalı, geciktirilmeden uygulanmalıdır.

Türk çocuğunun haklarını koruma bakımından, altı maddeden oluşan bildiri; bütün ana-babaların, resmî ve özel kurumların ve tüzel kişilerin dikkatlerine sunulması uygun görülmüştür (Kor, 2013). Bu bildirgede; bakım, barınma, sağlık ve eğitim üzerine durulmuş, çocukların her türlü ihmal ve istismardan korunmaya çalışıldığı ve çocuğun sorumluluğunun başta ailesi ve devletin resmi organlarına düştüğü, bunların yasalarca korunması gerektiğinin açıklandığı görülmektedir (Ayhan, 2021).

3.5. Çocuk Hakları Sözleşmesinde Yer Alan Çocuk Hakları

Günümüze kadar gelen belge ve beyannameler sonucu yürürlüğe girmiş bu olan sözleşme, uluslararası kabul edilmiş en iyi bilinen ve en yaygın olarak desteklenen sözleşmedir. Çocuk Hakları Sözleşmesinde yer alan çocuk hakları; yaşama, gelişme, korunma ve katılım hakları olarak dört gruba ayrılmıştır.

3.5.1. Yaşama Hakkı

Yaşama hakkı, çocuğun uygun yaşam standartlarına sahip olma, tıbbi bakım, beslenme, barınma gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasını öngören hakları içermektedir (Akyüz, 2020). Çocuk

Hakları Komitesi tarafından genel ilke olarak belirlenmiş haklardan birini kapsamaktadır (unicef.org, erişim, 11.12.2021). Türkiye Cumhuriyeti'nin 1982 Anayasası'nda da yaşama hakkı güvence altına alınmıştır.

3.5.2. Gelişme Hakkı

Gelişme hakkı; boş zamanları çeşitli faaliyetlerle değerlendirme, oyun oynama, dinlenme, sanatsal ve kültürel faaliyetlere katılma, eğitim alma, bilgi edinme, din, vicdan ve düşünce özgürlüğünü sağlayan haklardır. Anne-baba veya çocuğa bakmakla yükümlü olan kişiler bu fırsatları yaratmalı devlet ise gerekli tüm yardımları yapmalıdır (unicef.org, erişim, 11.12.2021).

3.5.3. Korunma Hakkı

Korunma hakkı, çocukların her türlü zararlı durumdan, ihmalden ve istismardan korunmasına yardımcı olan haklardır. Dış dünyaya karşı savunmasız olan çocukların korunması gereken kişi veya durumlar çocuk hakları sözleşmesinde kapsamlı bir şekilde belirtilmiştir (Şenlik, 2019).

3.5.4. Katılım Hakkı

Katılım hakları, çocukların kendileri veya başka bir durumla ilgili konularda görüşlerini ifade etme, alınan kararlara katılmayı kapsamaktadır (Şenlik, 2019).

3.6. Çocuk Hakları ve Eğitim

Her alanda olduğu gibi gelişmenin, ilerlemenin ve kalkınmanın temel taşı eğitimidir. Eğitimin amacı, kişilerin içinde buldukları topluma uyum sağlamalarına yardımcı olmaktır. Teknolojide görülen gelişmelerle beraber kişilerin etkileşim halinde oldukları ortamlar farklılaşmış, etkileşimler çeşitlenmiş, bu farklılaşma ve çeşitlenme ile insan haklarına ve çocuk haklarına olan ilgi ve saygı daha fazla önem kazanmıştır. Bu nedendir ki eğitime erken yaşlarda başlanmalı, bireyin yaşamı boyunca devam etmelidir (Şenlik, 2019).

Yapılan araştırmalar ilk çocukluk yıllarındaki zengin uyarıcı ortam ve çevrenin, okul öğrenmelerinin temelini oluşturan anadilini kullanma yeterliliğini, sayısal yeteneklerini, başarıma güdüsünü, iyi çalışma alışkanlıklarını, sonuç olarak öğrenme düzeyini arttırdığını göstermektedir. Bloom'un yaptığı analizlere göre, 17 yaşına kadar olan zihinsel gelişimin %50'si dört yaşına, % 30'u dört yaşından sekiz yaşına, % 20'si ise sekiz yaşından 17 yaşına kadar oluşmaktadır. Çocuğun ilk yaşlarda dar ve sınırlı bir uyarıcı çevreden, zihinsel gelişim açısından zengin bir uyarıcı çevreye geçişi 20 derecelik bir zekâ farkı yaratmaktadır. Bloom'a göre bu fark, bir çocuk için ilerideki meslek hayatında işçi olmak ile profesyonel bir meslek sahibi olmak arasındaki fark gibidir. Ayrıca yine Bloom tarafından irdelenen araştırma sonuçlarına göre, çocukların 18 yaşına kadar gösterdikleri başarının %33'ü okul öncesindeki, %42'si ilköğretim devresindeki %25'i ise ortaöğretim devresindeki başarıları ile açıklanabilmektedir. Eldeki bulgular bize, öğrencilerin orta öğretim ve yükseköğretim kademesindeki başarı farklılıklarının büyük bir kısmının okul öncesi ve ilköğretim dönemlerindeki öğrenmeleri ve eğitimleri ile ilgili olduğunu göstermektedir (Senemoğlu, 2001).

Eğitim hakkı, temel hak ve özgürlüklerin sınıflandırılmasında bireylerin devletten ve halktan isteyebileceği hak olarak tanımlanmıştır ve birçok uluslararası belgede tanımlanarak güvence altına alınmıştır. Bahsedilen diğer haklarla birlikte bölünmezliği Çocuk Hakları Sözleşmesinde yer almıştır. İnsan Hakları Bildirgesi'nin eğitim hakkı ile ilgili olan maddesinde her bireyin eğitim hakkı olduğu, ilk verilecek eğitimin zorunlu ve parasız olması gerektiği, teknik ve meslek alanında verilen eğitimlerden tüm öğrencilerin yararlanması, başarıya göre tüm öğrencilerin eşit olması gerektiği belirtilmektedir (Aydınlık, 2017). Devlet, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır şeklinde ifadelerle eğitim hakkı güvenceye alınmıştır (<https://www5.tbmm.gov.tr/>, erişim 12.12.2021).

Çocuk hakları ile ilgili eğitimin ne zaman verilmesi gerektiğiyle ilgili birçok uzman görüşü yer almaktadır. UNESCO söz konusu eğitimin okul öncesi eğitim çerçevesinde verilmesi gerektiğini ifade etmekte olup söz konusu görüş 40. Avrupa Konseyi Öğretmenler Toplantısı Seminerinde ve Avrupa Konseyi Bakanlar Toplantısı sonuç bildirgesinde de tekrarlanmıştır. John Humhrey gibi pek çok uzman, çocuklara insan hakları eğitiminin, onlar daha önyargılara sahip olmadan ve duyarlılıklarını yitirmeden verilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Diğer yazarlar da çocuklara bu yaşlarda verilecek insan hakları ve genel konularla ilgili eğitiminin en kalıcı eğitim olacağını ifade etmektedir. Hakların, okul öncesi dönemden başlayarak, önce ailede, sonra okul öncesi kurumlarında, ardından da ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimde verilmesi, bu hakların kalıcı olarak öğrenilmesini ve içselleştirilmesini sağlamak açısından önemli olduğu vurgulanmıştır (Uçuş, 2013).

4. Okul Öncesi Eğitim

Okul öncesi eğitim; doğumdan zorunlu eğitim çağına kadar olan dönemdir. Çocukların gelişim özellikleri, bireysel farklılıkları ve yetenekleri göz önünde bulundurularak, çocukların sağlıklı bir biçimde fiziksel, duygusal, sosyal ve bilişsel yönden gelişimlerini sağlayıcı, olumlu kişiliğin temellerinin atıldığı, yaratıcı yönlerinin ortaya çıkarıldığı, çocukların kendilerine güven duymalarının sağlandığı, ailelerin ve eğitimcilerin etkin olduğu sistemli bir eğitim şeklinde tanımlanmaktadır (Demir vd., 2011). Okul öncesi eğitiminin kökleri, Plato ve Aristoteles'e kadar uzanmaktadır. Ancak okul öncesi eğitiminin temellerini, 1600'lü yıllardan itibaren Comenius, Locke, Rousseau, Pestalozzi ve Froebel gibi düşünür ve eğitimcilerin; çocuğun doğası, öğrenme süreci, öğretim yöntemleri, öğrenme ortamı ve öğretmenin öğrenme sürecindeki rolü gibi bileşenler hakkında ileri sürmüş oldukları düşünceler oluşturmaktadır. Okul öncesi eğitimi günümüzdeki görünümüne, Montessori, Dewey gibi eğitimciler ve Freud, Erikson, Piaget, Vygotsky, Bronfenbrenner gibi kuramcılarının çalışmaları sonucunda ulaşmıştır (Erdiller vd., 2018). Çocukların eğitim hayatları boyunca, okul, öğretmen ve eğitim üçlüsüyle karşılaştıkları ilk dönem okul öncesi dönemdir. Bu dönem, yaşamın temelidir ve öğrenme hızı çok yüksektir. (<https://tegm.meb.gov.tr>. Erişim 13.12.2021).

Yapılan araştırmalar okul öncesi eğitim ile kurallara uyma, haklara saygı gösterme, bireysel farkları kabul etme ve sosyal bir birey olma gibi özelliklerin de çocuklara kazandırıldığını ortaya koymaktadır (Banko, 2017). Aynı zamanda okul öncesi eğitim, çocukların yaşama ve gelişme hakkını kullanmalarına fırsat verir; çocuklar ahlaki ve sosyal değerleri bu dönemde alır ve geleceğe taşır (Ahmetoğlu vd., 2020).

4.1. Çocuk Hakları ve Öğretmen

Okul öncesi eğitiminde öğretmen yetiştirme köklerine baktığımızda eğitimci Froebel'i görebiliriz. Eğitimin doğumla birlikte başlaması gerektiğini savunan Froebel, küçük çocuklar için bir eğitim programı ve eğitim metodolojisi geliştirme yanında küçük çocuklarla çalışacak olan öğretmenlerin eğitimi için de sistematik bir yaklaşım geliştirilmesine öncülük etmiştir. Froebel gibi Maria Montessori de küçük çocuklarla çalışacak öğretmenlerin belirli bir eğitimden geçmesi gerektiğini ve çocuğa yaklaşımından, çocuğun gelişimsel ve öğrenme ihtiyaçlarını fark etmesine, sınıf ortamının düzenlenmesinden, kullanılacak materyaller ve sunulacak deneyimlere kadar değişen birçok faktör belirtmiş ve öğretmenlerin kaliteli bir eğitime ihtiyacı olduğunu vurgulayarak öğretmene hayati bir görev biçmiştir (Erdiller vd., 2018).

Çocuklar sadece değer gördükleri, sevdikleri ve kendilerini güvende hissettikleri, destekleyici ortamlarda keşfederler ve sunulan öğrenme fırsatlarını değerlendirirler. Öğretmen çocuğun var olan yeteneklerini geliştirmesine ve yeni beceriler edinmesine destek olmak için etkinlikler sırasında sonuçtan ziyade sürece önem vermeli, çocuğun çabalarına odaklanmalı, bu çabaları takdir etmeli, çocuğa iyi bir model olmalı ve yeni öğrenme fırsatları yaratmalıdır. Çocuklar okulda, bir grubun üyesi olmanın ne anlama geldiğini, akranları arasındaki anlaşmazlıkları nasıl çözümleneceğini, kendi fikirlerini ilk kez açıklayıp haklarını nasıl kullanacaklarını ve dolaylı yoldan da vatandaşlık sorumluluklarını öğreneceklerdir. Çocukların bunları öğrenmesi için öncelikle öğretmenlerin bu

konuda bilgili olması, daha sonra da müfredatın çocuk haklarına uygun şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

5. Etik Kavram

Etik kelimesi ahlakla çok karıştırılan hatta aynı anlamda kullanılan bir kavram olmuştur. Ahlak, insanların hayatını yönlendiren kurallar bütünü olarak tanımlanmaktadır (din, örf, adet). İnsan aklının bilgi ve tecrübesiyle oluşturulmuş ise o zaman da etik olarak adlandırılmaktadır (Karademir, 2018). Filozoflar tarafından ortaya konulan ahlak felsefesi (etik), ahlakı derinlemesine ele alıp incelemektedir. Genel anlamda etik, insan tutum ve davranışlarının iyi-kötü, doğru-yanlış açısından değerlendirilmesidir ve insanın, neyi neden yaptığıyla ilgilenebilir. Toplumun sahip olduğu değerlerden, kültüründen, inançlarından etkilenmektedir (Gözütok, 1999).

Hayatımızın her aşamasında çeşitli kararlar alır ve bu kararlarda belirli ölçütlerle ve ilkelerle hareket etmeye çalışırız; iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel-çirkin gibi... Bunlardan güzel-çirkin değerlendirmesi estetiğin; doğru-yanlış değerlendirmesi bilimin; iyi-kötü değerlendirmesi ise ahlakın uğraşı alanı içerisine girmektedir. Genel ahlaki yargılar; daha somut, toplumun kültürel değerleri ve gelenekleriyle daha bağlantılı, daha enformel, yazılı olmayan ama bireyleri etkileyen standartlar olarak adlandırılmaktadır. Etik ise; daha soyut, evrensel, ideale ulaşmaya çalışan, yazılı kurallar da içeren bir çerçevededir. İnsanlık tarihi boyunca gerek ahlaki yargılar gerekse etik kurallar sürekli bir değişim içerisinde olmuştur ve olmaya da devam edecektir (<https://calismaortami.fisek.org.tr>).

Etik davranışların belirlenmesine adalet, insan hakları, faydacılık ve bireysellik etki etmektedir. Bu bakımdan etik, ahlaki davranış, eylem ve yargıları ilgilendiren bir konu olarak felsefe ve bilimin önemli bir parçası ve sistematik çalışma alanı da olmuştur. Kant'a göre etik; bir zihniyet felsefesidir, çünkü zihniyet eylemlerimizin ilkelerini oluşturur; zihniyet eylemlerimizin hareketle birleşmesidir. Bu yüzden değerlendirildiğinde "neyi, nasıl yapmalıyım?" sorularını irdeleyen bir disiplindir. Ay'a (2005) göre kültür, bireysel özellikler, cinsiyet, yaş, din, meslek ve mesleki faaliyetler bireylerin etik karar verme süreçlerini etkilemektedir (Uzun ve Elma, 2012). Avcıoğlu etiği; bir davranış yapmadan önce yol gösteren ve davranışı sınırlayan kurallar olarak tanımlamıştır. Etiğin yaptırım gücü kişinin vicdanıdır, kişi, vicdanının sesine kulak vererek bireysel ve toplumsal ilişkilerinde dengeyi yakalamış olacaktır (Tosunoğlu, 2017).

Etik ile ilgili yapılan bütün tanımlarda ortak nokta, etiğin, insan eylemlerinin, toplumda onaylanması için neyin doğru neyin yanlış olduğunu değerlendirmek için kullanılan ilkeler, kurallar ya da standartlar bütünü olarak tanımlanabildiğidir (Tosunoğlu, 2017).

5.1. Eğitimde Etik

Eğitim, en genel tanımıyla, insanı yaşam boyu her yönüyle yetiştirmeyi hedefleyen uzun bir süreçtir. Etik ise ne yapmalıyım, nasıl yaşamalıyım sorularını irdeleyen ayrı bir disiplindir. Bu bağlamda eğitim ile etik arasında kaçınılmaz bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Eğitimin düzenlenmesi aşamasında, eğitimcilerin neyi, kime, nasıl öğretecekleri, nasıl bir değerlendirme yapacakları gibi sorular, etik sorunları da beraberinde getirmektedir. Tüm bu süreçler dikkate alındığında eğitimcilerin meslekleriyle ilgili davranışlarında, ciddi etik değerlendirmeler yapmaları gerekmektedir. Etik ilkeler; toplumun bütün üyelerine saygılı olmayı, farklı kültürlere ve düşüncelere hoşgörülü olmayı, kişilerin eşitliğini ve kaynakların adil olarak dağıtılmasını içermektedir (Aydın, 2013). Eğitimin genel amacı "bir davranış değiştirme süreci" olduğu için, etikle eğitim arasında yakın bir ilişki oluşmuş, insanı temele alan eğitim bilimi ve etik disiplini, bu noktada birbirleriyle ortak hareket etmeye başlamıştır. Etik, eğitimin genel hedefleriyle, bu hedeflere ulaşmak için kullanılan yöntem ve tekniklerle, öğretmenlerin mesleki etik ve ahlaki tutumlarıyla yakından ilgilenecek eğitime katkı sağlamaya çalışmaktadır. Öğretmenin neyi, ne zaman, nerede ve ne amaçla kullanacağı etik açısından çok önemlidir. Çünkü kısa vadede öğrencilerin, uzun vadede de toplumun eğitimi ve gelişimi söz konusudur (İlgaz ve Bilgili, 2006).

5.2. Öğretmenlik ve Etik Kurallar

İnsanoğlunun yeryüzüne gelmesiyle başlayan öğretim faaliyeti ilk önceleri aile üyeleri ve kabile büyükleri tarafından yürütülmüş, zamanla bilgilerin artıp karmaşıklaşması genç neslin eğitimi için özel kurum (okul) ve donanımlı kişilere (öğretmen) ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Öğretmenlik, tarihi çok eskilere dayanan bir meslektir. Geçmiş yüzyıllarda daha çok köleler ve din adamları için gerekli olan öğretmenlik günümüzde artık özel eğitim-öğretim gerektiren bir meslek olarak meslekler sınıflamasında yerini almıştır.

Eğitim sistemi içinde “meslek” olma özelliğini kazanmış ilk uğraş alanı olan “öğretmenlik” (Bütün Kar vd., 2017), 1973 tarihli Milli Eğitim Temel Kanunu’nda “devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleği” olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde ise öğretmen, bilgi ve becerilerin öğretilmesinde rehber ve alanında eğitim almış uzman kişi olarak açıklanmaktadır.

1982 yılında öğretmen yetiştiren kurumlar, üniversitelerde öğretmen yetiştiren eğitim fakültelerine dönüşmüştür. 1989-1990 yılından itibaren de öğretmen yetiştiren kurumların eğitim süresi lisans seviyesine yükseltilmiştir (<https://oygm.meb.gov.tr>. Erişim 19.12.2021).

İnsan hayatının büyük bir bölümünü oluşturan meslek yaşamının da kendine göre birtakım kuralları ve etik anlayışı vardır. Bu anlayış çerçevesinde, meslek etiği meslek hayatındaki davranışları yönlendiren, neyin yapıp neyin yapılmayacağı konularında rehberlik eden etik prensipler ve standartların toplamıdır şeklinde ifade edilebilir (Tarkoçin ve Bora, 2018). Farklı bir tanımda da insanla ilgili mesleklerde uyulması gerekli davranış kuralları olarak ifade edilmiştir (Gözütok,2019).

Öğretmenlik mesleği sadece belli başlı bilgilerin aktarımıyla birlikte öğrencilere ahlaki açıdan da tam bir model niteliğindedir ve yeni nesillere değerler kazandırılmasını da amaçlamaktadır. Fakat bu değerleri aktaracak olan öğretmenin değerlerinin ne olduğu da önemlidir. Bu noktada öğrenciye kazandırılacak değerleri öğretmenin değer sistemine bırakmaktan ziyade öğretmenin temel kılavuzu, mesleki etik ilkeleri olmalıdır. Mesleki etik; belirli bir meslek grubunun, mesleğe ilişkin olarak oluşturup, koruduğu, meslek üyelerine emreden, onları belli bir şekilde davranmaya zorlayan, kişisel eğilimlerini sınırlayan, yetersiz ve ilkesiz üyeleri meslekten dışlayan, meslek içi rekabeti düzenleyen ve hizmet ideallerini korumayı amaçlayan mesleki ilkeler bütünüdür şeklinde tanımlanmıştır (Sakin, A. 2007). Branş ve öğretim düzeyi ne olursa olsun bir öğretmenin etik ilkeler doğrultusunda hareket etmesi gerekmektedir.

Öğretmenlik meslek etiği ilkeleri içerisinde profesyonellik, hizmette sorumluluk, adalet, eşitlik, sağlıklı ve güvenli bir ortamın sağlanması, yolsuzluk yapmamak, dürüstlük, doğruluk ve güven, tarafsızlık, mesleki bağlılık ve sürekli gelişme, saygı ve kaynakların etkili kullanımı gibi ilkeler temel bir çerçeve olarak ele alınabilir (Çolak, 2018). Sınıfları ve öğrencileri arasında demokratik ilke ve değerlere uygun davranma, öğrencilerine hiçbir şekilde herhangi bir ideoloji veya dünya görüşünü aşılardan kesinlikle kaçınmaları gereken demokratik sorumlulukları vardır. Yine öğretmenlerin, başta adalet ve eşitlik olmak üzere tüm ahlaki değerlerde öğrencilere örnek olmaları ve öğrencilerin zihinsel, duygusal ve karakter yönden gelişimleri için en uygun ortamı sağlamaları mesleki ve ahlaki sorumlulukları arasındadır.

Dünya genelinde öğretmen yetiştiren kurumlara bakıldığında öğretmenlerin, etik ilkelerle ilgili eğitimlerinin hizmet içi dönemde başladığı görülmektedir. Ayrıca öğretmen adaylarına henüz buldukları mesleğe girmeden, mesleğe dair sorumluluklarını ve yerine getirmeleri gereken etik ilkeleri hatırlatmak için “öğretmen antları” hazırlanmıştır. Gelişmiş birçok ülkede öğretmenler için etik ilkeler oluşturulmuştur. Türkiye’de ise konuyla ilgili çalışmalar son zamanlarda artmasına rağmen, öğretmenler için ulusal çapta etik ilkeler henüz oluşturulmamıştır (Duran, 2014).

5.3. Okul Öncesi Eğitimde Etik

Okul öncesi eğitim, çocukların kişilik temellerinin atıldığı, yaratıcı yönlerinin ortaya çıkarıldığı, kendilerine güven duymalarının sağlandığı ve gelecek yaşama hazırlandığı bir eğitimidir. Erken çocukluk dönemi olarak da tanımlanan okul öncesi eğitimin önemi günümüz dünyasında daha çok üzerinde durulan bir konu ve çalışma alanı olmuştur.

Okul öncesi eğitim kurumlarında çocukların eğitimlerinden sorumlu olan okul öncesi öğretmenlerinin, öğretmenlik uygulamaları diğer öğretmenlik uygulamalarından farklılık göstermektedir. Okul öncesi eğitimde, eğitim ortamının düzenlenmesi ile birlikte hedefler, öğrenme-öğretme faaliyetleri ve değerlendirme gibi süreçler bu alana özgüdür. Okul öncesi eğitiminde çok sayıda olay, durum aynı anda ve hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir ve okul öncesi öğretmeni, bütün bunları aynı anda yönetmekle sorumludur. Gün içerisinde, önceden hazırlanma fırsatı bulamadığı, plan dışı birçok durumla karşılaşmakta ve ani kararlar almak zorunda kalmaktadır (Duran, 2014). Okul öncesi öğretmeni karşısında, kendi hakkında karar veremeyen, henüz bir yetişkin olmayan çocuk vardır. Bu durumda, okul öncesi öğretmenin etik sorumlulukları daha da artmaktadır. Okul öncesi öğretmeni sadece öğrencilerine model olmayıp, aynı zamanda doğrudan ya da dolaylı olarak velilerine de model olur ve onlara da yeni değerler kazandırır (Uzun ve Elma, 2012).

Türkiye’de henüz okul öncesi öğretmenleri için etik kodlar oluşturulmadığı için tüm diğer alanlarda olduğu gibi okul öncesi öğretmenleri de eğitim sürecinde yaşadıkları etik ikilemlerle baş etmek durumunda kalmaktadırlar. Uluslararası alanda öğretmenler için hazırlanmış olan etik kurallar birbirine benzerlik göstermekle birlikte okul öncesi için uygun olanlar şu şekilde sıralanmaktadır;

- Mesleğe, Kişiliğe ve Topluma Saygı
- Profesyonellik
- Sorumluluk ve Doğruluk
- Sağlıklı ve Güvenli Bir Ortamın Sağlanması

6. İlgili Araştırmalar

Literatürde konu ile ilgili araştırmalarda şunlardan belirtilmektedir:

Öztürk’ün (2010) Samsun ilinde yaptığı “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Etik İlkelerle İlgili Görüşleri” isimli çalışmada, 29 okul öncesi öğretmeni ile meslek etiği konusunda yarı yapılandırılmış sorularla görüşmeler yapılmış. Öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda araştırmacı tarafından Türkiye’deki okul öncesi öğretmenlerinin mesleki etik kodlarının bir çatısı oluşturulmaya çalışılmıştır (Duran, 2014).

Aydemir (2012), *Okul Öncesi Öğretmenlerin Mesleki Etik Davranışlar Hakkındaki Görüşleri*’nin incelediği çalışmada, Adıyaman il merkezinde, resmi okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan 194 okul öncesi öğretmeni ile çalışmıştır. Veri toplama aracı olarak Sakin (2007) tarafından geliştirilen, Okul Öncesi Öğretmeninin Etik Davranışları Ölçeği’nin (OÖEDÖ) kullanıldığı araştırmada, okul öncesi öğretmenlerin mesleki etik davranışlarına ilişkin görüşlerinin, yaş, medeni durum, mezun olunan kurum, çalışılan okul türü, sahip olunan çocuk sayısı, babalarının öğrenim durumu ve ekonomik durumlarına göre genelde farklılaşmadığı görülmüştür. Buna karşılık okul öncesi öğretmenlerinin hizmet süreleri, annelerinin öğrenim durumu ve kardeş sayılarına göre mesleki etik davranışlarına ilişkin görüşlerinde, farklılaşma olduğu belirlenmiştir.

Öztürk Aynal, Kumandaş ve Ersanlı (2013) tarafından “Okul öncesi öğretmenlerine yönelik mesleki etik ilkeleri ölçeği geliştirme” amaçlı bir çalışma yapılmış ve bu kapsamda okul öncesi öğretmenlerinden görüşler alınmıştır. Literatür taraması sonucu 78 sorudan oluşan 5’li likert tipi ölçek oluşturulmuştur. Okul Öncesi Öğretmenleri Mesleki Etik Düzeylerini Belirleme ve Sahip Olduğu İlkeleri Ölçeği” olarak isimlendirilen ölçekle ilgili olarak geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu kanısına varılmıştır.

Bütün Kar ve Uzun (2017) tarafından “Sınıf ve Okul Öncesi Öğretmenlerinin Farklı Etnik Kökenden ve Sosyo-ekonomik Sınıftan Öğrencilere Yönelik Tutumlarının Meslek Etiği Açısından Değerlendirilmesi” isimli çalışmada, sınıflarındaki farklı etnik köken (Çerkez, Kürt, Arnavut) ve sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerden gelen çocuklara tutumlarını mesleki etik değerler açısından detaylı bir şekilde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Samsun ilinin çeşitli bölgelerindeki okullarda görev yapan öğretmenler ile yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucunda, araştırmaya katılan öğretmenlerin davranışları meslek etiği kodları üzerinden incelendiğinde en fazla eşitlik, tarafsızlık ve adalet gibi kodlarda ikileme düşüklüğü saptanmıştır.

Pilatin (2019) tarafından yürütülen araştırma “Okul öncesi öğretmenliği bölümünde öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin genel tutumlarını ve bu tutumları etkileyen değişkenlerin” neler olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği 1., 2., 3. ve 4. sınıflarda öğrenim görmekte olan 226 öğretmen adayı oluşturmuştur. Araştırmanın verileri Genel Bilgi Formu ve Yasemin Karaman-Kepeneci (2006) tarafından geliştirilen Çocuk Hakları Tutum Ölçeği (ÇHTÖ) ile toplanmıştır. Araştırmanın sonucunda okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin genel tutumlarının olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kanat ve Erkan (2021) tarafından “Okul öncesi öğretmenlerinin mesleki etik davranışlarını belirlemek ve etik ikilemlere nasıl çözümler ürettiklerini” incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Ankara'nın 8 merkez ilçesinde görev yapan 205 okul öncesi öğretmeni oluşturmuştur. Karma yöntem olarak planlanan araştırmada açıklayıcı desen kullanılmış, önce nicel veriler toplanmış yorumlanmış ve bu veriler doğrultusunda nitel veriler toplanmıştır. Çalışma grubuna ait demografik bilgileri toplamak amacıyla “Kişisel Bilgi Formu”, çalışma grubunun etik davranışlarını belirlemek amacıyla “Okul Öncesi Öğretmenin Etik Davranışları Ölçeği” (OÖEDÖ) kullanılmıştır. Araştırma sonucu elde edilen bulgulara göre, öğretmenlerin mesleki etik davranışlarında en yüksek puan ortalamalarının “Dürüstlük ve Yardımseverlik” boyutunda, en düşük puanın ise “Demokrasi ve Eşitlik” boyutunda olduğu belirlenmiştir.

7. Sonuç ve Öneriler

Bugünün çocuklarının geleceğin sağlıklı, başarılı, erdemli, mutlu ve iyi oluş düzeyi yüksek yetişkinlerine dönüşebilmesi için haklarının neler olduğunu küçük yaşlarda öğrenmesi ve içselleştirmeleri son derece önemlidir. Bu anlamda en önemli görev eğitimin ilk basamağını oluşturan okul öncesi öğretmenlerine düşmektedir. Çocukların aileden sonra karşılaştıkları ilk sosyal ortam okul öncesi eğitim kurumları ilk sosyal lider ise okulöncesi öğretmenleri olmaktadır. Araştırmalara göre; okul öncesi öğretmenin çocuklara yönelik göstereceği olumlu tutumlar; sevgi, hoşgörü, demokratiklik, saygı, şefkat, adaletli olmak gibi çocukların sağlıklı kişilik gelişimini destekleyici niteliktedir. Bunun yanında çocuklara yönelik gösterdiği otoriter, ilgisiz ve güvensiz gibi olumsuz tutum ve davranışlar çocukların sosyal-duygusal gelişimlerini olumsuz yönde etkileyeceği bilinmektedir. Okul öncesi öğretmenin yeterliliği, eğitim sürecinde çocuklarla kuracağı ilişki kadar etik davranışların önemini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Öğretmenler gün içerisinde karşılaştıkları çeşitli durumlarda etik ikilemde kalmakta ve birçok karar verme stratejileri geliştirmektedirler. Bu karar verme sürecinde sorumluluk, adalet, şefkat, dürüstlük gibi boyutlar öğretmenlik tutumlarının belirleyicisi olmaktadır. Öğretmen çocukların problemlerini anlamalı, çözüm üretebilmek için onlarla empati kurmalı ve bunu yaparken de ahlaklı, adaletli ve etik sorumluluk ilkeleriyle hareket etmelidir. Okul öncesi öğretmenin karşısında, kendi hakkında karar veremeyen, yetişkin olmayan bir çocuk vardır ve bu durum öğretmenin etik sorumluluğunu daha da arttırmaktadır.

İlgili alan yazında yapılan çalışmalar incelendiğinde, öğretmenlerin çocuk haklarına ilişkin bilgi ve tutumlarının olumlu olduğu görülmüştür. En çok eşitlik, adalet, demokrasi vb. durumlarda etik ikilemde kaldıkları belirlenmiştir.

Bu doğrultuda ortaya çıkan öneriler;

Derleme Makalesi

- Öğretmenlerin çocuk hakları konusundaki bilgi ve farkındalık düzeylerinin arttırılması amacıyla hizmet içi eğitim programlarının düzenlenmesi,
- Okul öncesi öğretmenleri için MEB okul öncesi eğitimi genel müdürlüğü rehberliğinde, üniversitelerin iş birliği ile “Etik Rehber” oluşturulması,
- Okul öncesi öğretmenlerine lisans eğitimleri sırasında mesleki etik ile ilgili dersler verilerek, mesleki etik ile ilgili zorluklar karşısında donanımlı olmaları sağlanması,
- Kaliteli bir eğitim için, öğretmenle çocuk arasında güven ve sevgi bağının kurulması, bunun yanında yöneticiler ve eğitim işine her düzeyde katkıda bulunanlar arasında işbirliğinin sağlanması,
- Çocukların gelişim hakkı ve fırsat eşitliği bağlamında okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Kaynakça

- Akyüz, E. (2020). *Çocuk Hukuku. Çocukların Hakları ve Korunması*. (7. Baskı). Ankara:Pegem Akademi.
- Akarsu, B. (1965). *Ahlak Öğretileri: Mutluluk Ahlakı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Yayın No: 1144.
- Ayhan, M. (2021). Okul öncesi eğitime devam eden çocukların ebeveynlerine yönelik hazırlanan çocuk hakları programının ebeveynlerin çocuk hakları tutumuna etkisi. *Akademik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*,9 (115), 365-384
- Aydınlık, A. (2017). *Çocuk Haklarının Gelişiminde Okul Öncesi Eğitimin Yeri ve Önemi: “Ankara Örneği”*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ahmetoğlu, E., Acar, İ.H., & Vatansever, Gıncı, A. (2021). Öğretmen Etkileşim Ölçeği (ÖEÖ) ve Çocuk-Öğretmen Etkileşim Ölçeği (ÇÖEÖ) geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları. *Trakya Eğitim Dergisi*. 11, 412-424.
- Bütün, Kar, E., & Uzun, M. E. (2017). Sınıf ve okul öncesi öğretmenlerinin farklı etnik kökenden ve sosyo-ekonomik sınıftan öğrencilere yönelik tutumlarının meslek etiği açısından değerlendirilmesi, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 18(2), 73-85.
- Banko, Ç. (2017). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuk Haklarına İlişkin Tutum, Davranış ve Görüşlerinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi.
- Başaran, İ. E. (2005). Eğitim psikolojisi: gelişim, öğrenme ve ortam (6. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çolak, M. (2018). *Okulöncesi Öğretmenlerinin Mesleki Benlik Saygısı ile Mesleki Etik İlkeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Demir, S. & Ramazan, O. (2011). Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 36–48 aylık çocukların bilişsel gelişim düzeyleri. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 1(2), 83-98.
- Dağlı, S. B. (2015). *Öğretmenlerin Çocuk Haklarına İlişkin Davranışlarının Öğrenciler Tarafından Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Derleme Makalesi

- Duran, K. (2014). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Mesleki Etik Davranışları Algulama Düzeylerinin ve Etik İnkilemleri Çözümlemelerinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi
- Erdiller Yatmaz, Z. B., Erdemir, E., & Erbil, F. (2018). Çocuk ve çocukluk: okulöncesi öğretmen adayları anlatıyor. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*. 6(3), 284-312.
- Fazlıoğlu, Z. (2007). *Çocuk Hakları Sözleşmesinde Yer Alan "Çocuk Hakları" Konusunda Öğretmenlerin ve Yöneticilerin Bilinç Düzeyleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gözütok, D.F. (1999). The Third International Conference on Teacher Education. Almost 2000: Crises And Challenge in Teacher Education. "June 27- July 1999, Beint Berl Collage. İsrail.
- İlgaz, S. & Bilgili, T. (2006). Eğitim ve Öğretimde Etik. *KKEFD-JOKKEF*. Sayı:14.
- Koran, N. (2015). *Öğretmenlere Yönelik Çocuk Hakları ve Hak İhlalleri Eğitiminin Değerlendirilmesi Üzerine Nitel Bir Çalışma*. Uluslararası Katılımlı III. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi "Erken Müdahale" Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
- Karadoğan, U. C. (2019). Çocuk ve çocukluk kavramının tarihsel süreçte değerlendirilmesi. *Çocuk ve Medeniyet*, 4 (7), 195-226.
- Kurt, S, L. (2015). *Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması*. [Erişim adresi: <https://app.trdizin.gov.tr>, Erişim tarihi: 08.12.20218].
- Kor, K. (2013). *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuk Hakları Konusundaki Görüşlerinin Belirlenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kuyumcu, N. (2014). Tarihten Günümüze Çocuk ve Çocukluk Algısı Üzerine Birkaç Söz Çocuk Tiyatrosu ve Çocuklarla Tiyatro. *Türk Dili*, 756-713.
- Musaoğlu, Batur, E. (2012). *MEB 36-72 Aylık Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Programı'nın (2006) Çocuk Hakları Açısından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ögeday, A. (2021). *Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri Çerçevesinde Savaş Mağduru Çocuklara Bir Bakış*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul T.C. Maltepe Üniversitesi.
- Özcan, Ö. (2017). Orta çağ'dan erken modern döneme çocukluğun tarihsel gelişimi. *Çocuk ve Medeniyet*, 2017/2.
- Pilatin, G. (2019). *Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Çocuk Haklarına İlişkin Tutumlarının İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Senemoğlu, N. (2001). Çocuk hakları, çalışan çocuklar ve eğitim sorunları. *Milli Eğitim Dergisi*, 151.
- Soylu, D. (2021). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Çocuk Haklarına İlişkin Kavramsallaştırmalarının İncelenmesi: Bir Olgu Bilim Çalışması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
- Şenlik, S. (2019). *Öğretmenlerin Mesleki Değerleri ile Çocuk Haklarına İlişkin Görüşleri: Okul Öncesi Öğretmenleri Üzerinde Bir İnceleme (Nevşehir İli Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tosunoğlu, Y. (2017). *Türkçe Öğretmenlerinin Mesleki Etik Davranışlarına İlişkin Ortaokul Öğrencilerinin Görüşleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi.

Derleme Makalesi

Topçu, B. (2019). *Yaratıcı Drama Temelli Çocuk Hakları Eğitimi Programının Geliştirilmesi ve Uygulanması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Tarçoçin, S. & Yıldızhan Bora, B. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin mesleki etik ile ilgili görüşlerinin incelenmesi (Bingöl İli Örneği). *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi* 5 (2), 101-125, 2018.

Uçuş, Ş. (2013). *Çocuk Hakları Eğitimi Programı Hazırlanması ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Uzun, M. E. & Elma, C. (2012). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Mesleki Etik İkilemleri Çözümleme Biçimleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*. 1(3), 279-287.

İnternet adresleri

[Erişim adresi: <https://www5.tbmm.gov.tr/>, Erişim tarihi: 12.12.2021].

[Erişim adresi: <https://tegm.meb.gov.tr>. Erişim tarihi: 13.12.2021].

[Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr>, Erişim tarihi: 29.11.2021].

[Erişim adresi: <https://oygm.meb.gov.tr>. ,Erişim tarihi: 19.12.2021].

[Erişim adresi: <https://www.unicef.org>, Erişim tarihi: 11.12.2021].

[Erişim adresi: <https://calismaortami.fisek.org.tr>.Erişim tarihi: 03.01.2022].

Extended Summary

In this study, the concept of child and its brief history, the development of children's rights, pre-school education and ethics were reviewed through the relevant literature and various suggestions are presented.

The concept of child has taken different definitions in the historical process by being influenced by many fields such as religion, tradition, ideology, philosophy, psychology and educational sciences. The child was seen as an asset that provided economic benefits in traditional societies. In primitive communities, disabled, sick and girls were left to die. With the transition to permanent settlement the child's value began to shift toward God's trust, and they began to be cared for. Children, who were seen as small adults in the Middle Ages, tried to exist in adult life and faced famine, war and disease. With the age of enlightenment, the value given to the child began to increase. Over time, the view that children can have rights just like adults has emerged and studies on children's rights have started at the international level. With the children's rights declarations and conventions, the states parties have shaped their policies towards children according to this international document. Although the 20th century is called the century of children, there are still instances in which children are not treated as individuals. It is believed that with early childhood education on children's rights, it will be much easier for children to adapt to a changing world as they reach adulthood.

Education should start in the family first and continue with a qualified preschool education. The importance of pre-school education, also known as early childhood education, has been gaining importance recently. Cognitive development and personality development are largely completed in this period. The roots of pre-school education institutions go back to old times but their institutionalisation comes much later. In Ottoman Empire, the first early childhood education facility was established under the name of "Sıbyan Mektebi" during the reign of Sultan Mehmet (The Conqueror). These institutions, which became widespread since the early 1900s, were named "Mother's School". It took its current form with the "National Education Basic Law" which was enacted in 1973. Today, pre-school education institutions are offered by the Ministry of National Education. Teachers working in this field must have a bachelor's degree.

Ethics is expressed as a set of written rules that show what is right and wrong. As in all areas of life, professional life has its own ethical principles. The teaching profession does not only include education and training, but also has some moral aspects. The preschool teacher, who is the first leader the child encounters after his/her family, has ethical and democratic responsibilities. In addition to the positive classroom environment and functional programs, the personality, attitudes and behaviors of the teacher are also important in this process. The teacher should improve the moral development of children in a positive way and be a model for the children with their behaviors. They should be sensitive and fair to the problems of children and act according to ethical principles while doing this. In this process, the Children's Rights Convention is the guide of preschool teachers who are responsible for their students. A teacher who knows the rights of the child will give due importance to the activities that support the development of the children in his class. In the literature, it is indicated that teachers' awareness of children's rights is high, but they have some problems with solving ethical dilemmas. The lack of professional ethical rules for preschool teachers and the inadequacy of studies on this subject are expressed as deficiencies in the field.

Erken Yaşta Evliliklerin Bireysel ve Toplumsal Sonuçları

Yasemin DEMİR¹

Cansın ÖZEL²

Semih SÜTÇÜ³

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geliş Tarihi : 19/06/2021

Makale Kabul Tarihi : 22/03/2022

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Evlilik, Erken Yaş, Toplumsal, Sorun

ÖZET

Erken yaşta evlilikler, henüz psikolojik ve fiziksel gelişimini tamamlamayan çocukların taraf olduğu evliliklere karşılık gelmektedir. Bu çalışmada, erken yaşta evliliklerin sebep olduğu bireysel ve toplumsal sonuçlar ilgili literatür bağlamında tarihsel ve betimsel yönleriyle ele alınmaktadır. Bu bağlamda erken yaşta evliliğin çocukların eğitim, sosyal yaşama ve iş yaşamına katılım, şiddet ve istismar, yoksulluk, evlilik sorunları, toplumsal cinsiyete uğrama, yoksulluğa düşme ve boşanma olasılıklarını önemli ölçüde artırdığı, toplumda geçerli olan toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi pek çok noktada dezavantajlar oluşturduğu söylenebilir. Çalışmada aynı zamanda erken evliliklerin önlenmesi bağlamında uygulanacak politika ve tedbirlere ilişkin önerilere yer verilmiştir.

Individual and Social Consequences of Early Marriage

ARTICLE INFORMATION

Submission Date : 19/06/2021

Accepted Date : 22/03/2022

Keywords: Child, Marriage, Early Age, Social, Problem

ABSTRACT

Early marriages, which is correspond to child marriages, refers to the marriage of a child as immature person who have not yet completed his/her psychological and physical development. In this study, the personal and social consequences of early marriages are discussed with their historical and descriptive aspects in the context of related literature. In this respect, it can be argued that early marriage interrupts children's education life, prevents them from actively participating in social and business life, increases the risk of being abused, poverty and divorce, and reinforces the reproduction of gender roles in the society. Certain recommendations for policies and measures to be implemented in the context of preventing early marriages are presented in the study.

1. Giriş

Toplumda ve ailede birlik beraberliğin kurulması açısından önemli bir yere sahip olan evlilik, zaman ve mekân farkı gözetmeden, dünyadaki birçok toplumda, farklı kültür ve biçimlerde varlığını sürdüren bir kurum olmuştur. Aile ve evlilik kurumu; sağlıklı ve huzurlu bir toplumun oluşması ve toplumun geleceğine yön vermesi bakımından hem oluşumu hem de dinamikleri doğrultusunda

¹ Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Öğretmeni, Giresun/Piraziz Mesleki Teknik ve Anadolu Lisesi jshmn.gunes@gmail.com ORCID: 0000-0002-2627-1322

² Avukat. cansin.ozel@hotmail.com. ORCID: 0000-0003-0472-229X

³ Araştırma Görevlisi Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı semih.sutcu@erdogan.edu.tr ORCID: 0000-0002-6833-3464

Derleme Makalesi

sağlıklı temellere sahip olması gereken bir kurumdur. Evliliklerin sağlam temelli olmasında bazı iç dinamikler vardır. Bu dinamiklerin başında evlilik birliğinin oluşması ve korunmasında gerekli olan hukuki ve toplumsal kurallar ile kişilerin rol ve sorumlulukları gelmektedir. Aile kurumunda aile içi rol ve görevler hem kadın hem de erkek için medeni hukuk bağlamında eşitlik ilkesine göre belirlenmiş olsa da rol ve görevlerin belirlenmesinde toplumsal yapı ve öğeleri de etkisini korumaktadır. Bu bağlamda toplumun coğrafi, sosyokültürel ve ekonomik yapısı gibi bileşenler kişilerin ailede alacağı rol ve sorumlulukların da belirleyicisi olmuştur.

Evlenme ve evlilik ile genel ve özel şartlar kanunla belirlenmiş olsa da bazı toplumlarda çocukların evlendirilmesi gündeme gelmekte ve çocuklar hem hukuki hem de gelişimsel şartları sağlamadan evlenmeye zorlanabilmektedirler. Aktepe ve Atay (2017), çocukların evliliğini “çocuk yaşta evlilik” kavramı ile ele almakta ve 18 yaşını doldurmamış çocukların, gelişimsel özellikleri bakımından hem evliliğe ve hem de evlat sahibi olabilecek sorumluluğa erişmeden evlendirilmesi olarak tanımlamaktadır. Çocuk yaşta evlilikler Türkiye’de de karşılaşılan bir durum olmakla birlikte literatürde daha çok erken yaşta evlendirilen kız çocuklar üzerine araştırmalara rastlanmaktadır. Türkiye’de çocuk yaşta evlendirilen kız çocukları “çocuk gelinler” olarak nitelendirilmektedir. Bu ifade bir yandan çocuğun gelin olarak kabul edilmesinin yanlışlığına vurgu yaparken; bir yandan da birçok tartışmayı beraberinde getirmektedir. Çocukların yaşadığı bu olumsuz durumun resmiyette erken evlilik olarak tanımlanması, çocuğun yaşadığı sorunun daha nitelikli anlaşılmasını sağlamaktadır (Gök, 2016). Özellikle kız çocukları; çocukluklarını yaşayacağı, geleceklerini şekillendireceği zamanda, tüm hayallerini geride bırakarak, hayatının geri kalanında istemediği bir evliliğin sorumluluğu altında ezilmektedir (Burcu vd., 2015). Çocukların erken yaşta evlendirilmesi, toplumsal ve bireysel çok boyutlu sorunları ortaya çıkarmaktadır. Erken yaşta evlilikler bireysel olarak kişileri psikososyal ve gelişimsel anlamda olumsuz etkilemekte, çocukları yaşam, eğitim, katılım gibi haklarından yoksun bırakmaktadır. Çocuk yaşta evlilikler bireysel etkilerin de bir yansıması olarak toplumsal sorunların da temelinde yer almaktadır.

Çocuklar, gelişmek için hem yetişkinin hem de toplumun desteğine ve korumasına ihtiyaç duymaktadırlar. Korunmaya ihtiyaç duyan bu çocukların, erken yaşta evlendirilmeye mecbur bırakılması ve evliliğe hazır olmadıkları, üstesinden gelemeyecekleri bir sorumluluğu yüklenmeleri çocuk, kadın ve insan hakkı ihlali olarak kabul edilmektedir (Ekici, 2018). Erken evlilik; çocukları oyun, eğitim, sağlık, yaşam hakkı gibi haklardan mahrum bırakmış ve çocukların, henüz gelişimini tamamlayamadan evlendirilmesi nedeniyle psikolojik, fizyolojik, ekonomik sorunlar ile sağlık sorunları yaşamalarına da zemin oluşturmuştur. Buna bağlı olarak erken yaşta evliliğe sürüklenen kız çocuklarına henüz kaldıramayacağı sorumlulukların verilmesi, onların ileride psikolojik sorunlar yaşamalarına, hatta bazen kendi yaşamlarını sonlandırmalarına neden olabilmektedir. Yine bu bireyler aile içinde fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddete maruz kalmakta, bu durumdan hem fiziksel hem de psikolojik olarak oldukça zarar görmektedirler. Her ne sebeple olursa olsun kız çocuklarının henüz yetişkinliğe erişmeden evlendirilmesi hem sosyolojik hem de ruhsal ve fizyolojik açıdan çocukların olumsuz sonuçlarla karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Buna yönelik yasal mevzuatlarda erken yaşta evlilik, şiddet kapsamında değerlendirilmiştir (Ekici, 2018). Henüz yeterli fiziksel ve ruhsal olgunluğa erişmeyen kız çocukları evlilik sonrası cinsel birlikteliğe zorlanmakta ve bunun sonucunda gebeliğe maruz bırakılmaktadır. Erken yaşta gebelik, anne ve bebeğinin, doğum sırası travma, erken doğum riski gibi sağlık problemleri ile karşı karşıya gelmesine neden olmaktadır. Özellikle annenin istenmeyen bir gebelik sürecine girmesi psikolojik sorunları da beraberinde getirmektedir.

Toplumun kadın ve erkeğe yüklemiş olduğu roller, evlilik türleri, evlilik şekilleri ve evlilik yaşı gibi konular incelendiğinde erken yaşta evliliklerin hem bireysel hem de toplumsal birçok etkisinden söz edilebilmektedir. Erken yaşta evliliklerin çok boyutlu etkileri ve sonuçlarının ortaya çıkarılması önem taşımaktadır. Bu derlemede, en temelde kız çocuklarının evlilik sonrası yaşadığı sorunların sonuçları üzerine odaklanılmış ve bu sonuçlar üzerine genel bir literatür taraması yapılarak “erken yaşta evliliğin tanımı”, “erken yaşta evliliğin sonuçları”, “psikolojik ve fiziksel sorunlar, eğitim,

şiddet, istismar, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, yoksulluk” başlıkları ile çocuk yaşta evliliklerin sonuçları irdelenmiştir. Sonuç ve öneriler kısmında ise çocuk yaşta evliliklerin önlenmesine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

2. Erken yaşta evliliğin tanımı

Erken yaşta evlilik konusunu detaylı bir şekilde incelemeye başlamadan önce; çocuk tanımına ve çocuk yaşta yapılan evliliklere değinmek konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 1. maddesinde “Çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır” ifadesine yer verilmekte ve çocukluğun sınırları kronolojik olarak belirlenmektedir.

Erken yaşta evlilik, fizyolojik ve psikolojik açıdan evliliğe ve evlat sahibi olacak olgunluğa erişmeyen 18 yaş altı çocukların evlendirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (UNICEF,2004). Türkiye açısından erken yaşta evlilik ve çocuk evliliğine ilişkin taraf olunan uluslararası anlaşmalar ile ulusal yargı ve kanunlarda çocukluk sınırı belirlenmiştir. Türk Medeni Kanunu Madde 11’de geçmekte olan “Erginlik 18 yaşın doldurulmasıyla başlar.” ifadesine göre 18 yaş altındaki bireylerin çocuk kabul edildiği görülmektedir.

Çocuk Koruma Kanunu’na (2005) göre; çocuk, erken yaşta erginliğe ulaşsa da, on sekiz yaşını henüz doldurmamış birey olarak tanımlanmıştır. Bu tanımların ortak noktası 18 yaş altı bireyin çocuk olarak kabul edilmesidir. Dolayısıyla bireyin, kendi kararlarını alabilmesi, sorumluluk sahibi olması, soyut ve analitik düşünebilmesi; bedensel, ruhsal ve zihinsel açıdan yeterli olgunluğa gelmesiyle mümkündür. 18 yaş altındaki bireyler bu olgunluğa erişemediğinden “çocuk” olarak kabul edilmekte ve 18 yaş altındaki evlilikler “erken evlilik” olarak nitelendirilmektedir. Psikososyal gelişim kuramlarına göre kişilik gelişimi ergenlik döneminde tamamlanmakta ve 18 yaşında sonra bir kişilik tanımından söz edilebilmektedir.

Erken yaşta evlilik kavramını Aktepe ve Atay (2017), 18 yaşını doldurmamış çocukların gelişimsel özellikleri bakımından hem evliliğe ve hem de evlat sahibi olabilecek sorumluluğa erişmeden evlendirilmesi olarak tanımlarken; bazı örgüt, medya ve haberlerde “çocuk gelin” kavramı kullanılmaktadır. “Çocuk gelin” kavramı ile ilgili olarak eğitim, sağlık, hukuk gibi alanlarda faaliyet gösteren uzmanlar ve profesyonel meslek elemanları, çocuk ve gelin terimlerinin yan yana kullanılmasının bir takım düşünsel çelişkiler yaratacağını, bu durumun erken yaşta evliliği ılımlı hale getirdiğini belirtmişlerdir. Farklı meslek grupları, erken yaşta evlilikleri farklı şekillerde ele alarak sınıflandırmakta ve üzerinde anlaşılacak kesin bir tanıma yer verilmemektedir (Coşkun ve Duman, 2019). Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

Aile baskısı, yoksulluk gibi nedenlerden dolayı evlendirilmek mecburiyetinde kalan kız çocuklarının kendilerinden yaşça büyük bir yetişkinle gerçekleştirmiş olduğu evlilik şekli; aile içi sorunlardan dolayı evden kaçarak ya da kendi tercihleriyle evlenmek isteyen kız çocukları ile olgun erkek bireylerin gerçekleştirmiş olduğu evlilik şekli; kız veya erkek bireylerin henüz on sekiz yaş altında olması, ailenin veya bulunduğu çevrenin baskısıyla ya da kendi rızalarıyla yapmış oldukları evlilik şekli olarak tanımlanmaktadır (Doğan ve Kılınç, 2013).

Erken yaşta evliliğe dair yapılan birçok çalışmada da görülmektedir ki erken yaşta evlilikten en fazla etkilenen kız çocuklarıdır. Zira evlenmek suretiyle evden ayrılacakları düşüncesiyle kız çocuklarının eğitim hayatlarına devam etmelerinin beklenmediği, bu sebeple erken yaşta evlendirilen kız çocuklarının gelişimine ailelerinin yatırım yapmayı tercih etmedikleri bilinmektedir (Uysal, Eren, Şimşek, 2019).

Çocuk yaşta evlilik sorunu sadece Türkiye’yi değil, tüm dünyayı ilgilendiren bir sorundur. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (United Nations International Children's Emergency Fund= UNICEF) tarafından 2019 yılında açıklanan istatistiklerine göre dünya genelinde kadınların %21’inin 18 yaş altında evlendirildiği, yine her sene 12 milyon kız çocuğunun erken yaşta

evlendirildiği belirtilmektedir. Yine UNICEF tarafından yapılan bir açıklamada 2030 yılına kadar 150 milyonu aşkın kız çocuğunun erken yaşta (18 yaş altında) evlendirileceği belirtilmektedir (UNICEF, 2019). Dünya geneline baktığımızda çocuk yaşta evliliklerin önlenmesi için birçok örgütsel yapılanma harekete geçmekte ve bunlar, çocuklar üzerindeki bu olumsuz durumun ortadan kaldırılması için bilinçlendirme çalışmaları yaparak, insanları bu konuda duyarlı olmaya davet etmektedirler (Gülada, 2019).

Gelişmiş ülkeler, erken yaşta evliliğin birey açısından bir insan hakkı ihlali olduğunu, bu durumun bireyin ihmal ve istismarına yol açtığını vurgulamaktadırlar. Devletler yasalarda düzenleme yaparak bu sorunları çözmeye çalışsalar da bugün hala Türkiye’de ve dünyada erken yaşta evlilik konusu bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Uluç vd. 2018).

3. Erken yaşta evliliklerin bireysel ve toplumsal sonuçları

Erken yaşta evlilikler bireyi ve dolayısıyla da toplumu derinden etkilemekte ve özellikle çocuklar için geri dönülemez sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışmada erken evliliklerin sonuçları olarak, biyopsikososyal boyut, eğitim boyutu, şiddet boyutu, istismar boyutu, toplumsal cinsiyet eşitsizliği boyutu ile yoksulluk boyutu ve boşanma boyutları ele alınmıştır.

3.1. Erken Yaşta Evliliklerde Biyopsikososyal Boyut

Erken yaştaki çocukların hem fiziksel hem de sosyal gelişimini tamamlanmadan evlendirilmesi birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Gelişimsel, biyolojik ve psikolojik olarak yeterli olgunluğa erişmeyen ve ergin olmayan çocukların erken yaşta aile kurmak, ev yönetimi ve çocuk sahibi olmak ve bakımını yapmak gibi sorumlulukların üstesinden gelmeleri mümkün değildir. Ancak erken yaşta evlilikler birçok toplumda karşılaşılan ve sivil toplum örgütlerinin mücadele verdiği bir durumdur. Erken yaşta ailesinden, sosyal çevresinden uzaklaştırılan kız çocukları kendilerini dışlanmış, sosyal hayattan izole edilmiş ve mutsuz hissetmektedirler. Bu sorunlar bireyde ruhsal sorunların temelini oluşturmaktadır. Erken yaşta evlilik, çocukluğunu henüz yaşayamamış bireylerin üzerinde derin fizyolojik ve psikolojik hasarlara yol açmaktadır.

Erken yaşta yapılan evlilik, ergenliğe erişmiş bireylerin eğitimden mahrum kalmalarına, ergen gebeliğine bağlı olarak anne ve bebekte sağlık sorunlarına ve bunun yanı sıra düşük ekonomik düzeyden dolayı bireylerin sağlıklı bir hayat yaşayamamalarına zemin oluşturmaktadır (Eray vd. 2019).

18 yaş altında olan ve henüz gelişme çağındaki bireylerin topluma dayalı rollere uyum sağlayamadığı görülmektedir. Bu bağlamda çocukların erken yaşta evlendirilmesi, onların toplumsal uyum sürecinde uyum sorunu yaşamalarına, kendi kimliklerini tam anlamıyla yaşayamamalarına neden olmaktadır. Bu çocuklar evlilik sonrası; akranlarından uzaklaşmak zorunda kalmış, sosyal çevresinden koparılmış, aile hayatında söz hakkı sahibi olamayan bireyler haline gelerek, bir ev içerisinde hapsolmuş bir hayat sürdürmektedir (Eray vd., 2019). Ayrıca erken yaşta evlilik yapan kız çocuklarının, erken annelik kavramıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durumda da gebe adölesanlar, sağlık açısından riskli gruplar arasında yer almaktadır. Henüz fiziksel ve ruhsal olgunluğa erişmemiş kız çocuklarının, kendi çocukluklarını yaşayamadan anneliği kabul etmeleri mümkün değildir. Bu çocuklar erken yaşta karşılaştıkları gebelik sürecinde kalıcı fiziksel ve ruhsal sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Anne- bebek ölümlerinde bu durumdan kaynaklanan risklerde artış olduğu gözlenmektedir.

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (2020) tarafından yayınlanan “Çocuk yaşta, erken ve zorla evliliklerin sağlık riskleri ve sonuçlarına çok sektörlü yaklaşım” isimli raporunda, erken yaşta evliliklerin kız çocukları üzerindeki fizyolojik ve psikolojik etkileri çeşitli uzmanlar tarafından ele alınmıştır. Bu konuda genel itibariyle şu görüşlere yer verilmiştir: Erken yaşta evlilik yapmış kadınların ekonomik anlamda bağımsız olamamaları, eğitim düzeylerinin yetersiz oluşu, psikolojik

açıdan yıpranmalarına, depresyona girmelerine neden olmaktadır. Henüz kendisi çocukken annelik sorumluluğunu almak zorunda kalan kız çocuklarında, bebeğine nasıl bakacağı endişesi ortaya çıkmaktadır. Bu durum annenin çocuğuna yönelik olumsuz tutumlar sergilemesine, çocuğa yönelik ihmal ve istismar olgularının ortaya çıkmasına zemin hazırlayarak anne çocuk ilişkisini olumsuz yönde etkilemektedir. Bireylerin henüz kimlik oluşturma dönemindeyken, erken yaşta evliliğe zorlanmaları, içerisinde bulunduğu sosyal çevrenin de onlara kaldıramayacağı yükler yüklemesiyle, sağlıklı bir birey olma yolunda ilerlemelerine engel teşkil etmektedir. Henüz fizyolojik olarak yeterli olgunluğa erişmemiş bireylerde karşımıza çıkan erken gebelik sorununun, bu çocukların hem fizyolojik hem de psikolojik açıdan doğuma uyum sürecinin, yetişkin bireylere göre daha zor kabullenilebilir bir durum olduğunu bizlere göstermektedir (UNFPA, 2020). Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'nun ortaya koyduğu riskler doğrultusunda erken evliliklerin sakıncalı yanlarından birisinin de kız çocuklarının cinsel sağlık konusunda yeterli düzeyde bilgi sahibi olmamaları ve bu nedenle gebelikten korunma yollarını da bilmemeleri olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla erken yaşta evlenen kız çocukları HIV enfeksiyonlarına daha fazla yakalanmakta ve bu çocuklar doğum sonrası depresyonlara maruz kalmaktadırlar (Kidman, 2016; Aktepe ve Atay, 2017). Erken yaşta evliliğin kız çocuklarını AIDS'ten koruyacağına olan inanış varlığını sürdürürken; yapılan araştırmalar on sekiz yaş öncesi evliliklerin HIV enfeksiyonu açısından riskli olduğunu ortaya koymuştur (Kasım vd., 2015). Ayrıca erken yaşta evlenen kadınların psikolojik açıdan tanı almalarının, bu konuda desteğe ihtiyaç duymalarının ilerleyen yaşlarda evlenen kadınlara oranla daha fazla olduğu belirtilmiştir (Le Start vd, 2011; Aktepe ve Atay, 2017).

Erken yaşta evliliklerin hem biyolojik hem de psikolojik bir sonucu olarak cinsel problemler ele alınabilmektedir. Özellikle yaşça olgun erkeklerle evlendirilen kız çocuklarının, cinsel yaşama uyum sürecinde yaşadığı olumsuzluklar, cinsel problemleri de beraberinde getirmektedir (Güneş vd., 2016). Yapılan bir araştırma; erken yaşta evlendirilen kız çocuklarının cinsel ilişki isteme oranlarının, yetişkin yaşta evlenen kadınlara göre daha düşük seviyede olduğunu ortaya koymaktadır. Çiftlerin uyumlu bir cinsellik yaşayabilmeleri için yaş faktörü ve cinsel birliktelik açısından uygun zamanın beklenmesi önemlidir (Erulkar, 2013; Aktepe ve Atay, 2017). Çocuk yaşta evlenen kadınların cinsellik hakkında bilgi sahibi olmamaları, eş seçiminde söz haklarının bulunmaması, henüz cinsel olgunluğa erişmemişken ilk cinsel deneyimini böyle olumsuz şartlarda gerçekleştirmeleri, bu kız çocuklarının cinsel yaşamdaki sorunları açıklar niteliktedir. Türkiye'de, 2016 yılında yapılan bir araştırmada, erken yaşta evlenen bireylerin cinsel hayatlarında birtakım sorunlarla karşı karşıya kaldıkları ortaya konmuştur. Ayrıca bu bireylerin evlendikleri gece eşleri tarafından cinsel birlikteliğe zorlanmalarının, diğer normal evlilik yapmış olan kontrol grubundakilere oranla üç kat daha fazla olduğu belirlenmiştir (Güneş vd. 2016). Bu bağlamda erken evlenen kız çocuklarının, normal yaşta evlenen kadınlara oranla cinsel konuda isteksiz olmaları hem psikolojik faktörlerden hem de fiziksel olgunluğa erişmemelerinden kaynaklanmaktadır.

Birçok araştırmada da belirtildiği gibi çocuk yaşta evlilik yapan kız çocuklarının; üreme sağlığı bozuklukları, erken gebelik, erken doğum, anemi ve düşük ağırlıklı yeni doğan, doğum sırası ölüm, ruhsal bunalımlara bağlı tanılamlar, depresyon ve buna bağlı olarak intihar riskleri, anksiyete bozukluğu, heyecan, korku, umutsuzluk vb. durumlarla karşı karşıya kaldıkları görülmüştür. Kız çocuklarının yaşadığı bu sorunlar onların üzerinde hayat boyu sürecek derin yaralar bırakarak ciddi travmalara neden olabilmektedir. Bu nedenle "erken yaşta evlilik" ifadesi sadece, kız çocukların hayatlarını bir eşle devam ettirmelerinin sağlanması anlamına gelmemekte; onların umut dolu geleceğinin önüne çekilen set olarak da düşünülmektedir.

3.2. Erken Yaşta Evliliklerde Eğitim Sorunu

Eğitim, erken yaşta yapılan evliliklerinin hem nedeni hem de sonuçlarına etki eden faktörlerden biri olması açısından oldukça dikkat çekicidir (Balta Peltekoğlu ve Akbayır, 2019). Nitekim eğitimsiz ailelerde yetişen çocukların erken evlilik gerçekleştirme oranı, eğitilmiş ailelerin çocuklarına nispeten daha sık görülmekle birlikte, nişanlanmaları ve evlenmeleri nedeniyle eğitimi yarıda kesilen kız

çocuklarının mevcudiyeti de erken yaşta evliliklerin sonuçlarından birine karşılık gelmektedir. Öyle ki, yapılan bir çalışmada, erken yaşta evlendirilen kız çocuklarının çoğunluğunun liseden mezun olamadıkları ve üniversiteye devam edemedikleri açıkça ortaya konmaktadır (Çağırkan, 2019).

Kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmeleri, yalnızca eğitim hayatlarını kesintiye uğratmakla kalmayıp, kadınların iş hayatına atılmasına, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmasına ve sosyal hayatta etkin bir şekilde var olabilmelerine de engel bir durum olarak değerlendirilmektedir (Cenk, 2019; Çakır, 2014). Kız çocuklarının, çocukluklarını yaşamaları beklenirken, erken yaşta evlendirilmeleri ile omuzlarına yükledikleri evlilik sorumluluğu, hemen ardından ortaya çıkan anneliğin getirdiği yükümlülükler, çocukların yaş ve gelişimlerinin, üzerlerine aldıkları sorumluluklarla baş edebilmelerine yeterli olmamakta, çocuklar bu sorumlulukların ağırlığı altında ezilmektedir. Nitekim erken yaşta sorumluluk altına giren çocuklardaki bu olumsuz etkiler, yetiştirdikleri çocuklara, yani bir sonraki nesle de etki etmekte; sonuç itibarıyla, erken evliliğin bireysel boyuttaki etkileri, toplumsal boyuta da taşınmaktadır. Buna ek olarak, kız çocuklarının erken evlenmeleri, çocukluk dönemlerine yaşamlarına da engel olmakta; bu durum hem bireysel hem de toplumsal manada büyük mağduriyetlere sebep olmaktadır (Duman ve Coşkun,2019).

3.3. Erken Yaşta Evliliklerde Şiddet

Erken yaşta yapılan evlilikler, aile içi şiddet riskini de artırmaktadır (IWCH, 2018). Öyle ki, erken yaşta yapılan evliliklerin aile içi şiddet oranlarını artırdığı gerek UNICEF gerekse diğer literatür çalışmaları vasıtasıyla ortaya konmakta; aile içi şiddetin, duygusal/psikolojik, sosyal, ekonomik, fiziksel şiddet gibi türlerle sınıflandırıldığı da ifade edilmektedir (Anık ve Barlin,2017). Kız çocuklarının maruz kaldıkları fiziksel, psikolojik ve cinsel şiddet, onların temel yaşam alanlarına doğrudan saldırı niteliği de taşımaktadır (Cenk,2019; Doğan ve Kılınç,2013).

Nitekim erken yaşta evlilik yapan katılımcılarla yapılan görüşmelerde elde edinilen bulgular, katılımcıların çoğunluğunun aile içi şiddete uğradığını göstermektedir. Ne var ki bir katılımcı, eşinin kendisine 1-2 kez vurduğunu, bu sebeple çok ciddi bir şiddete maruz kalmadığını beyan ederken; bir başka katılımcı, çocuklarını canı çok yandığı için emzirmek istemediği zamanlarda eşinin kendisini dövdüğünü, buna rağmen şiddet görmediğini ifade etmek suretiyle, erken yaşta evlilik yapan kız çocuklarının yaşadıkları şiddeti “şiddet” olarak dahi tanımlamadıkları, maruz kaldıkları şiddeti normalleştirip, içselleştirdikleri anlaşılmaktadır (Yorgun,2019). Diğer yandan, yapılan bir başka çalışmada, özellikle 15-19 yaşları aralığındaki, eğitim düzeyi düşük genç kızlarda fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalma riskinin daha yüksek olduğu ortaya konmaktadır (Boran, Gökçay, Devocioğlu ve Eren, 2013). Bangladeş’in kırsal bölgesinde 15-19 yaş arası kızların %48’inin son 12 ay içerisinde eşi tarafından fiziksel, cinsel veya her iki şiddete maruz kaldığı ifade edilmektedir (Boran vd., 2013).

Erken yaşta evlendirilen çocukların maruz kaldığı şiddet, yalnızca eşleri ile sınırlı olmayıp; eşlerinin aileleri tarafından da gerçekleştirilebilmektedir. Nitekim 13 yaşında evlendirilen bir katılımcı konuya ilişkin olarak: “: “(...) Eşimin ailesi ve babasıyla aynı evde yaşıyorduk. Babası beni dövmüştü, balkondan aşağı sarkıtmıştı beni. Çok içki içerdi, çok bağırdı. Beni balkondan aşağı sarkıtıp dövmüştü. Hayatım boyunca bunu unutamam (...)” demek suretiyle eşinin ailesi tarafından maruz kaldığı şiddeti dile getirmektedir (Anık ve Barlin, 2017). Yine, aile içi şiddete maruz kalan ve yaşadıkları şiddet karşısında çoğu zaman sessiz kalan kız çocuklarının, yaşadıkları olayların kendilerinde yarattığı travmanın etkisiyle, aynı şiddeti çocuklarına da gösterdiği ve netice itibarıyla, kız çocuklarının maruz kaldığı şiddetin bir döngü etkisi ile çocuklarına yansıdığı veya çocukların şiddeti öğrenmeleri ile şiddet eğilimi gösterdikleri, yapılan çalışmalarla ortaya konmaktadır. Bu bağlamda, aile içerisinde yaşanan bu şiddet döngüsünün nesilleri ve toplumları etkileyen neticeleri göz önünde bulundurulduğunda şiddetin erken yaşta evliliklerin hem nedeni hem de sonucu olarak değerlendirilmektedir (Şimşek, 2019).

3.4. Erken Yaşta Evliliklerde İstismar

Erken yaşta evlilikler cinsiyet ayrımı yapılmaksızın bir istismar olarak değerlendirilmektedir. Kız çocuklarında erken evlilikler, bir insan hakları ihlali olmakla birlikte, cinsel istismarın en sık görülen biçimi olarak ifade edilebilmektedir (Boran vd., 2013). Erken yaşlarda evlenen kız çocuklarında yaşanan gebelikler de ne yazık ki, bu istismarın görünürdeki sonuçlarından yalnızca birine karşılık gelmektedir (Cenk, 2019). Buna ek olarak, Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (TNSA) (2008) verilerine göre; eşler arasındaki yaş farkının en fazla olduğu grubun 20 yaş altında yoğunlaştığı ortaya konmaktadır (Boran vd., 2013). Eşler arasındaki bu yaş farkının, özellikle kız çocuk açısından yaşadığı mağduriyetlere karşı kendini savunması noktasında bir engel teşkil ettiğinden bahsedilebilmektedir. Diğer yandan, kanun nezdinde bir çocukla ilişkiye girmenin suç olması gerekçesiyle yaptırıma bağlanması söz konusu iken; aynı eylemin toplumda “evlilik” adı altında kabul edilmesi ve meşru algılanması oldukça çarpıcıdır (Boran vd., 2013). Erken yaşta evlilik yapan kız çocukların, yaşları ve gelişimlerinin henüz tamamlanmadığı dikkate alındığında ne rızalarının geçerliliğinden ne de yaşadıkları mağduriyetlere karşı mücadele etme cesaretlerinin mevcudiyetinden bahsedilebilecektir. Nitekim erken yaşta yapılan evliliklerin yalnızca cinsel istismarla sınırlı kalmayıp; çocukların fiziksel ve ekonomik istismarının da en açık şekline tekabül ettiği ifade de belirtilmektedir (Boran vd., 2013; Yüksel ve Yüksel, 2014). Öyle ki, çocuklarının okutulmadığı, erken yaşlarda evlenmek durumunda bırakıldığı ve erkeğe bağımlı hale getirildiği ülkemizde, ekonomik şiddetin/istismarın göz ardı edilmesi imkânsızdır (Yılmaz ve Öz, 2017). Öte yandan, ekonomik şiddet mağduru kız çocuklarının erken yaşta evlenmeye daha yatkın olduğunu ortaya koyan bir başka araştırma ise, ekonomik şiddetin erken yaşta evlendirmenin hem sebebi hem de sonuçlarından birine karşılık geldiğini saptaması açısından dikkat çekmektedir (Can Gürkan ve Coşar, 2009).

3.5. Erken Yaşta Evliliklerde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Roller

Toplumsal cinsiyet, bireyin belli bir cinsten olduğuna ilişkin bilgiye, bu bilgi dâhilinde olmak üzere toplumsal düzlemde bireyden beklenenlere ve toplumda bireye biçilen konuma işaret etmekte; bu bağlamda biyolojik cinsiyetten farklı olarak, kültürden kültüre, toplumdan topluma değişiklik göstermektedir (Vatandaş, 2007). Kadın ve erkek cinsiyetine atfedilen roller ve algılar; erken yaşta evlilik yapan kız çocuklarının ev içi işlere ve çocuk bakımına daha yatkın ve eğilimli olduğu yönündeki yaygın inancı beslemekte ve toplumsal sistem içerisinde nesillerce aktarılacak şekilde yeniden üretilmeye devam edilmektedir. Öyle ki, erken yaşta evlenen kız çocuğu, çocukluk ve kadınlık kimliği arasında sıkışmakta; kendisi henüz psikolojik ve fiziksel olarak gelişmemiş olmasına rağmen çocuğunun gelişim ve bakımından sorumlu tutulmakta; ev içi işlerin sorumluluğunu yüklenmekte ve üstüne cinsel yaşamında bilgili ve yeterli olması yönünde eşinin beklentisi ile karşı karşıya kalmaktadır (Şimşek, 2019). Diğer yandan, evlenen kız çocuğunun yaşı ve gelişimi ne düzeyde olursa olsun, toplumda kadın cinsiyetine atfedilen tüm rol ve sorumluluğun kız çocuğundan da beklendiği anlaşılmaktadır (Aydemir, 2011).

Erken yaşta evlenen kız çocukları, çoğu zaman görücü usulü ile evlendirilmekte, eşinin ailesi ile aynı evde ikamet etmekte, annelik rolü ve ev işlerine yardımcı olmak dışında herhangi bir kimliğe sahip olmamaktadırlar (Boran vd., 2013). Bilhassa, evliliğin yalnızca bir tarafının değil, her iki tarafının da çocuklardan oluştuğu ve dolayısıyla ekonomik olarak çiftin ailelerine bağımlı oldukları durumlarda, erken yaşta evlilik yapan tarafların aile büyükleri ile aynı evde ikamet etmeyi tercih ettikleri ya da buna mecbur oldukları anlaşılmaktadır (Anık ve Barlin, 2017).

Yapılan bir çalışmada kız çocuklarının kadınlık ve çocukluk rolleri arasında sıkıştığı, geleneksel rollerin sürdürülmesinin bir aracı haline geldiği vurgulanmaktadır (Duman ve Coşkun, 2019).

Erken evlilikler ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında ortaya çıkan bir diğer sonuç ise, kız çocuklarının toplumdan izole edilmesi olarak ifade edilmektedir. Öyle ki; erken yaşta evlilik yapan çocukların, eğitimi yarıda kesilmekte, ev ve annelik sorumlulukları omuzlarına yüklenmekte; bu

durum, sosyal hayattan ve iş yaşamından uzaklaşmalarına sebep olmaktadır. Diğer yandan, erkenden evlilik yapan kız çocuklarının, ailesi, yakınları ve arkadaşları ile olan iletişimi de engellenmektedir (Boran vd., 2013). Buna ilaveten, yasal olarak evlenmeleri mümkün bulunmayan çocukların genellikle dini törenle evlendirilmiş olmaları, özellikle kız çocuklarının miras ve boşanma konularına ilişkin haklardan faydalanamamaları riskini açığa çıkarmaktadır (Şimşek, 2019).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin erken evlilikler bağlamında ortaya çıkardığı bir diğer neticesi ise, kız çocuklarının anneliğin gerektirdiği sorumluluk ve nitelikleri taşıyamaması olarak ifade edilmektedir. Öyle ki, zaten hali hazırda çocuk olan anneler, henüz kendileri daha gelişip, yetişmemişken bir de doğurdıkları çocuklara annelik yapmakta ve onların bakım ve sorumluluğunu üstlenme rollerini üzerlerine almaktadırlar. Haliyle, bu sorumluluğu taşımakta güçlük yaşayan çocuklar, bu kez hem çocuklarına yeterli olamama hem de bazı durumlarda yaşadıkları mağduriyetlerin travmasını çocuklarına yansıtma riski ile karşı karşıya gelmektedirler. Nitekim yapılan bir araştırmada, erken yaşta evlendirilen katılımcılardan birinin; “Evet. Yani öyle terlikle falan popolarına ellerine vuruyorum. Eşim beni dövünce bende onlara sinirlenip onlara vuruyodum. Çünkü sabrım kalmamış. Ben de sinirimi onlardan çıkarıyorum.” demekle ve bir başka katılımcının ise: “...Ama niye dövdüm biliyo musun? Eşim bana eziyet ediyordu ya, herkes baskı uygulayınca bende patlama noktasına geliyordum onun ufacık hareketi benim gözümde büyüyordu, onu dövüyordum. En basitinden çocuk yerden bir şey alıp ağzına koysa kayınvalidem bana kızıyordu. Ben artık yani o kadar baskı altındaydım ki o yapsa ben fırçayı yiyeceğimi biliyordum. Sırf onlar bana baskı uygulamaları diye ben de oğlumu dövüyodum maalesef.” demek suretiyle, erken yaşta yaptıkları evlilikleri, eşlerini ve eşlerinin ailelerini çocuklarına uyguladıkları şiddetin sorumlusu olarak gördükleri ifade edilmektedir (Şimşek, 2019).

Erken yaşta evliliğin neticeleri yalnızca evliliğin tarafları ile sınırlı kalmamakta, o evlilikten doğan çocukların da kader ve yaşamlarını etkilemektedir (Anık ve Barlin, 2017). Yapılan bir başka araştırmada ise anne olmanın zorluklarını ifade eden katılımcıların, fiziksel gelişimlerini tamamlamamış olmaları nedeniyle evlendikten ancak birkaç sene sonra hamile kalabilmeleri neticesinde sosyal çevrelerinde “kısır” olarak damgalanmalarına; evlendikten sonra hemen hamile kalanların ise henüz gelişmemiş olmaları sebebiyle hem kendilerinin hem de bebeklerinin ciddi sağlık sorunları ile karşı karşıya kalmalarına sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır (Şimşek, 2019). Erken yaşta evlilikler konusunda yapılan bir başka çalışmada, katılımcılardan biri çocuk sahibi olduğunda kendisinin de halihazırda çocuk yaşta olduğunu, çocukları ile birlikte büyüdüğünü, ancak son çocuğu ile annelik duygusunu tam olarak yaşayabildiğini ifade etmektedir (Yorgun, 2019).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği yalnızca erken evliliğin sonuçlarından biri olmakla kalmayıp aynı zamanda bu tür eşitsizliklerin nedeni olabildiği için toplumsal açıdan bir yeniden üretim mekanizması haline dönüşmektedir. Bu bağlamda, erken yaşta yapılan evliliklerin, kız çocuklarını yalnızca sosyal hayattan, eğitimden, iş hayatından uzaklaştırmakla kalmayıp aynı zamanda onların sahip olduğu çocuklar ve en genelde toplum açısından çok daha katmanlı sorunlara yol açacağı ifade edilmektedir.

3.6. Erken Yaşta Evlilikler ve Yoksulluk

Yoksulluk, erken yaşta evliliklerin hem nedeni hem de sonucu olarak değerlendirilmektedir. Erken yaşta evlilik yapan kız çocuklarının eğitim hayatı kesintiye uğramakta, küçük yaşta üstlendikleri ev içi sorumluluklar, çocuk sahibi olma ve çocuk bakımı gibi sorumlulukları nedeniyle de iş hayatına ve sosyal hayata katılmaları engellenmektedir. Bu bağlamda, özellikle adölesan annelerin topluma ve ailesine ekonomik bir katkıları bulunmamakta bu durum ise ekonomik problemleri artırmakta ve dolaylı olarak kişilerin çocukları da bu yoksulluk döngüsünden kendilerini kurtaramamaktadır (Boran vd., 2013). Altındağ'da yapılan bir araştırmada, erken yaşta evlenen kadınların yoksulluğunun derinleştiği, kendilerinden doğan çocukların ise, bu yoksulluğun yeni, savunmasız ve güçsüz paydaşları oldukları ortaya konmaktadır (Duyan, 2010). Yine, yapılan aynı çalışmada, katılımcılarının çoğunluğunun çalışmadığı, bir kısmının dilenerek hayatını devam ettirdiği, evlerine ekonomik katkı

sağlayan kişi sayısının az olduğu ve bu durumla tezat bir şekilde, bakım ve sorumlulukları altında olan çocuk sayılarının ise fazla olduğu vurgulanmaktadır (Duyan, 2010). Erken yaşta evliliklerde yoksulluk döngüsünün etkilediği kesim yalnızca kız çocukları ve onların çocuklarından ibaret olmayıp, erken yaşta evlilik yapan erkek çocuklarının da ağır bir yük ve ekonomik sorumluluk altına girdiği ifade edilmektedir. Roman mahallelerinde gerçekleştirilen bir saha araştırmasında, erken yaşta evlenen erkek çocukların çoğunlukla kayıt dışı (çocuk işçi olarak) ve sokaklarda çalıştıkları tespit edilmiştir (Taylan, 2016; Taylan ve Barış, 2015). Sonuç itibarıyla, erken evliliğin hem nedenlerinden hem de sonuçlarından biri olan “yoksulluk” sorunu, yalnızca erken yaşta evlenen kız çocuklarını değil, onların çocuklarını ve erken yaşta evlilik yapan erkek çocukları da mağdur etmektedir. Erken yaşta evlilikler ve yoksulluk konusunda yapılan araştırmalar doğrultusunda yaşanan yoksulluğun hem bireysel hem de toplumsal boyutta etkilerinden söz edilebilmektedir.

3.7. Erken Yaşta Evlilikler ve Boşanma

Erken yaşta evlilikler boşanma olgusu üzerinde büyük bir paya sahiptir. Yapılan araştırmalar da erken yaşta evlenenlerin boşanma olasılıklarının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır (Bumpass vd., 1991). Yine, yapılan bir başka araştırmada, erken yaşta yapılan evlilikler, boşanma nedenleri arasında sayılmaktadır (Kitson ve Holmes, 1992). Diğer taraftan, Amerika’da gerçekleştirilen bir başka çalışmada ise, 20 yaş altında evlilik yapanların 20 yaş ve üzerindekiyle göre daha fazla boşandığı sonucuna ulaşılmıştır (Glenn ve Supancic, 1984).

Erken yaşta yapılan evliliklerde boşanma olasılığının daha yüksek olmasının en önemli nedenlerinden biri, evliliğin taraflarının henüz fiziksel ve psikolojik gelişimlerini tamamlamamış olmaları ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Öyle ki; erken yaşta evlenen çocuklar, gençlik hayatı yaşamadan, sosyal hayatlarını ve eğitimlerini yarıda keserek evlilik yapmakta, evliliğin ve çocuk sahibi olmanın gerektirdiği sorumluluğun altında ezilmektedirler. Diğer yandan, sosyal hayatlarında, eğitimlerinde yeteri kadar bilgi ve tecrübe kazanamayan çocukların; evliliğin ne anlama geldiği, neleri gerektirdiği gibi hususlarda ihtiyaç duyulan nitelikleri henüz kazanmadıkları gözlemlenmektedir. Nitekim avukatların boşanma üzerine düşüncelerini tespit etmeyi amaçlayan bir araştırma, kız çocukların bilhassa çoğu zaman evde gördükleri baskıdan kurtulmak amacıyla, hayat tecrübesi edinmeden evlendiklerini ve çocuk sahibi olduklarını ortaya koymaktadır. Diğer yandan, aynı araştırmada evliliğin diğer tarafı olan erkeklerin ise, yine bekâr hayatı yaşamadan, eş, çocuk ve aile geçindirme sorumluluğu üstlendiklerine; buna rağmen, bekârlık hayatına hem kız çocukların hem de erkek çocukların içten içe imrenmeye devam ettiklerine dikkat çekilmektedir. Netice itibarıyla, bu sorumluluk ve imrenme duygusu arasındaki çikmazla baş edemediklerinde, bu sefer de çiftlerin birbirlerini ve evlilik düzenlerini yıpratmaya başlayıp, ilişkilerini de çoğu zaman boşanma ile sonuçlandırdıkları anlaşılmaktadır (Tarhanacı, 2017).

4. Sonuç ve Öneriler

Erken yaşta evliliğin bireysel ve toplumsal etkileri ve sonuçlarını ele alan bu derlemede, bilhassa evliliğin tarafı olan kız çocuklarının yaşadıkları mağduriyetin öne çıktığı gözlemlenmektedir. Diğer yandan, erken yaşta evlenen çiftlerin diğer tarafını oluşturan erkeklerin de bir kısmının yine çocuk olduğu dikkate alındığında, mağduriyetin çift taraflı yaşandığından da şüphe bulunmamaktadır. Nitekim erken yaşta evlenen çocuklardan dünyaya gelen bebeklerin de bu evliliklerin sebep olduğu etkilerden nasibini aldığı da düşünüldüğünde; erken yaşta evliliğin sonuçlarının bireysel boyuttan toplumsal boyuta taşındığı ve netice itibarıyla ulusal veya küresel bir soruna tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Buna ek olarak, erken yaşta yapılan evliliklerin nedenleri ile sonuçlarını tam manasıyla birbirinden ayırmanın da mümkün olmadığı düşünülmektedir. Eğitimsizlik, yoksulluk, aile içi şiddet, istismar, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, erken yaşta evliliklerin en önemli motivasyonları olmakla beraber; aynı zamanda erken yaşta evlilik yapan çocukların maruz kaldığı etkilere de karşılık gelmektedir.

Derleme Makalesi

Erken yaşta evlilikler konusunda yapılandırılmış ve profesyonel devlet politikaları ile bu sorunun üstesinden gelmek ve sorunu en aza indirmek mümkündür. Erken yaşta evlilikler konusunda mikro ve mezzo müdahalelerin yanında daha çok makro boyutta çalışmalara önem verilmeli, koruyucu, önleyici ve bilgi ve bilinç artırıcı çalışmaların multidisipliner bir boyutta gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca erken yaşta evliliklere bağlanan yaptırımların artırılması, kamu görevlilerin bildirim yükümlülüğünün ve adli- idari makamların vaka takibi üzerindeki denetimlerinin artırılması, okul öncesi eğitimden başlamak üzere toplumsal cinsiyet eşitliği dersinin, öğrencilerin yaş ve gelişimine uygun olarak zorunlu müfredata eklenmesi, üniversite kadın ve çocuk merkezlerinin çalışmalarını ve projelerini bu bağlamda geliştirmesi, dini nikâhın tek başına “yok” hükmünde olduğunun, bilhassa Diyanet İşleri Başkanlığı gözetiminde tüm din görevlilerine bildirilmesi, resmi nikâhı bulunmayan çiftlere dini nikâh kıyan din görevlilerinin cezai ve idari yaptırımlarla muhatap kılınması gibi önlemlerle sorunların en aza indirilmesinin mümkün olabileceği düşünülmektedir. Yine, erken teşhis tanı programlarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması, boşanma kararı alan çiftlerin danışman desteğinden faydalandırılması, erken yaşta evliliklerin en çok gerçekleştiği riskli bölgelerin tespiti ile bu bölgelerde yürütülecek çalışma ve projelerin artırılması, yoksulluk konusunda yardım ve güçlendirme çalışmalarının gerçekleştirilmesi, istismarın toplumun tüm kesimlerinde açıkça tanımlanması, tüm eğitim kademelerinde destekleyici rehberlik çalışmalarına öncelik verilmesi, şiddetle mücadele bağlamında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi (ŞÖNİM) gibi birimlerin yetki ve sorumluluklarının artırılması ve erken müdahalede fırsatlarının sağlanması, erken yaşta evlilik riski taşıyan çocukların okullarda belirlenmesi ve çocukların eğitime katılımı ve sürekliliğinin sağlanması, erken yaşta evlilik konusunda birinci basamak sağlık kuruluşları ile hastane birimleri ile çalışmalar yapılmasının yarar sağlayacağı düşünülmektedir. Zira erken yaşta evliliğin önüne geçebilmek amacıyla, önce kanun koyucunun ve onun uygulayıcısı pozisyonunda bulunan kamu görevlilerinin politikalar geliştirmesi beklenmektedir. Diğer yandan bu politikaların yalnızca yasalar nezdinde ortaya konması yeterli olmamakta, toplumun tüm katmanlarına eğitimler vasıtası ile duyurulması ve öğretilmesi de önem taşımaktadır. Bu bağlamda, İstanbul Sözleşmesi gibi kadınları ve çocukları önceleyen; kadına karşı ayrımcılığın önlenmesine yönelik taraf devletlere yükümlülükler yükleyen sözleşmelerin feshedilmesi yerine, sözleşmenin tam manasıyla uygulanmasını önceleyen tedbirlerin alınmasına enerji harcanmasının gerekliliği öne çıkmaktadır.

Kaynakça

- Aktepe, E. & Atay, İ.M. (2017). Çocuk evlilikleri ve psikososyal sonuçları. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 410-420. doi:10.18863/pgy.310791
- Anık, M., & Barlin R. (2017). Türkiye'de çocuk gelinler sorunu: Balıkesir örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6, 1827-1841.
- Bahadır Yılmaz, E., & Öz, F. (2017). Kadın hastaların ekonomik şiddete ilişkin deneyimleri ile kadının çalışmasına yönelik tutumları. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6 (3), 97-103.
- Balta Peltekoğlu, F., & Akbayır, Z. (2019). Davranışsal içgörü ve halkla ilişkilerin kesişim noktası: çocuk gelin sorununda medyada farkındalık ve davranışsal halkla ilişkiler. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6 (2), 827-844.
- Boran, P., Gökçay, G., Devocioğlu, E., & Eren, T. (2015). Çocuk gelinler. *Marmara Medical Journal*, 26 (2), 58-62.
- Bumpass, L., Martin, T., & Sweet, J. (1991). The impact of family background and early marital factors on marital disruption. *Journal of Family Issues*, 12, 22-42.
- Burcu, E., Yıldırım, F., Sırma, Ç. S., & Sanıyaman, S. (2015). Çiçeklerin kaderi: Türkiye'de kadınların erken evliliği üzerine nitel bir araştırma. *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, (73), 63-98.
- Can Gürkan, Ö., & Coşar, F. (2009). Ekonomik şiddetin kadın yaşamındaki etkileri, *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim Ve Sanatı Dergisi*, 2(3), 124-129.
- Cenk, K.K. (2019). *Yarım kalan çocukluk: Kilis örneğinde çocuk gelinler*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Çağırkan, B. (2019). Erken yaşta yapılan evlilikler ve aile kurumuna etkisi üzerine bir alan araştırması: Bitlis il merkezi örneği. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 52-61.
- Çocuk Koruma Kanunu. (2005). T.C. Resmî Gazete, 25876, 15 Temmuz 2005. [Erişim adresi: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5395.pdf> , Erişim tarihi: 02.05.2021.]
- Doğan, S., & Kılınc, Ö.E. (2013). Çocuk gelinler bilgi seti: çocuk evlilikleri ve ekonomi. *Uçan Süpürge Yayınları*.
- Duman, N., & Coşkun, B. (2019). “Çocuk yaşta evlilik” ya da “çocuk gelin” olgusuna psikososyal bir bakış. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 4 (2), 267-276.
- Duyan, G.Ç. (2010). Yoksulluğun kadınlaşması: Altındağ örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21 (21), 19-29.
- Ekici, A. (2018). *Çocuk gelin olarak evlilik yapmış kadınların ruh sağlığının araştırılması* (Master's thesis, Hasan Kalyoncu Üniversitesi).
- Eray, Ş., Uçar, H. N., & Murat, D. (2019). Evlilik?-Evcilik?: çocuk gelinler ve ilişkili ruhsal hastalıklar. *Van Tıp Dergisi*, 26(4), 445-451.
- Erdoğan, D. (n. d.). Türkiye'de çocuk gelinler sorunu. 30 Nisan 2021 tarihinde http://www.academia.edu/6459715/Turkiyede_Cocuk_Gelinler_Sorunu adresinden erişildi.
- Erulkar, A. (2013). Adolescence lost: The realities of child marriage. *Journal of Adolescent Health*, 52(5), 513-514.

Derleme Makalesi

- Glenn, N. D., & Supancic, M. (1984). The social and demographic correlates of divorce and separation in the United States: An update and reconsideration. *Journal of Marriage and the Family*, 563-575.
- Gök, M. (2016). Child marriages in Turkey with different aspects. *Journal of Human Sciences*, 2222-2231.
- Gülada, M. (2020). İnsan ticareti bağlamında çocuk evliliğini önlemeye yönelik UNICEF tarafından hazırlanan kamu spotu reklamları üzerine inceleme. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 144-168.
- Güneş, M., Selçuk, H., Demir, S., İbiloğlu, A.O., Bulut, M., Kaya, M.C., Yılmaz, A., Atli, A., & Sır, A. (2016) Marital harmony and childhood psychological trauma in child marriage. *Journal of Mood Disorders*, 6:63-70. doi: 10.5455/jmood.20160425100345
- IWCH. (2018). [Erişim Adresi: <https://iwchc.org/resources/facts-child-marriage/>, Erişim tarihi:24.10.2021.]
- Kasım, B., Cem, U., Mustafa, K., Süleyman, S., İsmail, B., Ubeydullah, D., & Süleyman, G. (2015). Evaluation of the early age married girls applying to our department. *Open Journal of Pediatrics*, 5(04), 334.
- Kıran, E. (2017). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında Türkiye’de çocuk gelinler. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-8.
- Kidman R (2016) Child marriage and intimate partner violence: a comparative study of 34 countries. *Int J Epidemiol*, 1-14.
- Kitson, G. C., & Holmes, W. M. (1992). Portrait of divorce: Adjustment to marital breakdown: Guilford Press.
- Le Strat, Y., Dubertret, C., & Le Foll, B. (2011). Child marriage in the United States and its association with mental health in women. *Pediatrics*, 128(3), 524-530.
- Tarhanacı, M. (2017). Boşanma avukatlarının anlatısıyla Trabzon’da aile ve boşanma olgusu. *İmgelem*, 1 (1) , 89-120 .
- Taylan, H.H. (2016). Sakarya roman ailelerinde erken evlilik araştırması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 52, 221-228.
- Uluç, G., Erçetingöz, A., & Süslü, B. (2018). Hukuki ve toplumsal boyutuyla çocuk gelin olgusu ve 2010 sonrası türk sinemasının çocuk gelinleri. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 10(4), 75-94. doi:10.17932/IAU.IAUD.m.13091352.2018.4/40.95-120
- UN (1959). Çocuk Hakları Bildirisi. [Erişim adresi: http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf Erişim tarihi: 15.04.2021.]
- UNFPA, B. (2020). *Çocuk yaşta, erken ve zorla evliliklerin sağlık riskleri ve sonuçlarına çok sektörlü yaklaşım*.
- UNICEF (2004). Çocuk haklarına dair sözleşme. [Erişim adresi: <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> , Erişim tarihi: 15.04.2021.]
- UNICEF (2019). “Dünya Geneline Çocuk Evliliği İstatistikleri, [Erişim adresi: [https:// www.unicef.org/stories/ child- marriage -around –world](https://www.unicef.org/stories/child-marriage-around-world) , Erişim Tarih: 01.05.2020
- Uysal M.T., Eren G.T., & Şimşek E. (2019). Sosyo-kültürel özellikler bağlamında erken evlilikler: Ağrı örneği. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 9 (1), 349-375.

Derleme Makalesi

- Yorgun, E. (2019). *Yarım kalan çocukluk: Erken evlilikler ve çocuk yetiştirmede karşılaşılan problemler: Ardahan ili örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yüksel, H Yüksel, M. (2014). Çocuk ihmali ve istismarı bağlamında Türkiye’de çocuk gelinler gerçeği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), 1-24.

Extended Summary

Early marriages, which correspond to child marriages, is a global problem. Although it is commonly considered that early marriages impact girls, it should not be ignored that boys are also victims of early marriage. It can be seen that the motivation for early marriage formation and the consequences of early marriage are mutually reinforcing processes.

Various studies and researches reveal that early marriages have negative physical and mental effects on children. It is stated that girls who marry at a young age do not utilize birth control techniques because they lack expertise or are compelled to do so, leaving them vulnerable to early pregnancy. This situation poses many risks for the physically and psychologically immature mother and also for the baby. Heavy duties without obtaining life experience and abilities create a structure that is detrimental to an individual's mental health and results in an unhealthy family environment.

Studies have shown that the risk of domestic violence is higher in early marriages. Considering that they do not stay in an independent home but live with their family elders, it is understood that the violence against girls may not only come from the spouse alone. On the other hand, it is stated that the victim girls sometimes use violence against their own children due to the trauma of the violence they are subjected to and the heavy responsibility they carry, and domestic violence affects families first, then generations and societies as a vicious circle.

Girls who married at a young age are reportedly exposed to one of the most prominent forms of sexual abuse. On the other hand, it is understood that the abuse is not only limited to the sexual aspect, but also occurs in the physical and economic context. The inability of children to protect themselves against the perpetrator of the abuse also prepares the ground for the deepening, increasing and continuing of their victimization.

Gender perceptions and roles, which are one of the most important motivations of early marriages, also correspond to the results of these marriages. It is broadly acknowledged that girls who marry at a young age are primarily responsible for household and child care and are unable to continue their education or careers. This situation, which renders them victims, creates a framework for the continuation of the gender stereotypes they should contend with.

While having education and skills is a significant advantage in the employment and career market, early marriage hinders children's education and prevents them from benefiting from these opportunities. For this reason, it is not possible for children who cannot continue their education to hold on to their business and professional life. This directly causes the families these children founded and the children they raise to suffer from the same cycle of poverty.

As a result, it can be stated that early marriages correspond to an important problem in the world. It is understood that early marriages cause multidimensional problems such as the interruption of girls' education life, increase of domestic violence, abuse, poverty and divorce, reproduction of gender stereotypes, and negative effects on girls' physical and mental health. In the solution of this problem, it is important not only to regulate the legal legislation, but also to develop, adopt and disseminate public policies that will lead to the prevention of early marriages and consequently the work of non-governmental organizations, women's and children's rights centers, trainings on gender equality issues, courses added to the curriculum. Early marriage is a serious violation of children's rights in terms of the damages it causes. In this context, it is indisputable that the measures to be taken and the practices to be developed will not only contribute to the lives of children but also to the growth of healthy individuals in the society.

Sağlık Sistemindeki Çocukların Sağlık Hakları

Emine BAYBABA¹

Emine YURDAKUL ERTÜRK²

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geliş Tarihi : 02/03/2022

Makale Kabul Tarihi : 20/03/2022

Anahtar Kelimeler: Çocuk Hakları, Çocukların Sağlık Hakları, Sağlık Sistemi

ÖZET

Çocukların bedensel, mental, duygusal, sosyal açılardan hür, saygın, onurlu ve sıhhatli şekilde gelişebilmelerini ve en iyi şekilde yaşamlarını devam ettirmelerini hedefleyen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan temel bir haklardan biri çocuğun sağlık hakkıdır. Sağlık hakkı bağlamında çocuk hastaların da tıbbi kararlara katılımlarını sağlama çabası her geçen gün önem kazanmaktadır. Tıbbi onam için gereken 18 yasal yaş sınırının altında bulunan çocukların özerkliklerinin korunması, tıp etiğinde göz önünde bulundurulması gereken bir durum olmalıdır. Doktorlar ve diğer sağlık profesyonelleri tarafından, çocuk hastalara özel bir yer verilerek, aile ve yasal temsilcilerle uzlaşarak çocukların talepleri, beklentileri ve seçimleri dikkate alınarak çocuğun katılımı sağlanmalıdır. Bu çalışma ile çocuk hakları konusunda sağlık çalışanlarının duyarlılıklarına "farkındalık oluşturarak" katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Health Rights of Children in The Health System

ARTICLE INFORMATION

Submission Date : 02/03/2022

Accepted Date : 20/03/2022

Keywords: Children's Rights, Children's Health Rights, Health System

ABSTRACT

The right to health of the child is one of the fundamental rights entrenched in the United Nations Convention on the Rights of the Child, which aims to enable children to develop physically, mentally, emotionally, and socially in a free, dignified, and healthy manner and to live their lives to the greatest extent possible. Within the context of the right to health, the effort to ensure child patients' participation in medical decisions is gaining importance. Protecting the autonomy of children under the legal age of 18 required for medical consent should be a consideration in medical ethics. The participation of the child should be ensured by taking into account the demands, expectations and choices of the children. Doctors and other health professionals should be attentive to children in this regard and be able to agree with their legal representatives. Within this scope, this study aimed to contribute to the sensitivities of health workers about children's rights by "raising awareness".

1. Çocuk, Çocukluk, Çocuk Hakları, Çocuk Hakları Sözleşmesi

Çocuk tanımlaması, yaş seviyelerine göre zihinsel ve bedensel gelişimi için yeterli olgunluk düzeyine henüz erişmemiş kişiyi ifade etmektedir. Çocukluk ise, belirli bir süre ve toplum nezdinde çocuk olarak kabul gören bireylerin niteliklerini göstermektedir. Bu nedenle çocukluk, toplumca

¹ Hemşire, Sağlık Bakanlığı Ordu Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesi, anestemine2852@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5740-397

² Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk sağlığı ve Hastalıkları Ana Bilim Dalı eyurdakul52@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-5366-647X

onaylanmış sosyal kurgu olmasının yanında yetişkin hayatına dâhil olmayı sağlayan özelliklerden mahrum olmayı da ifade eden bir kavramdır. Kişi, yaşamının çocukluk döneminde hususi bir hukuk statüsüne bağlıdır (Algan, 2021).

Çocukları toplumun geleceği olarak düşündüğümüzde, onların yaşadıkları sorunların tespiti ve bu sorunların giderilmesi de ciddi bir durumdur. Çağdaş manada çocukların korunma düşüncesinin gündeme gelmesi, sanayi devriminin başlangıcına kadar uzanmaktadır.

Devam eden süreçte yetişkinler gibi çocukların da temel haklara sahip olma düşüncesinden kaynaklı Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (BMÇHS) kabulü sağlanmış ve bu sözleşmeyi imzalayan taraf devletler çocuklara yönelik politikalarını bu bildirme ile şekillendirmişlerdir (Karakaş ve Çevik, 2016).

Çocuk hakları, hukuken ya da etik olarak tüm dünya çocuklarının doğumları ile sahip oldukları, temel haklardır. Bu kavram, insan hakları kavramının içinde alınması gereken bir konudur. Dünyanın birçok bölgesinde yaşanan insan hakları ihlalleri, çocuk hakları yönüyle daha büyük sınırları içinde yer alan ve giderek büyüyen, müdahalesi zor bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların yetişkinlerden farklı olarak bedensel, ruhsal gelişimsel ve davranışsal niteliklerinin olduğu, devamlı büyümesi ve gelişiminin sürdüğü farkındalığı ile bakımlarının toplumsal bir sorumluluk ve bilimsel bir yaklaşımla herkes tarafından bu sorumluluğun yüklenilmesinin elzem olduğu bu görüş, Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi ile biçimlendirilmiştir. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre; 2020 yılsonu itibarıyla, Türkiye nüfusu 83 milyon 614 bin 362 kişi iken bunun 22 milyon 750 bin 657'sini çocuklar oluşturdu. Çocuk nüfusun %51,3'ünü erkek çocuklar, %48,7'sini kız çocuklar oluşturdu. Birleşmiş Milletler'e (BM) göre; 0-17 yaş grubunu içeren çocuk nüfus, 1970 yılında toplam nüfusun %48,5'ini oluştururken bu oran 1990 yılında %41,8 ve 2020 yılında %27,2 oldu. Nüfus projeksiyonlarına göre; çocuk nüfus oranının 2025 yılında %26,6, 2030 yılında %25,6, 2040 yılında %23,3, 2060 yılında %20,4 ve 2080 yılında %19,0 olacağı öngörülmektedir (İstatistiklerle Çocuk, 2020). Bu verilerden hareketle, Türkiye'de çocuklarla ilgili her türlü çalışma önemli ve önceliklidir (İstatistiklerle Çocuk, 2020).

1995 yılında TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi) tarafından onaylanan Çocuk Hakları Sözleşmesi elli dört madde olup içeriğinde kişisel özgürlükler, çocukların bakımı, fiziksel ve kişisel bütünlük, yeterli yaşam standardı, sağlık ve sağlık bakım hizmetleri, çevre ve eğitimi, oyun ve boş zaman, çocuklar ve yargı, çocuk işçiliği, göç ve vatandaşlık, çocuklar ve şiddet gibi konularda ayrıntılı düzenlemeler getirmektedir. Bu sözleşmeye göre ister zengin ister yoksul olsun dünyadaki bütün toplumlarda en yoksul, en dezavantajlı ve genellikle en ihmale uğrayan çocuklar, gerek eldeki kaynakların kullanımında, gerekse gösterilecek çabalarda birinci derece önceliğe sahip olmalıdır.

BM'nin 20 Kasım 1989'da oybirliği ile kabul ettiği sözleşmeye göre, çocuk hakları yaşam hakkı, gelişme hakkı, korunma hakkı ve katılım hakkı şeklinde sınıflandırılmıştır. Buna göre:

a) Yaşam ve Sağlık Hakkı:

Çocuğun yaşam hakkına sahip olması ve bunun sağlanması için uygun yaşam koşullarının sağlanması, çocuğun tıbbi bakımının, beslenmesinin, barınmasının karşılanması gibi esas ihtiyaçlarını öngören haklardır.

Çocuğun yaşama hakkı ve can güvenliği tüm özgürlüklerinin ilk şartıdır. Yaşama hakkı ve can güvenliği yoksa vücudu üzerinde bireyin özgürlüğünden yoksun olması, o kişide iç huzurun ve diğer özgürlüklerinin sağlanması mümkün değildir. Bundan dolayı, toplumda devlette kişinin bu haklarına dokunamaz ve çocuklar da bu haklara sahiptirler (Fendoğlu, 2014).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Anayasası'nın başlangıç tarafında, en yüksek seviyede herkesçe ulaşılabilir olan sağlık hizmetinden yararlanma olarak belirtilen sağlık hakkından faydalanmada; ırk, din, siyaset, düşünce, ekonomik ve sosyal açıdan bireyler arasında ayrımcılık yapılmaması gerekmektedir. Bundan dolayı devlet tarafından mümkün olan sağlık koşullarını kişilere sunulurken,

bireylerin etnik kökeninden, inancından, siyasi görüşünden veya maddi ve sosyal konumundan dolayı herkese eşit davranılmaması ya da hizmetin sunumundan kaçınılması veya kötü şekilde sunulması, sağlık hakkının ihlal edilmesi sonucuna varacaktır. Bu konuda sağlık bakım hizmetinde çalışanların da devletçe etkin şekilde denetimlerinin yapılması ve sağlık hakkının herkese eşit şekilde sunulması sağlanmalıdır. Toplumda barışın ve güvenliğin devam ettirilmesi için tüm insanların sağlığına dikkat edildikten sonra, sağlık hakkının kullanılması için bireyin devlet ile tam bir uyum içinde olması ve tıbbin imkânlarının herkes için ulaşılabilir olması sağlığın tam olarak sağlanması konusuna dikkat çekilen DSÖ anayasasında tüm devletlerin sağlık hakkının gerçekleştirilmesinde sorumluluklarının olduğuna dikkat çekilmiştir (Ertan, 2012).

Çocukların en iyi şekilde yaşamlarını devam ettirmeleri ve bedensel, mental, duygusal, sosyal açılardan hür, saygın, onurlu ve sıhhatli şekilde gelişebilmelerini hedefleyen BMÇHS'de de temel bir hak olarak, çocukların sağlık hakkının olduğu ifade edilmektedir. Sağlıklı yaşama konusunda sözleşmede çocuğun yaşamının korunması ve gelişiminin sağlanması başta 18. madde olmak üzere, bunu izleyen 19., 20., 21. ve 22. maddelerde kesin düzenlemelerle kayıt altına alınmıştır. Diğer yandan zihinsel ya da bedensel özürlü çocuklar için de özel bir düzenleme 23. Maddede ifade edilmektedir. Bu madde, bu durumdaki çocukların saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz bir yaşama sahip olmalarını kabul eden; özel bakımdan yararlanma hakkını belirleyen; olanaklar ölçüsünde ücretsiz olmak üzere özürlü çocuğun eğitimi; meslek eğitimi; tıbbi bakım hizmetleri; rehabilitasyon hizmetleriyle; bir işte çalışabilecek duruma getirme hazırlık programları ile dinlenme ve eğlenme olanaklarından etkin olarak yararlanmasını sağlayan çok önemli bir maddedir. Sözleşmenin sağlığa ilişkin asıl düzenlemeleri ise 24. Madde'de açıkça şu şekilde ortaya konulmuştur:

Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanırlar. Taraf Devletler, hiçbir çocuğun bu tür tıbbi bakım hizmetlerinden yararlanma hakkından yoksun bırakılmamasını güvence altına almak için çaba gösterirler. Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak uygulanmasını takip ederler ve özellikle:

- Bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi; bütün çocuklara gerekli tıbbi yardımın ve tıbbi bakımın temel sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilerek sağlanması; temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını göz önüne alarak hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi; anneye doğum öncesi ve sonrası uygun bakımın sağlanması; bütün toplum kesimlerinin özellikle ana-babalar ve çocukların, çocuk sağlığı ve beslenmesi, anne sütü ile beslenmenin yararları, toplum ve çevre sağlığı ve kazaların önlenmesi konusunda temel bilgileri elde etmeleri ve bu bilgileri kullanmalarına yardımcı olunması; koruyucu sağlık bakımlarının, ana-babaya rehberliğini, aile planlanması eğitimi ve hizmetlerinin geliştirilmesi amaçlarıyla uygun önlemleri alırlar.
- Taraf Devletler, çocukların sağlığı için zararlı geleneksel uygulamaların kaldırılması amacıyla uygun ve etkili her türlü önlemi alırlar.
- Taraf Devletler, bu maddede tanınan hakkın tam olarak gerçekleştirilmesini tedricen sağlamak amacıyla uluslararası iş birliğinin geliştirilmesi ve teşviki konusunda karşılıklı olarak söz verirler. Bu konuda gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.

Bu maddelerden anlaşılacağı gibi çocukların her anlamdaki sağlık hizmetlerinden yararlanması vazgeçilmez bir koşul ve aynı zamanda "küresel" bir taahhüttür.

BMÇHS'nin 2. Maddesinde; çocuğun özel yasalarla korunarak ve başka yollarla sağlıklı şekilde, özgürlük ve saygınlık içinde fiziksel, mental, etik, manevi ve toplumsal açılardan gelişimine fırsat veren imkânlardan yararlanmasının kolaylaştırılmasından bahsedilmektedir. Sözleşmenin 4.

Maddesinde ise; çocuğun sağlıklı gelişme ve yetişme hakkı olduğundan, toplumsal güvenlik koşullarından faydalanarak bunun sağlanmasından bahsedilmektedir. Bunun yanında devletin bu doğrultuda çocuk ve annesine özel bakım ve korunma imkânları oluşturma yükümlülüğü olduğu da vurgulanmaktadır. Bu koşulların doğum öncesi ve doğum sonrası bakımını da kapsamı yine burada ifade edilmektedir (Dede, 2017).

Çocuğun her birey gibi yaşama hakkının kutsal olması, maruz kaldığı tahribatin içinde yaşadığı topluma etki edeceği farkındalığıyla meydana getirilen sistemlerde Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne sıkı sıkıya bağlı kurallara uyulması dünyanın refah düzeyinin artması için elzendir (Gözübüyük, Duras, Dağ ve Arıca, 2015).

b) Gelişme Hakkı:

Gelişme; gücünü ve imkânlarını arttırmak, işler hale getirmek, ileriye taşımak ve daha da çoğaltmaktır. Bir insan hakkı anlamında gelişme hakkı, bireylerin, grupların ve halk topluluklarının haklarından olup, tüm insan haklarının meydana getirilmesine imkân sağlayacak ekonomik, siyasal ve kültürel ilerlemeyi sağlayan ve bu kapsamdaki gelişmelerden faydalanmayı anlatan bir haktır (Bueren, 1995). Bir çocuk hakkı olarak gelişme hakkı, çocukların gelişmekte olan insanlar olarak bu dönemlerinde desteklenmelerini ifade eden çocuk haklarının kilit unsurlarındandır (Peleg, 2012).

c) Korunma Hakkı:

BMÇHS'nin 19 maddesi, çocukların ebeveynleri veya bakımını üstlenen başkalarıyla yaşarken, bedensel ve ruhsal şiddetin her türünden korunmalarını ifade etmektedir. Yine bu maddenin ikinci paragrafında, sosyal ve eğitsel tedbirlerin, bilhassa da çocuklara ve ailelerine gereken desteğin verilerek çocuğun şiddet, istismar ve sömürüden korunmasının uygun olacağını ifade etmektedir (Akyüz, 2021).

Çocukların bedensel, zihinsel ve ekonomik yönden güçsüz ve yetişkinlere bağımlı olmaları sebebiyle bir taraftan incitilmeye, ihmal ve istismara daha açık olmaları, diğer taraftan idrak etme ve yargılama kabiliyetlerinin tam anlamıyla gelişmemiş doğaları olması nedeniyle, çocukluk döneminde bireylere özel haklar tanınmasının gereğesi olmaktadır. Bu haklar çocuğun somut ve soyut varlığının korunmasını ele almaktadır. Çocuğun korunmasını amaçlayan haklar ilk olarak çocuğun incinebilir ve güçsüzlükle bağdaşan doğasından hareketle kabul görmüş haklardır. İhmal ve istismardan, her biçimdeki cinsel sömürü ve suiistimalden, ahlaksız ve etik açıdan zararlı olan eylem ve düşüncelerden, kaçırılma, satılma, ekonomik sömürü ve her türlü tehlikeli işte çalıştırılmaya karşı korunma hakları, çocuğun incinebilir ve kırılğan doğasına dayandırılabilir anayasal haklardan olduğu kabul edilmiştir (Algan, 2021).

Çocuk haklarının hayata geçirilmesi, zayıf ve kırılğan durumda olan çocuktan yana taraf olunmasıdır. Bunun yolu doğrudan veya dolaylı yönden çocuğu etkileyen tüm kararlarda "çocuğun üstün yararı" ilkesinin göz önünde bulundurulmasının gereğidir. Türk hukukunda "çocuğun yüksek yararı" şeklinde ifade edilen ilke, çocuğun menfaatleri ile başka menfaatlerin çatışması durumunda, göz önünde bulundurulması gereken çocuğun menfaatleri olmalıdır (Akyüz, 2013). Çocuğun yararı kavramı ile çocuğun kısa vadeli dar ve bencil çıkarları değil uzun vadeli, kapsamı geniş olan, gelecekte ve toplumsal çevre içindeki çocuk yararından bahsedilmektedir. Buna göre yüksek yarar kavramı, çocuğun, bedensel, duygusal, sosyal, kültürel, ahlaki hukuki, ekonomik yönlerden sağlıklı, dengeli ve özgür şekilde geliştirilmesi ve korunmasıdır. Daha somut bir ifade ile, çocuğun sevgiyle, özenli bakımla, normal bedensel, zihinsel ve duygusal gelişme, hastalıklardan korunma, temel sağlık ve eğitim, imkanlarına sahip olma çocuk gelişiminin, çocuğun yüksek yararının olmazsa olmaz unsurlarıdır. Bütün bu hakların her şartta ebeveynler ve toplum tarafından çocuğa sağlanması gerekir. Çocuk bütün bu olanaklarla yetiştirilmiş bir kişi olduğunda, kendisini ilgilendiren bir konuda, kendi yararı için, nasıl bir karar verecekse, çocuk için karar verme statüsündeki kişinin de aynı yönde karar vermesinin sağlanması ile çocuğun yüksek yararı korunmuş olacaktır (Grassinger, 2009).

d) Katılma Hakları:

Katılım, kişinin kendi hayatını ve yaşadığı toplumu etkileyen kararları paylaşma sürecidir. Bundan dolayı katılım, demokrasinin temelidir. Katılım hakkı, aile içi demokrasi, genel demokrasi kültürünü gerçekleştirmede ve çocuğun onuru ve özerkliğinin sağlanmasında elzem bir koşuldur. Katılım hakkı, çocuk haklarının öznesi olarak çocuğun bir birey olduğunun kabulünü ve çocukların seslerini duyurmalarını engelleyen geleneksel tabuların değiştirilmesini amaçlar (Akyüz, 2021). Çocukların görüşlerini açıklamalarını ve kendilerini ilgilendiren konularda kararlara katılmalarının, dernek kurmak ve barış içinde toplanma hakları ile aile ve toplumda aktif bir rol kazanmalarını sağlayan haklarıdır (Uğurlu ve Gülsen, 2014). Çocuğun katılım hakkı, çocuğun kendisini ilgilendiren konularda alınacak kararlara dahil olmasında onu güçlendirici ve kapasitesini arttırıcı etkiye sebep olacak bir süreci ifade etmektedir. Bu kavram aynı zamanda çocuğun kendisini ve düşüncelerini ifade etme hürriyeti gibi temel hakları da içermektedir. Katılım hakkı kavramı, ilk defa Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Akyüz, 2001).

2. Sağlık Sistemi, Sistemin Aktörleri ve Çocuk Hakları

Çocukların görüşlerini ifade etmesi ve kendilerine uygulanacak tedavi hakkında bilgilendirilmesi, sağlık kurumlarında ve çocuklara uygulanan tıbbi tedavilerde önemlidir. Bunun yanı sıra çocukların katılmalarının en az olduğu alanlardan biri de sağlık sektörüdür. Buna sebep olarak, sağlık sisteminin uzmanlık gerektiren, bir sektör olmasıdır. Katılım için konuya ilişkin bilgi sahibi olunması gerekmektedir. Bazı hallerde yetişkinler dahi, doktorların görüşlerini kabul etmekte ve kendi görüşlerini ifade edememektedir. Böyle bir sistemde çocukların fikirlerinin sorulması çok fazla düşünülmemektedir. Bu durumlarda yapılması gereken yetişkinler gibi çocuk hastalara da tıbbi onaylarının alındığı aydınlatılmış onam formlarının uygulanmasıdır (Erbay, 2013).

Çocuk hakkında karar verilirken çocuğun talepleri yaşının özellikleri de göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Çocuğun hasta olması verilen kararda çocuğun dahil edilmemesi olarak düşünülmemelidir. Çocuğun bedensel ve ruhsal durumu değerlendirilmeli, olgunluk düzeyine göre aile ile iş birliği içinde çocuğa uygun bilgilendirilme yapılmalı, istekleri dinlenilmeli, tedavisi, olabilecek yan etkiler ve tedavinin sonuçları anlatılmalıdır (Aydın, 2018)

Çocuk yararının korunması ilkesi ile, "çocuğun düşüncesine saygı" ana kural olmalıdır. Örneğin, okul seçimini, ad değiştirme, veli seçimi, tıbbi müdahale gibi çocuğun kendisini ilgilendiren her konuda fikri alınmalı ve hatta duruma göre "oluru" alınması gerekmektedir. Bilhassa kişilik değerleri ile ilgili olan cerrahi müdahalelerde çocuğun görüşünü almakla kalmayıp direkt olarak çocuğun oluru alınarak iş birliği içinde olunması faydalı olacaktır (Serozan, 2005).

Doğumundan itibaren çocuklar, bağımsız bir kişilikleri ile duygularının, hayallerinin, zevklerinin ilgi ve isteklerinin olduğunu göz önünde bulundurmanız gereken bireylerdir. Dolayısıyla çocuklar her koşulda kendileri için en iyi olanı seçemeseler de çocuğun bağımsızlığını dikkate almayan bir karar durumunda bu durum çocuğun sağlığını ve mutluluğunu tehlikeye atabilecektir. Bu sebeple çocuğu ilgilendiren her konuda öncelikli olarak çocuğun yüksek yararı olgusu çocukla ilgili her kararda göz önünde bulundurularak çocuğun iradesi ile belirlenmelidir. Bu durum, her koşulda çocuğun iradesi doğrultusunda karar verileceği anlamına gelmemekle beraber, çocuğun karar alma sürecinin dışında yer alması olarak düşünülmemelidir. Yapılması gereken, çocuğun yaşına, olgunluğuna bağlı tercih edilecek bir iletişim yöntemi ile etkin ve çocuğun görüşlerini, sağlığını ve başka konuları bütünlüyecek en iyi çözümü sağlamak olacaktır (Yücel, 2013).

Artık hasta haklarının gelişmesi ile çocuk hastaların da sağlık hakkı konusu da güncelleşmeye başlamıştır. Çocuklara sağlık hizmeti verenlerin kendi uygulamalarını analiz edip etik kararları verme becerilerinin geliştirilmesinde hasta hakları konusunda eğitimin gündemde olması elzem ve mühimdir (Kahraman, Topbaş, Çan, Göker ve Deryal, 2016).

Derleme Makalesi

Günümüzde hastaların, tıbbi müdahaleler için bilgilendirilmesi ve onamlarının alınması kaçınılmaz bir ölçüttür. Bunun yanında çocuk hastaların da tıbbi kararlara katılmalarını sağlama çabası her geçen gün artmaktadır ve çocuk hastalar bu haklarından mahrum bırakılmamalıdır. Tıbbi onam için gereken 18 yasal yaş sınırının altında bulunan çocukların özerkliklerinin korunması, tıp etiğinde göz önünde bulundurulması gereken bir durum olmalıdır. Doktorların, çocuk hastalara özel bir yer vererek, aile ve yasal temsilcilerle de uzlaşarak çocukların talepleri, beklentileri ve seçimleri dikkate alınarak çocuğun katılımı sağlanmalıdır (Aydın, 2003).

Yasal düzenlemelerde, aile kararları çocukların kararlarının önüne geçebilmektedir. Örnek bir durum olarak, boğaz ağrısı olan çocuğun iğne yaptırmak istememesi durumunda, aile daha iyi tedavi edeceği gerekçesi ile şurup yerine iğne yapılmasını doktordan talep edebilmektedir (Erbay, 2013).

Tıbbi uygulamalardaki rıza / onam ise, üzerinde tıbbi müdahalede bulunulacak ya da yeni tıbbi uygulamaların yapılacağı kimseye ait bir hak olarak değerlendirilmiştir (Özgül, 2010).

Aydınlatma kavramı, bireyin tıbbi müdahale öncesi hastalığının bulgularını, kendisine konulan tanıyı, uygulanacak tedavi biçimini, bu tedavinin başarı olasılığını, tedavi sonrası yaşanabilecek sorunları, varsa alternatif tedavileri, tıbbi müdahalenin alanı ve sınırlarını, tedavinin olası olumlu ve olumsuz sonuçlarını, neden olacağı yan etkileri, tıbbi müdahalenin yapılmaması veya gecikmesi durumunda meydana gelebilecek olumsuzluklar konusunda açık ve anlaşılır bir ifade ile bilgi verilmesidir (Tüzün, Elmas ve Akkay, 1998).

Aydınlatılmış onam (bilgilendirilmiş rıza) tıbbin evriminde yakın zamanlarda ortaya çıkmış bir olgudur. Geleneksel hekim-hasta ilişkisinde, hekimin bilgiye dayalı üstünlüğü sebebiyle özerklik alanı oldukça geniş iken, hastanın özerklik alanı arttırılmaya çalışılmakta, aydınlatılmış onam uygulamasıyla hasta özerkliğine saygı ilkesi, tıp uygulamalarında hayata geçirilmektedir. Bir hasta hakkı olarak özerklik ilkesinin tıp uygulamalarında kullanılması, hastanın özerkliğine saygı ilkesine dönüşerek, tıbbi müdahalede uygulama ile ilişkili düşünüldüğünde, tıp ahlakı açısından “Aydınlatılmış Onam” olarak adlandırılmaktadır (Çobanoğlu, 2009).

Aydınlatılmış onam ya da bilgilendirilmiş rıza ilkesi dolaylı olarak yarar sağlama, zarar vermeme ve özerkliğe saygı gibi tıbbi etik ilkelerin uygulamaya geçirilmesini sağlayan temel özellikteki bir ilkedir (Kök, 2005).

Çocuğun aydınlatılması kavramı, iletişim kurulabilen hasta çocuğa şikayetinin nedenini, ortadan kaldırma metotlarını, bu metotların sağlayacağı fayda ile tedavi olmadığında meydana gelebilecek zararlar konusunda bilgilendirilmesidir. Hasta çocuğun anlayabileceği kolay ifadeler ve kısa cümlelerle verilmesi gereken bilgi ile çocuğun özerkliğinin arttırılmasına imkân sağlamaktadır (Ersoy, Şenses ve Aydın, 2010).

Çocuğun talepleri dikkate alınsa da şüphesiz çocuk hastalarla ilgili olguların çoğunda tıbbi onam aile ya da çocuğun yasal temsilcisinden alınır. Çocukların aydınlatılması ve onamlarının alınması konusunda, tıbbi uygulamalarda onamdan çok, çocukların bilme ya da katılma hakkı söz konusu olmakta, tıbbi kararı onaylayan son kişiler ebeveynler ya da yasal temsilcileri olmaktadır. Hekim, hasta çocuğun bilme hakkına saygı göstererek, çocuğu tıbbi karara dahil etmeye gayret etmeli ve aralarındaki güven bağına sağlamlaştırılmalıdır. Hekim, çocuğun karar verebilme düzeyi üzerinde, büyük bir dikkat ve özenle durup, çocuğun onam verme düzeyini arttırıcı yönde tutum göstermelidir (Dede, 2017).

Hasta bakımından rızaya yetkinlik, hastanın karşılaşacağı, tıbbi tedavi ve müdahaleleri, tıbbi fiilleri kavraması, değerlendirmesi ve bunların bedeni üzerinde uygulanmasını istemesidir. Hastanın yaşının küçük olmasından dolayı, kendisine yapılacak tıbbi müdahaleyi kabul etmemesi, rıza ehliyetsizliği yönünden sıkça karşılaşılan bir olgudur. Yaş küçüklüğünün tanımlanması ve hangi ölçütlere uyan kişinin, yaş bakımından rıza vermeye uygun olduğu epeyce tartışılan bir durumdur ve bu konuda birçok varsayım bulunmaktadır. Bu ölçütler bakımından ilk akla gelenler, ceza ehliyeti yaşı veya erginlik yaşıdır (Erman, 2003).

Tıbbi müdahaleye rıza konusunda hasta çocuğun medeni hukuktaki fiil ehliyeti ya da ceza hukukundaki kusur yeteneği değil, hasta çocuğun karar verme, anlatılanları kavrama ve anlama yeteneği esası göz önünde bulundurulmalıdır. Hasta çocuğun, yapılacak tıbbi müdahaleyi, özünü, gerekliliğini, aciliyetini, olası sonuçlarını, etkilerini, mevcut riski ölçmeyi, ana hatlarıyla tanıyabilmeyi ve olumlu olumsuz taraflarını tanıyabilecek yeterlilikte olmalıdır. Böylelikle çocuğun karar anındaki yaşı, kabiliyetleri, eğitimi, deneyimi, olgunluğu ve durumu değerlendirme seviyesi ile karar anındaki davranış ve tutumuna göre tıbbi müdahaleye rıza ehliyetine sahip olup olamayacağına kara verilebilir (Hakeri, 2013).

Hasta Hakları Yönetmeliği'nin 24/2 maddesine göre, "Kanuni temsilcisinin onayının gerektiği ve yeterli olduğu hallerde dahi, anlatılanları anlayabilecek ölçüde küçük veya kısıtlı olan hastanın dinlenmesi suretiyle mümkün olduğu kadar bilgilendirilme ve tedavisi ile ilgili alınacak kararlara katılımı sağlanır" (Dural ve Ögüz, 2002).

Çocuğun istekleri göz önünde bulundurularak, yapılacak tıbbi müdahaleye dair aydınlatılması ve onamının alınması çocuk hastanın bilme hakkından kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Boran, 2007).

Hasta çocuğun yaşam, sağlık ve beden bütünlüğü üzerindeki hakkı kişilik hakkına ait olması nedeni ile mutlak bir haktır. Bundan dolayı kişinin rızası yoksa o kişiye herhangi bir müdahale yapılamaz. Hekim tarafından yapılacak olan tıbbi uygulamayı hukuka uygun olmasını sağlayacak ilk şart, hastanın tedaviye rıza göstermesidir. Ayırt etme yetisine sahip olan, hasta çocuğun tıbbi müdahaleye onam verme konusundaki kararının çocuğun yasal temsilcisine bırakılması, bireyin geleceğini belirleme hakkının göz ardı edilmesi durumuna yol açacaktır. Ayırt etme gücüne sahip hasta çocuğa direkt tedavi amaçlı müdahale, çocuğun korunması için yasal temsilcisinin rızasının aranması lüzumsuz bir tedbir olarak düşünülmektedir. Çocuk ayırt etme gücüne, başka bir deyişle tıbbi müdahalenin onam ve kapsamını kavrayabilecek mental ve ahlaki olgunluğa ulaşmış düzeyde olduğunda, ebeveynlerinin velayet hakkı daralmalı, çocuğun şahsına sıkı sıkıya bağlı hakkı olan, tıbbi müdahaleye rıza hakkını tek başına kullanmasını ifade etmektedir (Şenocak, 2001).

Hasta çocuğun rıza yeteneği olsa da ebeveynleri ya da yasal temsilcileri karar verme sürecinin tamamen dışında tutulmamalıdır. Örnek olarak, sekiz yaşındaki bir çocuğun gece idrarını kaçırmaması için alarm sistemini kullanmada, dokuz yaşındaki çocuğun dikkat bozukluğunun kontrol etmek amacıyla psikoterapik ilaç kullanımında veya on beş yaşında akne tedavisi için uzun süre antibiyotik tedavisi gereken durumlarda hekim ile ebeveynlerin iş birliği yapması gereklidir (Ersoy, 2003).

Çocukların yeterliklerinin yaş ile birlikte arttığı araştırmalarda ya da tıbbi tedaviye katılımlarında gözlemlenmiştir. Bilişsel yeteneklerdeki artışın 7 yaşından itibaren arttığı, ergenlikte yetişkinler ile aynı düzeyde olduğu araştırmalardan çıkan bir sonuçtur. 7-10 yaş arasındaki çocukların aydınlatılmış onam ile ilgili sorulan sorulara yetişkinlere yakın cevaplar verdiği saptanmıştır. Bir başka çalışmada ise 9 yaşındaki çocukların riskleri muhakeme etme kabiliyetlerinin yetişkinlere eş değer olduğu belirlenmiştir. Araştırmalar 6-7 yaşa kadar çocukların tıbbi tedavileri bir cezalandırma aracı olarak gördüklerini, 7-10 yaş grubundakilerin ise tedavinin kendileri için iyileşme amaçlı olduğunu anladıkları, 10 yaş ve üzeri çocukların daha olgun düşünebildiklerini ifade etmektedir. Araştırma sonuçlarına göre, 7-12 yaş arasındaki çocukların tıbbi rızalarının alınması ama ebeveynlerinin de onamına başvurulması, 12 yaş ve daha büyük çocuklarda ise kesin onamalarının alınması ve 7 yaşından daha küçüklerde ebeveyn onamının yanın da çocuğun da görüşünün alınması yönündedir. Bu hususta öğretide sıklıkla karşımıza çıkan "yetişkin çocuk" kavramıdır. Yetişkin çocuk, yasal yaş sınırının altında bulunan ve ailesine bağımlı ancak makul kararlar verebilecek çocuk olarak tanımlanan ve gelişmiş ülkelerde hekimin değerlendirilmesi sonucunda tedavi konusunda karar verebilecek çocuğu ifade etmektedir. Yetişkin çocuk kavramı aslında, tıbbi müdahalelerin sonucunu, doğasını ve sınırlarını anlamaya uygun yetkinlikte olmaktır. Yetişkin çocuk kuralının sağlanması için hasta çocuğun yaşça büyük olması ve tıbbi müdahalenin sonucunun çocuk için faydalı olması

gerekmektedir. Organ bağıışı veya kan bağıışı bu kapsama alınmayacak durumlardır (Gemici vd., 2014).

Hasta hakkındaki gizli bilgilerin, üçüncü kişilere karşı kural olarak saklanması gerekir. Hekim diğer hekimlere ve hastanın yakınlarına bile, tedavinin geleceği zorunlu olmadıkça sır sayılan konular açıklanmamalı ve bilimsel toplantılarda da hastanın anonimliği korunmalıdır (Ayan, 1991).

Türk hukukunda çocuğun korunmasının değil de çocuğun özerkliğinin korunması, anlayışına doğru bir evrilmeyi gösteren "çocuğa saygı ilkesi" ve "çocuğun gelişen kapasitesine uygun olarak görüşlerini açıklama hakkının tanınması gibi önemli yasal gelişmelere karşı, çocuğun özerkliğini destekleyen hükümlerin mevzuata aktarılması amacıyla önemli yasal reformların gerektiği sonucuna varılabilir (Algan, 2021)

Sağlık çalışanlarını, savunuculuk rolü, mesleki ahlak dışı davranmaktan ve yasalara aykırı durumlarda bulunmaktan koruduğu ileri sürülmektedir (ANA, 2011; Bu ve Wu 2008).

Savunucu rolleri doğrultusunda, çocuk sağlığı doktor ve hemşireleri, ebeveynlerin çocuk bakımına katılımlarını desteklemeli, uygulanan tıbbi tanı ve tedavi yöntemlerinin karmaşıklığı göz önünde bulundurularak daha sade bir ifade kullanılmasını tercih ederek, soru sorulmasına imkân vermeli, çocuğun sağlık durumu ve olası sonuçlar açısından aileye bilgi verilirken doğru bilgilendirme yapmalıdırlar (American Academy of Pediatrics, 2003).

3. Sonuç

Sağlık sistemindeki çocukların haklarının anlaşılması, bu hakların bilinmesi ve uygulanması özellikle dikkat ve itina gerektirir. Üstelik bu konularda yalnızca sağlık personelinin değil aynı zamanda çocuğun, ailesinin ve ekibin diğer üyelerinin bilinçliliği de önemlidir. Zira, çocuklara sağlık hizmeti veren kuruluşlarda poliklinik ve yataklı tedavi hizmeti verilirken hasta çocuk haklarına uygun hareket edilmesi tedaviye uyumu ve beraberinde iyileşme sürecinde ise hızlanmayı getirecektir. Fiziksel iyilik hali amacı ile verilen sağlık hizmetinin uygulanması sırasında hasta çocuk haklarına aykırı her davranış çocuğun ruhunda kapanmaz bir yara açabilir. İkna edilmeden, o yaşın özelliğine uygun davranışın dışında yapılan her muayene ve girişim tedavide başarıdan uzaklaştırıcaktır. Hasta çocuğun muayene, takip, tedavi sürecine ebeveynlerin ortak edilmesi ve uygun, anlaşılabilir şekilde bilgi aktarımı kuşkusuz tedavi başarısında artışa neden olacaktır. Sağlık alanında rol ve sorumlulukları olanların; çocuğun haklarını savunma, çocuk ve ailesine hasta ve çocuk hakları hakkında bilgi verme, ailenin ve çocuğun haklarını kavramasını sağlama, sağlık sistemi içinde çocuk haklarının yeri ve kullanımı, çocuk haklarının ihlal edildiği durumlarda çocuğun haklarını savunma, çocuğu ve aileyi bakım ve tedavi hakkında bilgilendirme, çocuk ve ailenin mahremiyetini koruma, onların duygularını anlayarak empati kurma, geleneksel ve kültürel özelliklerini dikkate alarak bakım yaklaşımlarını gerçekleştirme yükümlülüğü bulunmaktadır

Kaynakça

- American Academy of Pediatrics - Committee on Hospital Care. (2003). Family-Centered Care And The Pediatrician's Role: Policy Statement. *Pediatrics*, 112(3), 691-696.
- American Nurses' Association (ANA). (2011). *Code For Nurses With Interpretive Statement*, <http://www.nursingworld.org/MainMenuCategories/EthicsStandards/CodeofEthicsforNurses/Code-of-Ethics.aspx> adresinden alınmıştır.
- Akyüz, E. (2021). *Çocuk Hukuku* (8. Baskı). Ankara: Pegem Akademik Yayıncılık.
- Akyüz, E. (2013). *Çocuk Hukuku* (3. Baskı). Ankara: Pegem Akademik Yayıncılık.
- Algan, M. (2021). *Anayasa Hukukunda Çocuk Hakları*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Ayan, M. (1991). *Tıbbi Müdahalelerden Doğan Hukuki Sorumluluk*. İstanbul: Kazancı Hukuk Yayınları.
- Aydın, N. (2018). Çocuk yoğun bakımının etik yönleri ve pediatri hemşiresinin savunuculuk rolü. *Türkiye Klinikleri Pediatric Nursing - Special Topics*, 4(1), 19-24.
- Aydın, E. (2003). Çocuklarda aydınlatılmış onam sorunu, *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 46(2), 148-152.
- Boran, B. (2008). Aydınlatılmış Rıza. *Sağlık Hukuku Kurultayı 2007* (ss. 85-103). Ankara Barosu Yayınları.
- Levesque, R.J.R. (1995). Geraldine van bueren, The International Law on the Rights of the Child. *Fordham International Law Journal*, 19(2), 831-839.
- Bu, X., Wu, & Y.W. (2008). Development and Psychometric Evaluation of the Instrument: Attitude to Ward Patient Advocacy. *Res Nurs Health*, 31(1), 63-75.
- Çobanoğlu, N. (2009). Tıp etiğinden tıp hukukuna hasta hakkı olarak aydınlatılmış onam. *Sağlık Hukuku Digestası* (ss. 70-86), Ankara: Ankara Barosu Yayınları.
- Dede, E. (2017). *Tıp Hukukunda Çocuk Hastaların Hakları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Dural, M., Ögüz, T. (2002). *Kişiler Hukuku*, Cilt 2, İstanbul.
- Emine Akyüz (2001). Çocuk hakları sözleşmesinin temel ilkeleri ışığında çocuğun eğitim hakkı. *Milli Eğitim Dergisi*, 14, 151.
- Erbay, E. (2019). *Çocuk Hakları* (2. Baskı). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Erbay, E. (2013). Çocukların katılım hakkı üzerine bir türkiye değerlendirmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 38-54.
- Erman, B. (2003). *Ceza Hukukunda Tıbbi Müdahalenin Hukuka Uygunluğu*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ersoy N. (2003). *Aydınlatılmış Onam*. A. D. Erdemir, Ö. Öncel, Ş. Aksoy (Ed.). *Çağdaş Tıp Etiği* (ss. 204-230). Nobel Tıp Kitapevleri.
- Ersoy, N. Özcan, M. & Aydın, R. (2010). Acil tıpta aydınlatılmış onam. *Ulusal Travma Acil Cerrahi Dergisi*, 16(1), 1-8.
- Ertan, İ. (2012). *Uluslararası Boyutlarıyla Sağlık Hakkı*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Fendoğlu, N. (2014). *Çocuk Hakları Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınevi.
- Gemici, H. B., Goksoy, Ö.E., Doğan, A., Doğan, & M., Arıca, V. (2014). Çocuklarda aydınlatılmış onamda güncel yaklaşımlar. *Journal of Clinical and Experimental Investigations*, 5(3), 496-503.

- Grassinger, G. E. (2009). *Küçüğün Kişi Varlığının Korunması İçin Alınacak Tedbirler*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Gözübüyük, A. A., Duras, E., Dağ, H., Türkkan, E., & Arıca, V. (2015). Child health in case of emergency. *Journal of Clinical and Experimental Investigations*, 6(3). 324-330.
- Hakeri, H. (2013). *Tıp Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Kahrıman, İ., Topbaş, M., Çan, G., Göker, Z., & Deryal, Y. (2016). Thoughts about child patients' rights of nurses and midwives That provide health service to pediatric age group children. *Balıkesir Health Sciences Journal*, 5(1), 18-29.
- Karakaş, B., & Çevik, Ö.C. (2016). Çocuk refahı: Çocuk hakları perspektifinden bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(3), 887-906.
- Kök, A. (2005). İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesine Göre Aydınlatma ve Rıza, KHUKA, 8 (Türk Alman Tıp Hukuku Sempozyumu Sayısı), 116-121.
- Özgül, M. E. (2010). *Yeni Tıbbi Yöntemlerin Hukuka Uygunluğu* (Doctoral dissertation). DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Peleg, N. (2012). Reconceptualising the Child's right to development: Children and the capability approach, *The International Journal of Children's Rights*, 21(3), 523-542. doi: <https://doi.org/10.1163/15718182-02103003>
- Serozan, R. (2005). *Çocuk Hukuku*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Şenocak, Z. (2001). Küçüğün tıbbi müdahaleye rızası, AÜHFD, 50(4), 65-80.
- TÜİK. (2021). *İstatistiklerle Çocuk*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2020-37228>
- Tüzün, B. Elmas, İ., & Akkay. E. (1998) Çocuklara yönelik tıbbi girişimlerde etik bir sorun: onam, *III. Tıbbi Etik Sempozyumu Bildirileri*. Ankara.
- Uğurlu, Z., & Gülsen, I. (2014). Çocuk hakları ve hukuki bağlamda çocuğun ihmal ve istismardan korunması. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-24.
- Yücel, Ö. (2013). Çocuğun yüksek (üstün) yararı bağlamında çocuğun iradesi, *Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(2). 117-137.

Extended Summary

Children's rights, legally or ethically, are the fundamental rights that all children of the world have with their birth. Based on the convention adopted by the UN unanimously on 20 November 1989, children's rights are classified as the right to life, the right to development, the right to protection and the right to participate. These can be summarized as follows:

- *Right to Life and Health:* These are the rights that envisage the basic needs of the child, such as having the right to life and providing appropriate living conditions for this, and meeting the child's medical care, nutrition, and shelter.
- *Right to Development:* The right to development covers the rights of individuals', groups' and communities' economic, political and cultural progress that will enable the realization of all human rights and describes benefiting from the reached developments of humanity.
- *Right to Protection:* Article 19 of the UNCRC states that children are protected from all forms of physical and mental violence while living with their parents or caregivers.
- The achievement of children's rights requires standing up for the vulnerable children. The way to do this is to consider the principle of "best interests of the child" in all decisions that directly or indirectly affect the child.
- *Participation Rights:* The right to participate aims to recognize a child as an individual. In this context, it is necessary to change the traditional taboos that prevent children from making their voices heard.

When it comes to health issues, it is important for children to express their views and to be informed about the treatment they will receive. However, children's participation in the health sector is very rare. This is because the health system is a highly specialized field.

While making a decision about the child, the demands of the child should be evaluated by considering his/her developmental period. Child sickness should not be seen as a justification for excluding the child from decision-making. The child's physical and mental status should be evaluated, appropriate information should be given to the child in cooperation with the family,, their wishes should be listened to, the process, side effects and the results of the treatment should be explained.

Informing patients for medical interventions and obtaining their consent is an inevitable criterion in the context of the current health approach. In addition, as the effort to ensure the participation of pediatric patients in medical decisions increases, pediatric patients should not be deprived of these rights.

The informed consent of the child includes informing the child who can be contacted about the cause of his situation, the methods of elimination, the benefits of these methods and the harm that may occur in the absence of treatment. It provides the opportunity to increase the autonomy of the child with the information that should be given in easy expressions and short sentences that the child can understand.

To provide informed consent for the medical intervention, the patient's ability to understand, comprehend, and make decisions should be taken into consideration, not his/her capacity or culpability. The child should be capable of recognizing the medical intervention, its essence, necessity, urgency, possible consequences, effects, measuring and recognizing the current risk, and its positive and negative sides.

Siyasi Partilerin Çocuk Hakları ile İlgili TBMM Bünyesindeki Çalışmaları**Fatih GÜLER¹****MAKALE BİLGİSİ**

Makale Geliş Tarihi : 01/03/2022

Makale Kabul Tarihi : 23/03/2022

Anahtar Kelimeler:

Anayasa Değişikliği, Çocuk Hakları, Çocuk Hakları Alt Komisyonu, Siyasi Parti, TBMM

ÖZET

Önemi ve değeri her gün daha çok hissedilen çocuk hakları, niteliği itibarıyla yasama organının tasarrufları ile uygulama kabiliyeti bulmaktadır. Yasama organının toplumda daha geniş bir kabul alanına ihtiyaç duyan çocuk hakları ile ilgili yüksek farkındalığı kamuoyu farkındalığını da beraberinde getirmektedir. Yasama organının tasarruflarının şekillenmesinde ana unsur ise şüphesiz siyasi partilerdir. Siyasi partiler yasama organına verdikleri kanun teklifleri, genel görüşme önermeleri, meclis araştırma önermeleri, soru önermeleri, ihtisas komisyonu çalışmaları vasıtasıyla çocuk hakları ile farkındalığın artırılmasını ve daha güçlü bir koruma alanı oluşmasını sağlamaktadır. Çalışmada siyasi partilerin yukarıda zikredilen araçlar vasıtasıyla çocuk haklarının gelişmesindeki rolü ve önemi ele alınmıştır.

Political Parties' Work on Children's Rights Within The TBMM**ARTICLE INFORMATION**

Submission Date : 01/03/2022

Accepted Date : 23/03/2022

Keywords: Constitutional Amendment, Children's Rights, Child Rights Subcommittee, Political Party, TBMM**ABSTRACT**

Children's rights, which have increasingly gaining importance and value in today's world, finds an implementation basis through the legislative actions. The legislature's commitment to children's rights, which needs broader acceptance in society, increases public awareness. Political parties, without a doubt, have a significant influence on how the legislature acts. Political parties provide to raise awareness about children's rights and create a stronger protection area by means of law proposals, general discussion motions, parliamentary research motions, parliamentary questions, special commission works. In this study, the role and importance of political parties in the development of children's rights through the tools mentioned above are discussed.

1. Giriş

Hak temelli bir kavram olması sebebiyle çocuk haklarının hukuk, kamu yönetimi ve siyaset bilimi disiplinleri ile yakın ilişkisi söz konusudur. Önemi her geçen gün daha çok idrak edilen/edilmesi gereken çocuk haklarının bu multidisipliner niteliği, çok paydaşlı bir perspektifi gerekli kılmaktadır.

Çocuk ve çocuk hakları ile ilgili eserler incelendiğinde siyaset bilimi ve kamu yönetimi ile ilişkisinin sınırlı düzeyde çalışıldığı görülmektedir (Mamur Işıkçı, 2019). Bu eksikliğin farkındalığının temel hareket noktası olduğu bu çalışmada; demokrasinin vazgeçilmez unsuru olan siyasi partilerin çocuk haklarının gelişimi ile ilgili Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) çatısı altında gerçekleştirdiği çalışmalar incelemiştir. Bu çerçevede çalışmada, TBMM bünyesinde ihtisas (daimi)

¹ Dr., Öğr. Gör., Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çan Meslek Yüksekokulu, Muhasebe ve Vergi Bölümü, fatih.guler@comu.edu.tr ORCID: 0000-0002-5365-5700.

komisyonu olarak Çocuk Hakları Komisyonu kurulmasına yönelik öneriler, Çocuk Hakları Bakanlığı kurulmasına yönelik öneriler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin idareyi denetleme araçlarının çocuk hakları ile ilgili kullanım alanları ve 2010 yılında gerçekleşen çocuk haklarının anayasal düzeyde kodifiye edilmesini sağlayan değişiklikler incelenmiştir.

2. Çocuk Hakları Komisyonu Kurulması

Bilindiği gibi yasama organları çalışmalarını daha sağlıklı bir şekilde yürütmek amacıyla komisyonlar kurmaktadır (Gözler, 2019). Yasama organlarının genel kurullarına gelecek olan kanun teklifleri ilk önce bu komisyonlara sevk edilmekte, teklifler bu komisyonlarda görüşüldükten sonra bir rapor marifetiyle yasama organlarının genel kuruluna sunulmaktadır. Yasama organlarında hangi komisyonların kurulacağı, üye sayıları, görev ve yetkileri yasama organlarının yönetsel bağımsızlıklarının temel argümanı olan içtüzüklerinde belirlenir. İstisnai olarak anayasalar ve kanunlar marifetiyle de komisyon kurulabilir.

Yasama organları önem verdikleri konulara göre daimî komisyonlar kurmakta, bu komisyonlar kanun teklifleri ile ilgili görevlerinin dışında komisyonun görev alanına giren hususlarla ilgili inceleme, araştırma ve raporlama faaliyetleri yürütmektedir. Şüphesiz yasama organlarının bünyesinde kurulu bulunan komisyonların görev alanına giren hususlarla ilgili olarak gerek yasama organının gerekse de kamuoyunun farkındalığı daha yüksek seviyede olmaktadır.

2008 yılında Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyonu bünyesinde Çocuk Hakları İzleme Komitesi kurulmuştur (Kurt, 2016). Mevcut komitenin görevinin sadece izlemeyle sınırlı olması sebebiyle çocuk hakları ile ilgili farkındalığın daha yüksek olmasını sağlamak amacıyla TBMM çatısı altında Çocuk Hakları ile ilgili daimî bir komisyon oluşturulmasına ilişkin siyasi partilerin değişik zamanlarda önerileri olmuştur.

Tablo-1'de yer alan kanun teklifleri ilgili yasama dönemlerinin sona ermesi sebebiyle kadük olmuştur. Tablo-2'de yer alan kanun teklifleri ilgili komisyona sevk edilmiş olup görüşülmeyi beklemektedir. Tablo-1 ve Tablo-2 birlikte incelendiğinde TBMM'de grubu bulunan siyasi partilerin neredeyse tamamının "Çocuk Hakları Komisyonu Kurulmasına Dair Kanun veya İçtüzük Teklifi" verdiği görülmektedir. Burada dikkati çeken hususlardan bir tanesi TBMM'de çoğunluğu bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 17 milletvekili tarafından Çocuk Hakları Komisyonu Kurulmasına Dair Kanun Teklifi verilmesine rağmen komisyonun kurulamamış olmasıdır.

Her ne kadar ihtisas komisyonu olarak "Çocuk Hakları Komisyonu" kurulamamış olsa da bu teklifler hali hazırda kurulu bulunan "Çocuk Hakları Alt Komisyonu" kurulmasına zemin hazırlamıştır. İnsan Hakları İnceleme Komisyonu'nun 21.07.2020 tarih ve 27 sayılı Birleşiminde Çocuk Hakları Alt Komisyonu kurulmasına karar verilmiştir. Çocuk Hakları Alt Komisyonu kurulmasına ilişkin teklifin gerekçesi incelendiğinde alt komisyonun kurulmasında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komisyonunun çocuklarla ilgili sistematik veri toplama mekanizmalarının olması gerekliliğine dair tavsiyesi ve Avrupa Birliği İlerleme Raporunda da çocuklara yönelik ulusal bir stratejinin olmayışına dair eksikliklere dikkat çekilmesinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo-1: TBMM'ye 27. Yasama Dönemi Öncesinde Çocuk Hakları ile İlgili Komisyon Kurulmasına Yönelik Verilen Kanun Teklifleri

	Kanun Teklifi İmza Sahipleri	Siyasi Parti	Teklifin Başlığı	Tarih
1	Ruhsar DEMİREL	MHP	Çocuk Hakları İzleme Komisyonu Kanun Teklifi	2014
2	Elif Doğan TÜRKMEN ve 5 milletvekili	CHP	Çocuk Hakları İzleme Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun Teklifi	2016
3	Elif Doğan TÜRKMEN	CHP	Çocuk Haklarının Uluslararası Sözleşmelere Uygunluğunu İzleme Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun Teklifi	2016
4	Burcu KÖKSAL ve 3 milletvekili	CHP	Çocuk Hakları Komisyonu Adı ile Bir Komisyon Kurulmasına Dair Kanun Teklifi	2016
5	Deniz DEPBOYLU	MHP	Çocuk Hakları Koruma Komisyonu Kurulmasına İlişkin Kanun Teklifi	2016
6	Yılmaz TUNÇ ve 16 milletvekili	AK PARTİ	Çocuk Hakları Komisyonu Kurulmasına Dair Kanun Teklifi	2017
7	Ceyhun İRGİL	CHP	Çocuk Hakkı İzleme Komisyonu Kurulmasına Dair Kanun Teklifi	2017
8	Mahmut TANAL	CHP	İhtisas Komisyonu Niteliğinde Çocuk Hakları Komisyonu Kurulması Yönünde İçtüzük Değişikliği Teklifi	2017
9	Mahmut TANAL	CHP	Çocuk Hakları Komisyonu Kurulmasına Dair Kanun Teklifi	2018
10	Elif Doğan TÜRKMEN ve 8 milletvekili	CHP	Çocuk Hakları İzleme Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun Teklifi	2018

Kaynak: www.tbmm.gov.tr

Alt komisyonlar nezdinde kuruldukları komisyonun yetki ve görev alanında faaliyet göstermek amacıyla, komisyonlardaki aynı temsil ilkesi ile oluşan komisyonlardır. Hangi koşullarda ve nasıl alt komisyon kurulacağına ve kurulan komisyonun görev ve yetkilerinin nasıl olacağına dair TBMM İç Tüzüğünde bir hüküm yer almamaktadır. Sadece meclis soruşturma komisyonlarının alt komisyon kurabileceği yer almaktadır. Bu çerçevede alt komisyon uygulaması parlamento hukukunun teamülleri çerçevesinde kurulmakta ve faaliyetlerine devam etmektedir.

Öte yandan alt komisyon teamülünün yazılı kurullara bağlanması gerekliliği (İyimaya, 2011:326), 2013 yılında TBMM Başkanı'nın girişimiyle parlamentoda temsil edilen siyasi partilerin eşit temsil esasına göre kurulan İç Tüzük Uzlaşma Komisyonu (TBMM, 2012) çalışmaları neticesinde oluşan taslak metninde açıkça hükme bağlanmasına rağmen (Aslan, 2014:482) bu metnin yürürlük kazanmaması sebebiyle alt komisyonların yasal dayanağı olduğu söylenemez. Bu hukuki eksikliklere rağmen Çocuk Hakları Alt Komisyonu özellikle kamuoyunun hassasiyet gösterdiği çocuk şiddeti olaylarında bizzat yerinde denetim faaliyetleri yürütmesinin çocuk hakları ile ilgili farkındalığı arttırdığı ifade edilmelidir (Gaziantep Valiliği, 2022). Çocuk Hakları Alt Komisyonu'nun kurulduğu tarihten itibaren özellikle çocuk işçiliği ve koruyucu aile ile ilgili konulara yoğunlaştığı görülmektedir.

Tablo-2: TBMM'ye 27. Yasama Döneminde Çocuk Hakları ile İlgili Komisyon Kurulmasına Yönelik Verilen Kanun Teklifleri

	Kanun Teklifi İmza Sahipleri	Siyasi Parti	Teklifin Başlığı	Tarih
1	Mustafa Sezgin TANRIKULU	CHP	Çocuk Hakları İzleme Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun Teklifi	2018
2	Mustafa Sezgin TANRIKULU	CHP	Çocuk Haklarının Uluslararası Sözleşmelere Uygunluğunu İzleme Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun Teklifi	2018
3	Mustafa Sezgin TANRIKULU	CHP	Çocuk Hakları İzleme Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun Teklifi	2018
4	Mustafa Sezgin TANRIKULU	CHP	Çocuk Hakkı İzleme Komisyonu Kurulmasına Dair Kanun Teklifi	2018
5	Mahmut TANAL ve 1 milletvekili	CHP	Çocuk Hakları Komisyonu Kurulmasına Dair Kanun Teklifi	2018
6	Mahmut TANAL ve 1 milletvekili	CHP	İhtisas Komisyonu Niteliğinde Çocuk Hakları Komisyonu Kurulması Yönünde İhtisaz Değişikliği Teklifi	2018
7	Aydın ÖZER ve 1 milletvekili	CHP	Çocuk Hakkı İzleme Komisyonu Kurulmasına Dair Kanun Teklifi	2018
8	Erhan AKÇAY	MHP	Çocuk Hakları Koruma Komisyonu Kurulmasına İlişkin Kanun Teklifi	2018
9	Erhan AKÇAY	MHP	İhtisas Komisyonu Niteliğinde Çocuk Hakları Komisyonu Kurulması Yönünde İhtisaz Değişikliği Teklifi	2018
10	Filiz KERESTECİOĞLU DEMİR	HDP	Çocuk Hakları Komisyonu Kurulması Hakkında Kanun Teklifi	2019

Kaynak: www.tbmm.gov.tr

3. 2010 Anayasa Değişikliği

Çocuk hakları ile ilgili önemli bir gelişme ise 2010 Anayasa değişikliği ile getirilen düzenlemelerdir. Bu düzenlemeler çocuk hakları ile ilgili doğrudan uygulama kabiliyeti oluşturan hükümler değildir. Fakat normlar hiyerarşisinde en üst basamakta olan Anayasa'da çocuk haklarına yer verilmesi; tali kurucu iktidarın konuya verdiği önemi göstermesi, çocuk hakları ile ilgili farkındalığı arttırması, anayasal bir ilke olarak mer'i mevzuata dahil olmasıyla mahkeme içtihatlarına dayanak teşkil etmesi açısından bu düzenlemenin yadsınamaz faydaları olduğunu söylemek gerekir.

5982 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu'nda çocuk hakları ile ilgili iki temel düzenleme bulunmaktadır. Birincisi Anayasa'nın eşitlik ilkesini düzenleyen 10. maddesine "Çocuklar, ... için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz." hükmünün eklenmesidir. Bu düzenleme ile, çocuklar için yapılan pozitif ayrımcılık niteliğindeki yasal düzenlemeler ve idari uygulamalar anayasal temele kavuşmuştur. İkincisi ise, Anayasa'nın ailenin korunmasını düzenleyen 41. maddesine "Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir. Devlet, her türlü istismara ve şiddete

karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır.” hükmünün eklenmesi ve maddenin kenar başlığına “çocuk hakları” ibaresinin eklenmesidir. Özellikle anayasal düzeyde çocuk haklarının düzenlenmesi, çocuk haklarının farkındalığı ve gelişimi açısından yadsınamaz öneme sahiptir.

Bilindiği üzere 2010 Anayasa değişikliği iki temel başlıktan oluşmaktadır. İlk başlık, yargı alanında öngörülen değişiklikler, ikinci başlık ise temel hak ve hürriyetlerle ilgili öngörülen düzenlemelerdir (Hakyemez, 2010). Adalet ve Kalkınma Partisi dışındaki siyasi partiler yargı alanında yapılan değişiklikler sebebiyle düzenlemeye gerek TBMM sürecinde gerekse de halkoylaması sürecinde destek vermemişlerdir. Muhalefet partilerinin milletvekillerinin Anayasa Komisyonu'na sundukları muhalefet şerhleri ve TBMM Genel Kurulu'ndaki konuşmaları incelendiğinde çocuk hakları da dahil olmak üzere temel hak ve hürriyetler ile ilgili düzenlemeleri faydalı gördükleri, fakat yargı alanındaki düzenlemelerle ilgili çekinceleri sebebiyle çocuk hakları ile ilgili düzenlemeye destek vermedikleri anlaşılmaktadır. Gerçekten de anayasa değişikliğinin TBMM Genel Kurulu oylama sonuçları incelendiğinde tüm maddelerle ilgili kabul ve red sayılarının birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir.

Çocuk hakları özelinde muhalefet partilerinin milletvekillerinin Anayasa Komisyonuna sundukları muhalefet şerhlerinde çocuk hakları ile ilgili özel bir muhalefetin olmadığı görülmektedir. CHP ve BDP, her ne kadar çocuk hakları ile ilgili maddelerinin içeriğinin iyileştirilmesine yönelik değişiklik teklifleri verseler de madde oylamasında red yönünde tutum almışlardır. MHP, diğer tüm maddelerdeki tutumuna benzer şekilde çocuk hakları ile ilgili düzenlemenin madde metninden çıkartılmasına yönelik değişiklik önergesi vermiştir. MHP bu dönemde, kamuoyunda “taş atan çocuklar” olarak bilinen, terör örgütlerince organize edilen yasa dışı toplantı ve gösteri yürüyüşleri esnasında kolluk kuvvetlerine taş atmak suretiyle zarar veren çocuklarla ilgili çekincelerini de ifade etmiştir.

2010 anayasa değişikliği ile getirilen diğer bir düzenleme ise idarenin işleyişi ile ilgili TBMM'ye bağlı Kamu Denetçiliği Kurumunun (Ombudsman) kurulmasıdır. İnsan hak ve hürriyetlerine yönelik ihlallerin önüne geçmek için oluşturulmuş olarak ombudsmanlık kurumunun bir türü olan Çocuk Ombudsmanlığı Kurumu (Mamur Işıkcı, 2018) ile ilgili parlamenter bir refleks olmadığı söylenebilir. Zira her ne kadar çocuk hakları ile ilgili ayrı bir perspektifi olsa da Kamu Denetçiliği Kurumunun çocuklarla ilgili uzman bir ombudsmanlık biçimi olarak düşünmek de mümkün değildir (Önen&Ergüzel 2021:59). Bunun yanında insan haklarını korumak ve geliştirmek, kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması için çalışmak misyonuyla kurulan ve faaliyetlerine devam eden Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun çocuk hakları ile ilgili özel bir yapılanmaya gitmesine yönelik de ilgili parlamenter bir refleks olmadığı görülmektedir.

4. TBMM Denetim Araçları

Bilindiği üzere yasama organının idareyi denetlemesini sağlayan araçlar vardır. Bunlar soru, genel görüşme, meclis araştırması, meclis soruşturması ve gensorudur. Gensoru mekanizması 2017 anayasa değişikliği ile yürürlükten kaldırıldığından, meclis soruşturması ise cezai sorumluluk ile ilgili olduğundan, çocuk hakları ile ilgili olarak; soru, genel görüşme ve meclis araştırması araçları incelenmiştir.

1999-2021 yılları arasında toplam 220.831 adet soru önergesi verilmiş olup bunlardan 3309'u (%1,5) çocuk ve çocuk hakları ile ilgilidir. Tüm soru önergelerinin 134.070 adedi (%60) cevaplanmışken, çocuk ve çocuk hakları ile ilgili soru önergelerinin 1680 (%50) adedi cevaplanmıştır. Soru önergeleri özelinde çocuk ve çocuk hakları ile ilgili önergelerin görece düşük cevaplanma oranının çocuk ve çocuk hakları ile ilgili soru önergelerinin bir kısmının doğrudan devam etmekte olan soruşturma ve kovuşturmalara ilgili olmasından kaynaklı olduğu ifade edilmektedir. Niteliği gereği iktidar parti veya partileri tarafından soru önergesi verilmesi sınırlı bir uygulamadır. Çocuk ve çocuk hakları ile ilgili soru önergeleri incelendiğinde siyasi partilerin verdikleri soru önergesi sayıları

arasında belirgin bir farklılık olmadığı görülmemekle beraber, bazı milletvekillerinin çocuk ve çocuk hakları ile ilgili ayrı bir hassasiyetlerinin olduğu gözlemlenmiştir.

2003-2021 yılları arasında sadece biri çocuk hakları ile ilgili olan 243 adet genel görüşme önergesi verilmiş olup, çocuk ve çocuk hakları ile ilgili açılmış genel görüşme bulunmamaktadır. 1998-2018 yılları arasında sadece dokuz genel görüşme açıldığı dikkate alındığında, çocuk ve çocuk hakları ile ilgili genel görüşme açılmaması normal karşılanabilir.

2005-2021 yılları arasında toplam 13.387 adet meclis araştırma önergesi verilmiş olup 146 (%1,1) adet meclis araştırma komisyonu kurulmuştur. Bu önergelerden 558 adedi çocuk ve çocuk hakları ile ilgili olup bu önergelerin 8'i (%1,4) ile ilgili meclis araştırma komisyonu kurulmuştur. Çocuk ve çocuk hakları ile ilgili açılan araştırma komisyonlarının çocuk cinayetleri, istismar, kayıp çocuk, artan şiddet eğilimi, sokak çocukları gibi adli nitelikli konuların yanında üstün yetenekli çocukların keşfi, sanal dünyanın çocuklar üzerindeki etkisi gibi sosyal nitelikli konularla da ilgili olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki sayısal veriler bütüncül olarak incelendiğinde yasama organının idareyi denetlerken çocuk ve çocuk hakları ile ilgili ilave bir hassasiyet gösterdiğini ifade etmenin güç olduğu söylenebilir.

5. Çocuk Hakları Bakanlığı

Modern devlette kamu hizmetlerinin yürütülmesinin ana lokomotifi bakanlıklardır. Tarihsel süreç içerisinde ilk önce içişleri, dışişleri, maliye ve savunma gibi alanlar bakanlıklara dönüşmüşken, kamu hizmetlerinin çeşitlenmesi ile bakanlık sayıları her geçen gün artmıştır (Lamba, Aktel, Altan, & Kerman, 2014).

Türk siyasi hayatı açısından bakanlık sayısının arttırılması maalesef genellikle olumsuz algılanmıştır. Günümüzde uygulaması kalmayan devlet bakanlığı makamı başta olmak üzere yeni kurulan bakanlıklar ilgili alanda görülen kamu hizmetinin arttırılması amacına matuf olarak değil siyasi temsilcilere makam açma çabası olarak değerlendirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinde bu zamana kadar ortalama 17 bakanlık bulunurken, darbe ve seçim hükümetlerinde ortalama 21 bakanlık bulunması ve iktidarda kalış süresi azaldıkça bakanlık sayısının artması, iktidarda kalış süresi uzadıkça bakanlık sayısının görece olarak azalması gerçeği, bu olumsuz algının temel hareket noktaları olarak değerlendirilebilir (Şahin, 2015).

Çocuk hakları bakanlığı kurulmasına ilişkin TBMM'ye değişik zamanlarda verilen kanun teklifleri bulunmaktadır. Gerçekten de çocuk hakları ile ilgili bakanlığın kurulmasının çocuk hakları ile ilgili farkındalığın artmasına ciddi bir katkısı olacaktır. Fakat yukarıda zikredilen bakanlık sayısının arttırılmamasına yönelik eğilim çocuk haklarına özgülenmiş bir bakanlığın kurulmasının önüne geçmektedir.

6. Sonuç

Hukuk kuralları bireylerin ve özellikle çocukların yüksek menfaatlerinin korunması açısından modern anlamdaki en etkili araçtır. En az hukuk kuralları kadar önemli olan diğer bir husus ise hukuk kurallarının etkin ve verimli bir şekilde uygulayıcılar tarafından hayata geçirilmesidir. Her iki başlıkta da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve yasama organı içerisindeki süreçlerin lokomotifi olan siyasi partilere önemli görevler düşmektedir.

Özellikle 2010 anayasa değişikliği ile çocuk hakları ile ilgili hususların anayasal düzeyde kodifiye edilmesi oldukça önemli ve değerlidir. Gerek yasama tasarrufları gerekse de idari/yargısal pratikler açısından hukuki mesnet teşkil eden bu anayasal hükümler çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından önemli bir aşamadır.

Çocuk hakları ile ilgili Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında yapılan çalışmalar incelendiğinde en göze çarpan husus, çocuk hakları ile ilgili konuların güncel siyasi konuların

Derleme Makalesi

gölgesinde tartışıldığının ve bunun konunun özüne yaklaşmak konusunda önemli bir engel teşkil ettiğidir. Özellikle kayıp çocuklar ve istismar konularında meclis araştırma komisyonu kurulması ve işleyişi ile ilgili partiler üstü tutum gösterilmesi, süreç içinde çocuk haklarının geneline teşmil etmesi açısından oldukça faydalı olacaktır.

Yürütmenin eylem ve işlemleri ile ilgili Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin denetim araçlardan genel görüşme ve yazılı soru önergesi araçlarının çocuk hakları ile ilgili etkili kullanıldığını söylemek güçtür. Meclis araştırması ve meclis araştırma komisyonunun süreçlerinin ise çocuk haklarının niteliği açısından daha uygun olmakla birlikte zamana yaygın ve güncel siyasi konuların etkisinden görece daha az etkilenen yapısı sebebiyle tercih edilmesinin amaca uygun olduğu söylenebilir.

Bakanlık sayılarında genel bir artış olmadan sadece çocuk hakları bakanlığı kurulmasının zor olacağı düşünülse de hali hazırda alt komisyon olarak faaliyet gösteren çocuk hakları alt komisyonunun ihtisas komisyonuna dönüşmesi daha kolay ve uygulanabilir bir yol olarak görülmektedir. Bu zamana kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan kanun tekliflerinin Çocuk Hakları Alt Komisyonu kurulmasında önemli bir katkı sağladığı gerçeği karşısında, Çocuk Hakları Komisyonu kurulması yönündeki parlamenter refleksin devamlılığının sağlanması hem kamuoyu hem de yasama farkındalığı açısından oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Aslan, V. (2014). TBMM Yeni içtüzük taslağında getirilen başlıca kurumsal yenilikler. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 72, 471-486.
- Gaziantep Valiliği (2022). TBMM Çocuk Hakları Komisyonu İlimizi Ziyaret Etti. (Erişim adresi: <http://www.gaziantep.gov.tr/tbmm-cocuk-haklari-komisyonu-ilimizi-ziyaret-etti>, Erişim tarihi:25.02.2022)
- Gözler, K. (2019). *Türk Anayasa Hukuku* (3. Baskı). Bursa: Ekin.
- Hakyemez, Y. Ş. (2010). 2010 Anayasa Değişiklikleri ve Demokratik Hukuk Devleti. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(2), 387-406.
- İyimaya, A. (2011). Siyaset kurumunun ortak günahı yasama reformu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*,(93), 283-339.
- Kurt, S. L. (2016). Çocuk haklarına ilişkin temel uluslararası belgeler ve türkiye uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*,(26), 99-127.
- Lamba, M., Aktel, M., Altan, Y., & Kerman, U. (2014). Türkiye’de Bakanlık tipi örgütlenme: Tarihsel ve Yasal süreç. *Yönetim ve Ekonomi*, (21), 173-189.
- Mamur Işıklı, Y. (2019). Kamu Yönetimi ve Çocuk Hakları İlişkisi Üzerine Yapılmış Akademik Çalışmaların Değerlendirilmesi. *Çocuk ve Medeniyet*, 4(8), 119-130.
- Mamur Işıklı, Y., & İnce, D. (2018). Çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesinde örnek bir model: norveç çocuk ombudsmanı. *Ankara Barosu Dergisi*, 2018/4, 51-74.
- Önen, M., & Ergüzel, E. (2021). İskandinavya çocuk ombudsmanlığı sistemi ve türkiye’ye uygulanabilirliği. *Ombudsman Akademik Dergisi*, 7(14), 33-65.
- Şahin, S. Z. (2015). *Türkiye’de Hükümetlerin Kurdukları Bakanlıkların Genel Dinamikleri Araştırması*.
- TBMM. (2012). TBMM İçtüzük Uzlaşma Komisyonu üyeleri belli oldu. adresinden alındı (Erişim adresi: https://meclishaber.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=123670, Erişim tarihi:25.02.2022)

Extended Abstract

Since it is a rights-based concept, children's rights are closely related to the disciplines of law, public administration and political science. Children's rights, which have increasingly gaining importance and value in today's world, finds an implementation basis through the legislative actions. The legislature's commitment to children's rights, which needs broader acceptance in society, increases public awareness. Political parties, without a doubt, have a significant influence on how the legislature acts. Political parties are an indispensable element of democracy and have an undeniable importance with their main goal of "governing the state". Political parties provide to raise awareness about children's rights and create a stronger protection area by means of law proposals, general debate, parliamentary inquiry, parliamentary questions, special commission studies. In this study, the proposals made to Turkish Grand National Assembly (TGNA) for the establishment of a Child Rights Commission as a special commission and the establishment of the Ministry of Children's Rights, the children's-rights-related supervising tools of Turkish Grand National Assembly, and the 2010 constitutional amendment regarding children's rights, are examined.

In 2008, the Child Rights Monitoring Committee was established under the Health, Family, Labor and Social Affairs Committee of the Turkish Grand National Assembly. However, committee's task was limited to monitoring only. Political parties thus made suggestions at different times to establish a permanent special commission on Children's Rights under the roof of the Turkish Grand National Assembly in order to raise awareness about children's rights. Although the "Children's Rights Commission" could not be established as a specialized commission, these proposals paved the way for the establishment of the "Child Rights Subcommittee".

In 2010, a constitutional amendment was made in Turkey. Although the regulations made are not directly related to the implementation of children's rights, the statement of children's rights has been included in the constitution, showing the importance to the subject by constitutional power. In addition, it is one of the undeniable benefits of the regulation that it raises awareness about children's rights, and that it is included in the current legislation as a constitutional principle and forms a basis for courts.

When examined the supervision of Turkish Grand National Assembly on the administration in terms of children's rights, it was seen that the motions submitted to the TGNA regarding children and children's rights had a relatively low response rate. This may be due to the fact that many of the questions on children and children's rights are related to incomplete investigations and prosecutions. Only nine general debates were opened between 1998 and 2018, and none of them was on children and children's rights. Investigation commissions established on children and children's rights have been concerned with social issues such as the detection of gifted children and the effect of technological devices on children, as well as forensic issues such as child murders, abuse, missing children, increasing trend of violence, street children. It is difficult to say that the Turkish Grand National Assembly has shown an additional sensitivity regarding children and children's rights while supervising the administration.

Proposals submitted to the TGNA for the establishment of the Ministry of Children's Rights at different times. Indeed, the establishment of the ministry of children's rights would make a significant contribution to increasing awareness about children's rights. However, the tendency not to increase the number of ministries prevented the establishment of a ministry dedicated to children's rights.

As a result, when the efforts on children's rights under the roof of the Turkish Grand National Assembly are examined, the point is that the issues related to children's rights were overshadowed by major political agenda. It would be very beneficial to extend the supra-partisan attitude towards the establishment and functioning of the parliamentary investigation commissions to realize the children's rights in all aspects.

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
ÇOCUK HAKLARI
ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ